

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

Učitelství v první polovině 20. století

Diplomová práce

Autor: Bc. Veronika Kosová
Studijní program: N7105 Historické vědy
Studijní obor: 7105T005 Archivnictví – modul Archivnictví a pomocné vědy
historické
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.

Hradec Králové, 2021

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Veronika Kosová
Studium:	F18NK0005
Studijní program:	N7105 Historické vědy
Studijní obor:	Archivnictví
Název diplomové práce:	Učitelé ústavů v první polovině 20. století
Název diplomové práce AJ:	Institutes for Teachers in the first half of the 20th century

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

\Diplomová práce se věnuje českým koedukačním učitelství ústavům v Čechách v první polovině 20. století. Krátce popisuje vývoj zvolených učitelství ústavů a podrobně se zaměřuje na místní a sociální původ studentů těchto ústavů. Práce sleduje počet a pohlaví studentů, jejich sociální zázemí, bydliště rodičů, tj. trvalé bydliště studentů, a bydliště studentů během studia, tj. přechodné bydliště, a také, kdo zastával funkci dozoru nad studenty mimo výuku. Základními prameny jsou kroniky a výroční zprávy vybraných ústavů, a především třídní katalogy 4. ročníků. Pracuje se čtyřmi vybranými učitelstvími ústavů. Využívá metodu sondy, statistické zpracování dat v kombinaci s kvalitativní analýzou.

SOA v Praze - SOKA Kladno. Fond Státní koedukační učitelství ústav Kladno (1903) 1904-1948. SOA v Praze - SOKA Příbram. Fond Státní učitelství ústav Příbram 1874-1948. SOA v Praze - SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství ústav Kutná Hora 1854-1949. SOA v Třeboni - SOKA Tábor. Fond Učitelství ústav Soběslav 1870-1948. KOSOVI, Veronika. Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904-1948. Bakalářská práce. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016. KÁDNER, Otakar. Vývoj a dnešní soustava školství. I.-IV. díl. Praha: Sfinx, 1929-1938. VÁŇOVÁ, Růžena. Vývoj počátečního školství v českých zemích. Praha: SPN, 1986. ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. Stručný průvodce dějinami pedagogiky. Praha: Karolinum, 1999. HROCH, Miroslav a kol. Úvod do studia dějepisu. Praha: SPN, 1985.

Garantující pracoviště:	Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.
Oponent:	doc. PhDr. Mgr. Jakub Zouhar, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	30.11.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že tuto diplomovou práci jsem vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 1. 7. 2021

Bc. Veronika Kosová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí práce PhDr. Marii Bahenské, Ph.D. za konzultace a korektury této práce. Dále chci poděkovat své rodině za podporu a trpělivost.

Anotace

KOSOVÁ, Veronika. Učitelství v první polovině 20. století. Hradec Králové: Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2021.

Práce se věnuje čtyřem učitelským ústavům v první polovině 20. století, základním rysům jejich vývoje a jejich studentům. Cílem práce je zjistit místní a sociální původ studentů učitelských ústavů. Práce nejprve předkládá základní informace o vzdělávání učitelů a potom popisuje a porovnává vývoj učitelských ústavů v Kladně, Příbrami, Kutné Hoře a Soběslavi. U každého z těchto ústavů zkoumá počet studentů, zastoupení chlapců a dívek, dozor nad studenty a bydliště studentů v době studia, a především bydliště a povolání jejich rodičů a vzájemně je porovnává. Při práci byly využity kroniky, výroční zprávy a třídní výkazy Státního koedukačního učitelského ústavu v Kladně, Lindnerova učitelského ústavu v Kutné Hoře, Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami a Státního koedukačního učitelského ústavu v Soběslavi.

Klíčová slova: učitelský ústav, Kladno, Soběslav, Příbram, Kutná Hora, 20. století

Annotation

KOSOVÁ, Veronika. Institutes for Teachers in the first half of the 20th century. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2021.

This thesis deals with four coeducational teacher training institutes in the first half of the 20th century, the essential features of their development and their students. The aim of the thesis is to find out the local and social origin of students of these institutes. The thesis first presents basic information about teacher education and then describes and compares the development of teacher training institutes in Kladno, Příbram, Kutná Hora and Soběslav. At each of these institutes, it examines and compares numbers of their students, the proportion of boys and girls, the supervision of students, places of residence during their studies, and especially their parents' residence and jobs.

The author of the thesis used the following information sources: chronicles, annual reports and class reports of the State Coeducational Teacher Institute in Kladno, the Lindner Teacher Institute in Kutná Hora, the State Coeducational Teacher Institute in Příbram and the State Coeducational Teacher Institute in Soběslav.

Keywords: teacher's institute, Kladno, Soběslav, Příbram, Kutná Hora, 20th century

Obsah

Úvod	8
Metody a cíl práce	9
Výběr vzorku	13
Hodnocení literatury a pramenů	17
Učitelství a jejich vývoj	26
Vývoj vybraných učitelství	40
Státní koedukační učitelství v Kladně 1904–1948	40
Lindnerův učitelství v Kutné Hoře 1870-1948	51
Státní koedukační učitelství v Příbrami 1874-1948	65
Státní koedukační učitelství v Soběslavi 1869–1948	75
Srovnání jednotlivých učitelství	89
Studenti učitelství	94
Počet studentů učitelství	94
Pohlaví studentů učitelství	99
Bydliště rodičů studentů	104
Dozor nad studenty	113
Bydliště dozoru a studenta během studia	118
Povolání rodičů studentů	124
Závěr	132
Bibliografie	138
Přílohy	I

Úvod

Předkládaná diplomová práce navazuje na mou bakalářskou práci *Státní koedukační učitelství v Kladně 1904–1948*.¹ Oblastí mého zájmu jsou učitelství ústavy v první polovině 20. století, respektive studenti těchto ústavů a jejich místní a sociální původ. Rozhodla jsem se ověřit si svá zjištění z bakalářské práce, tedy porovnat učitelství v Kladně s jinými učitelstvími ústavů. Cílem této práce je potvrdit nebo vyvrátit teorie, které jsem si vytvořila na základě bakalářské práce.

V rámci diplomové práce se nejprve zaměřím na vývoj učitelství ústavů obecně, potom na vývoj jednotlivých zvolených učitelství ústavů, tedy na základní organizační změny, které ovlivnily chod celého ústavu a mohly mít vliv na studenty. Pak se již budu věnovat studentům čtvrtého maturitního ročníku. Budu zjišťovat počet a pohlaví studentů, jejich sociální zázemí, bydliště rodičů, tj. trvalé bydliště studentů, a bydliště studentů během studia, tj. přechodné bydliště, a také, kdo zastával funkci dozoru nad studenty mimo výuku. Vzhledem k rozsáhlé materii jsem byla nucena vybrat si několik učitelství ústavů, kterým se budu věnovat, a musela jsem přistoupit k časové sondě, tedy zvolit několik časových úseků v průběhu první poloviny 20. století. Jako základní materiál pro tuto práci posloužily třídní výkazy (třídní katalogy) 4. ročníků vybraných učitelství ústavů.

Nejprve se budu v úvodu věnovat teoriím, které jsem si zformulovala a které chci v této práci ověřit, potom výběru vzorku a metodám své práce a také hodnocení základní literatury věnované školství a pramenům. První kapitola bude zaměřena na učitelství ústavy a jejich vývoji v rámci školského systému. Druhá kapitola je rozdělena na čtyři podkapitoly, z nichž každá se věnuje jednomu vybranému učitelstvímu ústavu (Kladno, Kutná Hora, Příbram, Soběslav). Třetí kapitola se zabývá studenty učitelství ústavů, jejich počtem, pohlavím, bydlištěm rodičů, dozorem a bydlištěm dozoru a povoláním, každá z těchto oblastí má samostatnou podkapitolu. V závěru práce shrnu své výsledky. Na konci práce jsou přílohy, na které je odkazováno v textu a které jsou nedílnou součástí mé práce.

¹ KOSOVÁ, Veronika. *Státní koedukační učitelství v Kladně 1904–1948*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016.

Metody a cíl práce

Školství a vzdělávání učitelů jsem si vybrala pro svou práci proto, že se s ním každodenně setkávám ve svém zaměstnání. Jako archivářka se zaměřuji na předarchivní péči ve školství a na pořádání fondů škol. Navíc bych si ráda ověřila, zda jsou má zjištění z bakalářské práce pouze výsledek specifických poměrů kladenských, nebo zda jde o obecněji platné závěry.

Cílem mé práce je zjistit místní a sociální původ studentů učitelských ústavů. Jde o to vytvořit jakýsi profil budoucích učitelů obecných případně měšťanských škol. Vzhledem ke zvolenému vzorku je zřejmé, že předpokládám spojitost mezi vývojem politické a hospodářské situace a studenty učitelského ústavu. Zaměřuji se na několik výzkumných otázek, které si vyžadují různé přístupy. Metodologické postupy při práci s třídními výkazy by měly být shodné jako při bakalářské práci, protože chci použít data zjištěná pro Kladno a analýzu provést pouze u ostatních ústavů.

U každého učitelského ústavu se budu věnovat jeho vývoji, nepůjde však o podrobné dějiny daného ústavu, ale pouze o nastínění základního vývoje a rozhodujících událostí, které by mohly mít vliv na studenty. K tomu účelu využiji především kroniky škol a výroční zprávy, případně další doplňkové zdroje, kterým se budu věnovat později.

Nejprve chci zjistit počet studentů 4. ročníků ve sledovaných letech a samozřejmě také průměr a medián. Chci porovnat změny počtů studentů v čase a mezi ústavy navzájem. Tyto údaje porovnáám s politicko-ekonomickou situací republiky, protože podle mých výsledků z bakalářské práce se zdá, že ekonomický a politický vývoj mají na počet studentů ústavu vliv.

Dále jsem se rozhodla sledovat poměr chlapců a dívek ve zvolených ročnících od okamžiku, kdy byl konkrétní ústav koedukovaný. Na základě zkušeností s kladenským ústavem předpokládám, že od nařízení koedukace bylo její skutečné zavádění postupné, že na ústavech bude dlouhou dobu převažovat to pohlaví, pro které byl ústav původně určený. Pravděpodobně bude hrát svou roli určitý zvyk a tradice.

Tyto dva ukazatele jsem sledovala na vybraných třídních výkazech 4. ročníků. Pokud se počet žáků v průběhu školního roku měnil, použila jsem pro statistiku vždy maximální uvedený počet studentů. Tento počet je obvykle uváděn na začátku třídního výkazu, pokud uveden nebyl, spočítala jsem záznamy v třídním výkazu. Od okamžiku, kdy se konkrétní ústav stal koedukačním, jsou na počátku třídních výkazů uváděny počty

chlapců a dívek, kteří studovali v dané třídě. Tyto údaje jsem soustředila do tabulky a tu zpracovala ve formě grafu.

Zatímco v bakalářské práci jsem sledovala i náboženské vyznání studentů, v diplomové práci jsem se rozhodla toto hledisko vynechat. Jednak má zjištění zcela souhlasila se všeobecně známými fakty a jednak náboženské vyznání příliš nesouvisí se sociálním zázemím studentů.

V práci chci sledovat bydliště rodičů studentů, tedy to, odkud studenti pochází. Zajímá mě především to, zda studenti pocházeli ze sídla ústavu a změny tohoto ukazatele v čase. V průběhu 20. století se síť středních škol zahustila, proto význam jednotlivých ústavů klesal, stávaly se pouze regionální záležitostí a studenti pocházeli z nejbližšího okolí. Tuto teorii chci potvrdit i na dalších učitelských ústavech.

Informace o bydlišti rodičů studentů a potažmo i o bydlišti studentů poskytuje kolonka bydliště otce v třídním výkazu. Předpokládám, že student trvale žije s rodiči ve stejné domácnosti a že do školy buď dojíždí pravidelně, nebo že přechodně žije v místě studia a do trvalého bydliště, tedy k rodičům, se vrací minimálně na dobu prázdnin. Údaj tedy vypovídá o vzdálenosti mezi školou a bydlištěm studenta, respektive jeho rodiny.

V třídních výkazech je uváděno bydliště otce, jako hlavy rodiny. Pokud otec zemřel, je uvedena matka a poručník. Dítě ovšem s poručníkem obvykle nežilo, poručník mohl být s dítětem v kontaktu pouze několikrát do roka, nebo vůbec, protože dítě obvykle žilo u matky, která se o ně starala. Proto jsem v případě neuvedení otce, zvolila jako určující osobu matku a uvádím tedy bydliště matky. Pokud je v třídním výkazu uvedeno, že otec i matka zemřeli, nebo nejsou vůbec uvedeni, používám osobu poručníka a jeho bydliště. Pokud by se objevila na tomto místě nějaká instituce (sirotčinec, dětský domov apod.), použiji pro zjištění trvalého bydliště adresu této instituce.

Takto shromážděné údaje o bydlišti rodičů bude nutné dále zpracovat, protože půjde o velmi různorodé informace, které nebude možné použít v surové podobě. Jednotlivé obce bude nutné zařadit do vyšších územních celků. Zvolila jsem samosprávné kraje podle zákona č. 347/1997 Sb.,² a na to vázané okresy v rozsahu, v jakém byly

² Ústavní zákon č. 347/1997 Sb. o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky ze dne 3. 12. 1997, ve znění zákona č. 135/2011 Sb. platný od 1. 8. 2011.

definovány ve vyhlášce č. 564/2002 Sb.³. S platností od 1. ledna 2021 byly okresy a kraje nově definovány prostřednictvím samosprávních obvodů obcí s rozšířenou působností podle zákona č. 51/2020 Sb.⁴ a vyhlášky č. 346/2020 Sb.⁵ a vyhláška č. 564/2002 Sb. byla zrušena. Ale protože v bakalářské práci jsem pro analýzu kladenského učitelského ústavu využila tuto zrušenou vyhlášku, musela jsem se držet znění této již neplatné normy. Územní členění podle této normy také respektuje *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*,⁶ který jsem pro práci využila.

Vzhledem k vývoji územního členění státu jsou kraje umělé měřítko, které má zajistit, že po celé sledované období bude jedna obec zařazena do stejného územního celku. Aby nezankl regionální význam jednotlivých ústavů, vyčlením z příslušných krajů zvláště okresy a města, ve kterých se nacházely jednotlivé ústavy. U těchto měst budou samostatně vyčleněny dnešní městské části, dříve samostatné obce. Zařazení obcí pod vyšší územní celky mi umožní porovnat počty studentů z různých geografických oblastí a proměny těchto čísel v čase. Zejména s ohledem na různé umístění ústavů, bude potřeba každý ústav zpracovávat a posuzovat samostatně a nezávisle. Srovnat bude možné až finální výstupy.

Z předpokladu, že studenti ústavů pocházeli nejprve z velkých vzdáleností a postupně pouze z blízkého okolí, vychází i další hlediska zkoumání studentů, totiž dozor nad studentem a jeho bydliště. Předpokládám, že studenti, kteří pocházeli z větší vzdálenosti, museli bydlet u někoho jiného než u rodičů a tato osoba za ně měla zodpovědnost. Naopak ti, jejichž rodiče žili blízko, bydleli během studia u rodičů a do školy docházeli nebo dojížděli. Nejprve převažovali studenti, kteří bydleli u cizích, a postupně by měl růst počet studentů, kteří během studia bydlili s rodiči. Kategorie dozor

3 Vyhláška č. 564/2002 Sb. o stanovení územní okresů České republiky a území obvodů hlavního města Prahy ze dne 18. 12. 2002, ve znění zákona č. 388/2015 Sb. platný od 1. 1. 2016.

4 Zákon č. 51/2020 Sb. o územně správním členění státu a změně souvisejících zákonů (zákon o územně správním členění státu) ze dne 29. ledna 2020 účinný od 1. 1. 2021.

5 Vyhláška č. 346/2020 Sb. o stanovení správních obvodů obcí s rozšířenou působností, území obvodů hlavního města Prahy a příslušnosti některých obcí do jiného okresu ze dne 28. července 2020, účinný od 1. 1. 2021

6 RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006.

zahrnuje i možnost zjistit existenci penzionátu ve městě nebo vysledovat osoby, které pravidelně pronajímaly bydlení studentům.

Při sledování dozoru a bydliště dozoru vycházím z třídních výkazů, kde bývá tato informace uvedena. Na základě bakalářské práce se mi podařilo specifikovat několik kategorií dozoru: majitelé penzionátů, otec, matka, poručník, jiní. Majitele penzionátů jsem sledovala jmenovitě, což mi poskytlo určitý přehled o tom, jaké penzionáty v Kladně fungovaly. Ráda bych stejně postupovala i u ostatních ústavů. Kategorie matka, otec a poručník jsou jasně dané, do kategorie jiní patří všichni, kteří nespádají do žádné z výše uvedených kategorií. Velmi často jde o osoby, které pronajímaly pokoje a tím si přivydělávaly, případně může jít o jiné příbuzné studenta, což se dá usuzovat podle příjmení studenta a této osoby. Bez dalšího ověřování však není možné vztah těchto dvou osob jednoznačně prokázat, proto jsem i tyto možné příbuzné zařadila do skupiny jiní. V tomto případě použiji metodu čárkování, kombinovanou s vypisováním majitelů penzionátu. Výsledky jsem zpracovala do tabulky a dále analyzovala. Bydliště dozoru je zároveň předpokládaným bydlištěm studentů v době studia, opět je přímo uváděné v třídních výkazech. I zde bude nutné vzniklý soupis obcí dále třídit, ale protože předpokládám, že dozor musel bydlet v dojezdové vzdálenosti od školy, využiji pro třídění okresy definované ve vyhlášce č. 564/2002 Sb., zde nepředpokládám nutnost použít kraje.

Poslední sledované hledisko se týká sociálního zázemí studentů. Sociální status rodiny se odvíjel od postavení hlavy rodiny, většinou otce, od povolání nebo rodinného postavení (např. u vdov), finančních možností atd. Třídní výkazy poskytují pouze informace o povolání otce, proto jsem se rozhodla použít tento údaj. Cílem je zjistit měnící se zastoupení skupin povolání a ekonomicky neaktivních skupin obyvatel. Sledování tohoto hlediska bude obzvláště zajímavé, protože každé město má jiný charakter a netroufnu si odhadovat, jestli bude sociální skladba studentů na vybraných ústavech podobná, nebo zda se bude lišit.

Postup práce bude podobný jako při zjišťování bydliště rodičů. Zjistím povolání otce, které je v třídním výkazu označeno jako stav, a pokud nebude otec uveden z důvodu úmrtí, budu používat údaje o matce, případně o poručníkovi. Protože povolání existuje nepřeborné množství, roztrídím je do kategorií, které jsem si definovala už pro svou

bakalářskou práci.⁷ Podrobnější popis jednotlivých kategorií bude uveden příslušné kapitole.

Problém, který jsem řešila v bakalářské práci, byl přístup k ženám uvedeným v třídním výkazu. Pokud bylo u ženy uvedeno, že je vdova, zařadila jsem ji do kategorií žena v domácnosti, kterou jsem si k tomu účelu musela vytvořit, protože nebylo možné zařadit ji do jiné kategorie. V některých případech bylo u ženy uvedeno i povolání, např. dělnice, učitelka, kadeřnice. Aby ani tato zvláštní kategorie nezanikla, rozhodla jsem si vytvořit skupinu zaměstnaná žena, protože rozdělením mezi jednotlivá povolání by tato speciální skupina zcela zmizela. Pracující ženy měly ve společnosti zvláštní postavení, vydělávaly méně než muži na stejné pozici, ale i jejich společenské postavení bylo jiné než pracujících mužů, nebo žen, které pracovat nemusely.

Do kategorie penzisté jsem zařadila všechny osoby, které byly označené jako penzisté a také všechny osoby, které měly za povoláním uvedenou zkratku v. v. (ve výslužbě), protože už nebyly ekonomicky aktivní a zároveň nebylo možné zařadit je do jiných kategorií. Ale jsem si vědoma toho, že i mezi penzisty v této kategorii byly značné rozdíly.

Řazení povolání do kategorií bylo mnohdy problematické samo o sobě. Vždy jsem se snažila jedno povolání důsledně řadit do stejné kategorie. Snahou bylo udržet jednotnost i v případě, že jsem povolání nezařadila úplně správně, bude alespoň vždy zařazeno stejně špatně. Příkladem může být zámečnick, nebo strojní zámečnick, které by bylo možné zařadit do kategorie řemeslník i tovární dělník.

Výběr vzorku

Aby bylo možné porovnat zjištění učiněná na základě fondu Státní koedukační učitelský ústav v Kladně bylo nutné zvolit jako vzorek podobné učitelské ústavy, které fungovaly za obdobných podmínek. Kritérií pro výběr učitelských ústavů, které budu v diplomové práci zkoumat, bylo několik: existence ústavu v první polovině 20. století, koedukace a národnostně české prostředí v Čechách.

⁷ KOSOVI, Veronika. *Státní koedukační učitelský ústav v Kladně 1904–1948*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016. s. 84-89.

Aby bylo možné použít data z bakalářské práce, rozhodla jsem se omezit svou práci na první polovinu 20. století, protože učitelský ústav v Kladně fungoval v období 1904-1948. Při výběru vzorku jsem se tedy omezovala na ústavy, které existovaly již před první světovou válkou a zanikly po druhé světové válce. Zásadní byla také dochovanost materiálů, zejména třídních výkazů a katalogů. Z výběru jsem tak vyřadila ústavy, u nichž se nedochoval potřebný materiál.

Další podmínkou výběru byla koedukace, tedy to, že po první světové válce byl ústav určený pro chlapce i dívky. Učitelské ústavy, které zůstaly ryze chlapecké, nebo dívčí, jsem vyřadila. Toto hledisko zúžilo výběr i v dalším ohledu. Koedukace byla nařízena na státních učitelských ústavech, pokud v sídle ústavu nebyl také samostatný státní učitelský ústav pro opačné pohlaví. Tím z mého vzorku vypadla velká města jako Praha, Brno, Plzeň atd., kde bylo ústavů více a mohly zůstat oddělené podle pohlaví. Koedukace na soukromých učitelských ústavech, ať již městských, nebo řádových, byla ponechána na rozhodnutí zřizovatele. Zejména mnoho řádových ústavů zůstalo buď ryze chlapeckých, nebo dívčích.

Jako poslední omezující faktor jsem vybrala národnostně české prostředí v Čechách. Rozhodla jsem se vynechat zcela Moravu, důvodem byla v tomto případě pouze dostupnost materiálů a časová náročnost takového výzkumu s ohledem na dojíždění ze středních Čech. Z výzkumu jsem rovněž vynechala ústavy, které měly jiný vyučovací jazyk než češtinu, tedy německé a polské. Tím ze vzorku vypadla většina ústavů fungujících v českém pohraničí, kde se většina obyvatel hlásila k německé národnosti, případně malá skupina k polské národnosti. Zároveň jsem vynechala i německé ústavy v českém prostředí. Důvodem byla podobnost s učitelským ústavem v Kladně, kde se vyučovalo česky. Existuje možnost, že by se výsledky výzkumu na ústavu s německým vyučovacím jazykem v oblasti, kde převažovalo obyvatelstvo německé národnosti, mohly lišit. Šlo by jistě o zajímavý výzkum, nejprve je však nutné ověřit si závěry učiněné na kladenském ústavu na dalších českých ústavech a teprve potom bude možné srovnání s německými ústavami. Rozhodla jsem se tedy tento faktor eliminovat a vybírala jsem učitelské ústavy z oblastí Čech, kde měli Češi většinu.⁸ Zvolila jsem tedy ústavy z českého prostředí a s českým jazykem vyučovacím.

⁸ Doplnující informace o počtu obyvatel sídel vybraných ústavů a jejich národnostním složení jsou uvedeny v přílohách 2 a 3.

Při vyhledávání učitelství ústavů jsem využila web Ministerstva vnitra ČR,⁹ kde jsem hledala archivní fondy zařazené do tematické skupiny 90810 Odborné školy – učitelství ústavy (pedagogická gymnázia, pedagogické školy). Ke dni 23. březnu 2019 bylo nalezeno celkem 183 záznamů. Tyto záznamy jsem omezila podle výše uvedených kritérií. I přesto zbylo mnoho využitelných fondů učitelství ústavů.¹⁰ Aby bylo možné téma zpracovat, bylo nutné eliminovat vzorek maximálně na 4 ústavy, z nich jedním bude Kladno. Při zúžení výběru potom rozhodovala výše uvedená kritéria. Zvolila jsem si tedy Státní koedukační učitelství ústav v Kladně¹¹, Státní učitelství ústav v Příbrami¹², Učitelství ústav v Soběslavi¹³ a Lindnerův učitelství ústav v Kutné Hoře¹⁴.

U vybraných učitelství ústavů budu pracovat s třídními výkazy, nebo také třídními katalogy 4. ročníku, tj. maturitních ročníků. Třídní výkazy nebo také třídní katalogy jsou typem pedagogické dokumentace, která vznikla pro zaznamenání základních osobních údajů studentů, a především jejich studijních výsledků, klasifikace v pololetí a na konci školního roku. Na základě třídních výkazů se vystavovala vysvědčení. Nejde tedy o primární statistický pramen a od toho se odvíjejí jejich nedostatky. Učitelé se při zapisování soustředili především na známky, takže se může u některých třídních výkazů stát, že osobní údaje, zejména údaje o povolání rodičů nebo o dozoru, byly doplněny nedbale, nebo mohou zcela chybět. Jde však jen o ojedinělý problém, který by výsledky měl ovlivnit pouze minimálně.

Pro práci jsem zvolila studenty čtvrtého ročníku. Tím vypadli z výzkumu studenti nižších ročníků, kteří školu opustili před nástupem do posledního ročníku, buď kvůli špatnému prospěchu, nebo z důvodu přestupu na jiný ústav. Naopak studenti závěrečného ročníku pravděpodobně dostudovali na ústavu a skutečně se stali učiteli. Maturita na učitelství ústavech opravňovala absolventy k výuce na obecných školách, proto se hlásili ke studiu 4. ročníku často i absolventi jiných středních škol, nebo tyto absolventi

9 Ministerstvo vnitra České republiky. *Archivní fondy a sbírky v České republice [online]*. [cit. 2021-04-17]. Dostupné z: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>

10 Jistou představou o učitelství ústavech existujících v meziválečném Československu poskytuje příloha 1, která obsahuje přehled pedagogií působících v Československu ve třicátých letech 20. století.

11 SOA v Praze – SOKA Kladno, fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948

12 SOA v Praze – SOKA Příbram, fond Státní učitelství ústav Příbram 1874-1948

13 SOA v Třeboni – SOKA Tábor, fond Učitelství ústav Soběslav 1870-1948

14 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora, fond Lindnerův učitelství ústav Kutná Hora 1854-1949

skládali na ústavěch pouze maturitu. U 4. ročníku je tedy pravděpodobné, že budou zachyceni nejen studenti příslušného ústavu, ale také studenti, kteří do ústavu nastoupili po absolvování jiné střední školy s úmyslem stát se učiteli, případně externisté, kteří zde absolvovali pouze některé předměty a skládali zde maturitu. Po druhé světové válce bylo studium na učitelských ústavěch postupně rozšířeno o třídy reálného gymnázia (5., 6. příp. 7. ročník). Maturitní zkouška učitelského ústavu se však konala ve 4. ročníku, proto jsem tento ročník ve svém výzkumu použila i v poválečném období, přestože to nebyl poslední ročník otevřený na ústavu.

Nebylo možné zpracovat třídní výkazy 4. ročníků u čtyř učitelských ústavů pro celou první polovinu 20. století, proto jsem se rozhodla vybrat několik časových úseků, které jsou ekonomicky a politicky významné. Zvolila jsem období školních let 1908/09-1911/12, 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1941/42 a 1945/46-1947/48.

Jako první jsem zvolila období krátce před první světovou válkou, které se nevyznačuje žádnými dramatickými politickými nebo ekonomickými změnami, a je ukázkou standardních školních let v rakouské monarchii. Jde o školní roky 1908/09 až 1911/12, kdy končili studium studenti, kteří do ústavu nastupovali v letech 1905/06 až 1908/09. Jako další jsem si zvolila přelomové období konce 1. světové války a vzniku Československa. Jde o školní roky 1916/17-1919/20, kdy končí své studium studijní ročníky 1913/14 až 1916/17, což jsou žáci, kteří nastoupili do ústavu těsně před 1. světovou válkou nebo již v jejím průběhu. Třetí sledované období let 1931/32-1934/35 se kryje s hospodářskou krizí, jejím vrcholem a odezníváním, jde však o studijní ročníky 1928/29 až 1931/32, tedy studenty, kteří do ústavu nastoupili před hospodářskou krizí a v jejich prvních letech. Čtvrté období let 1938/39-1941/42 zachycuje období počátku 2. světové války, nacistické perzekuce a také snahy omezit české střední školství. Některých učitelských ústavů se dotklo uzavírání středních škol v roce 1942 a na ostatních nebyl 4. ročník ve školním roce 1942/43 vůbec otevřen, protože ve školním roce 1939/40 nebyl na žádném učitelském ústavu otevřen 1. ročník kvůli nadbytku učitelů. Toto období se však týká studijních ročníků 1935/36 až 1938/39, které nastoupily ke studiu před válkou. Poslední období 1945/46-1947/48 postihuje uzavírání učitelských ústavů a jde tedy o samý závěr existence těchto škol. Končit studium by v té době měli buď studenti, kteří nastoupili ke studiu v letech 1942/43 až 1944/45, nebo studenti, kterým bylo po válce umožněno dokončit studium započaté před válkou.

Hodnocení literatury a pramenů

Ve své práci jsem využila celou řadu zdrojů – odbornou literaturu zaměřenou na školství a metodologii, archivní prameny, archivní pomůcky, internetové zdroje i zákony.

Pro získání teoretického přehledu o vývoji školství a vzniku a fungování učitelských ústavů jsem využila odbornou literaturu zaměřenou na dějiny školství. Čerpala jsem zejména z textů učebnicového charakteru, protože mi nešlo o to popsat podrobnosti a detaily z dějin pedagogiky, ale vytyčit základní mezníky ve vzdělávání učitelů a k tomu jsem považovala učebnice, které mají seznámit čtenáře se základními a zásadními informacemi, za vhodné a dostatečné. Tomuto tématu se samozřejmě věnuje mnoho dalších kvalitních odborných prací, které studují učitele a učitelské vzdělání velmi podrobně.

Pro studium počátků učitelských ústavů a školství 19. a začátku 20. století jsou nepostradatelné práce Otakara Kádnera¹⁵, z nichž dodnes vychází mnoho prací věnovaných dějinám školství. Za všechny lze jmenovat čtyřdílnou publikaci *Vývoj a dnešní soustava školství*¹⁶, kterou jsem ve své práci využila. První díl se věnuje dějinám školství od nejstarších dob do osvícenství a pak velice podrobně rozebírá školy a školství v habsburské monarchii od Marie Terezie až do první světové války. Druhý díl se v rámci jednotlivých kapitol věnuje školství v Republice Československé, v Rakousku, Maďarsku a Německu v prvním desetiletí po první světové válce. Třetí a čtvrtý díl potom popisují školství a organizace s ním související v jednotlivých zemích Evropy, např. v Anglii, Francii, Belgii, Norsku, nebo Portugalsku. Pro mou práci byl důležitý především první díl, který popisuje vývoj školství v 19. století a vznik učitelských ústavů na základě zákonů, které s drobnými úpravami platily až do roku 1948.

Na vývoj školství a pedagogiky je zaměřeno mnoho vysokoškolských skript, velká část z těch, které se mi dostaly do ruky, vznikla před rokem 1989, snažila jsem se tedy vybrat z nich ty kvalitnější a méně politicky zabarvené.

¹⁵ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl I. - III.* Praha: Česká grafická unie a.s., 1923. KÁDNER, Otakar. *Náboženství a škola.* Praha: Dědictví Komenského, 1918. KÁDNER, Otakar. *Stručné dějiny paedagogiky a školství.* Praha: Dědictví Komenského, 1912. KÁDNER, Otakar. *Základy obecné pedagogiky. Díl I. – III.* Praha: Česká grafická unie a.s., 1925.

¹⁶ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I.-IV. díl.* Praha: Sfinx, 1929-1938.

Elementárnímu školství se věnuje učebnice Růženy Váňové *Vývoj počátečního školství v českých zemích*.¹⁷ Kniha se dělí na několik částí, z nichž první je věnovaná Komenskému a další pokrývají vývoj elementárního školství v našich zemích od jeho vzniku až do 80. let 20. století, vývoj vzdělávání učitelů a pokusy o reformu školství. Růžena Váňová se věnuje pedagogice a školství systematicky, zaměřuje se na dějiny pedagogiky a také české školství v 1. polovině 20. století¹⁸. Autorkou mnoha vysokoškolských učebnic je také Zdenka Veselá¹⁹, jejíž práci *Vývoj českého školství*²⁰ jsem použila. Kniha se věnuje organizaci českého školství a významným osobnostem české pedagogiky od národního obrození až po období těsně po skončení okupace. Na pedagogiku, na pedagogické teorie, na proměny názorů na vzdělávání a školství v čase a na významné osobnosti pedagogiky se zaměřují i práce Miroslava Somera²¹, z nichž jsem využila vysokoškolskou učebnici *Nástin dějin školství a pedagogiky*²², která je však na rozdíl od výše uvedených publikací výrazněji poplatná době svého vzniku.

17 VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha, 1986.

18 Růžena Váňová se ať už sama nebo spolu s dalšími autory podílela na vzniku několika prací zaměřených na dějiny školství: VÁŇOVÁ, Růžena. *Studijní texty k dějinám pedagogiky: Učeno pro posluchače Fakulty pedagogické*. Praha: SPN, 1984. VÁŇOVÁ, Růžena. *Československé školství ve 30. letech: (příhodovská reforma)*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995., nebo ČORNEJOVÁ, Ivana, KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, et al., NOVOTNÝ, Miroslav, ed. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020.

19 Zdenka Veselá je autorkou nebo spoluautorkou učebnic a odborných publikací zaměřených na pedagogiku a významné osobnosti a jejich názory na vzdělávání: VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. VESELÁ, Zdenka. *Příspěvek k dějinám českého školství*. Praha: SPN, 1984. JŮVA, Vladimír, VESELÁ, Zdenka. *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*. Praha: SPN, 1988. JŮVA, Vladimír, VESELÁ, Zdenka. *Dějiny pedagogiky*. Praha: SPN 1985. VESELÁ, Zdenka. *Aktuální problémy výchovy ve světle odkazu J. A. Komenského*. Brno: Masarykova univerzita, 1991. VESELÁ, Zdenka. *Novověcí myslitelé o výchově*. Praha: SPN, 1979.

20 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988.

21 SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky: celostátní vysokoškolské učebnice*. Praha: SPN, 1987. SOMR, Miroslav. *Antologie k dějinám školství a pedagogiky: dočasná vysokoškolská učebnice, sv. 1 a 2*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987. SOMR, Miroslav. *Muž naděje a touhy, posel budoucnosti: (zamyšlení nad myšlenkami Jana Amose Komenského)*. České Budějovice, Jihočeská univerzita, 1994.

22 SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky /dočasná vysokoškolská učebnice/*. Praha: MON, 1987.

Mezi texty učebnicového charakteru patří i stručná a přehledná publikace *K vývoji a řízení školství v českých zemích I. (1774-1989)*²³ Karla Rýdla, která sice poskytuje stručný přehled o vývoji organizace škol, ale zaměřuje se především na orgány státní správy a samosprávy řídicí a koordinující oblast školství. Karel Rydl se ve svých pracích zaměřuje především na učitelské osobnosti.²⁴

Za samostatnou zmínku jistě stojí velmi rozsáhlá práce zaměřená na dějiny školství napsaná tentokrát nikoli pro budoucí pedagogy, ale určená především historikům patřící do edice *Velké dějiny Koruny české*. V rámci tematické řady vznikla kniha *Školství a vzdělanost*.²⁵ Práce se velmi obšírně věnuje vývoji školství a vzdělávání už od Velké Moravy až do roku 1989 a kromě toho se zaměřuje na jednotlivé vzdělávací instituce, a to nejen školy, ale například také kavalírské cesty, nebo školní knihovny, a další témata, které se škol nějak dotýkají, ať už je to vzdělání učitelů nebo školní budovy.

Jak jsem se již zmínila, existuje mnoho odborných publikací věnovaných dějinám školství, které vychází buď z pera odborníků na pedagogiku, nebo z pera historiků, a není možné se jimi na tomto místě zabývat, proto uvedu jen některé jejich autory. Mezi autory, kteří se v současné době věnují dějinám učitelského vzdělávání, vývoji elementárního nebo středního školství, patří častí spolupracovníci Tomáš Kasper, Dana Kasperová a Markéta Pánková.²⁶

23 RÝDL, Karel. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I. (1774-1989)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010.

24 Např.: RÝDL, Karel, ŠMELOVÁ, Eva. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869-2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. RÝDL, Karel. *František Hrnčíř (1860-1928) - symbol českého učitelstva*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. RÝDL, Karel. *Jan Ámos Komenský a východní Čechy (1623-1628)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017.

25 ČORNEJOVÁ, Ivana, KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, et al., NOVOTNÝ, Miroslav, ed. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020.

26 Vzdělávání učitelů a jeho institucionalizaci a profesionalizaci v Evropě a také v českých zemích se věnuje práce: KASPER, Tomáš, PÁNKOVÁ, Markéta. *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě: profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2015. Na elementární, resp. národní školství za období první republiky na území Česka, Slovenska a Podkarpatské Rusi, na pedagogy a pedagožky, na různé platformy, které využívali pro svou činnost a organizaci, a na snahy o reformu školství se soustředí kniha KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, PÁNKOVÁ, Markéta (eds.). „*Národní*“ *školství za první Československé republiky*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského,

Dále je nutné jmenovat Petra Kadlece, který se ve své práci *Střední školy a jejich studenti*²⁷ věnoval velmi podobnému výzkumu, jako já ve své diplomové práci. Zaměřil se na střední školy (reálky, gymnázia, lycea) v prostředí Moravy a Slezska a sledoval teritoriální původ a sociokulturní znaky jejich studentů (rodiště, bydliště, vyznání, mateřskou řeč atd.).

Pavla Vošahlíková se ve své práci *Rákoska v dílně lidskosti*²⁸ věnuje školství v 19. století, tedy vztahu školy, státu a církve, učitelům, ale především školám v rámci každodennosti, tedy škole ve vztahu k hygieně, disciplíně, zábavě, ale také financování.

Jaroslav Svoboda se v publikaci *Školství v období protektorátu*²⁹ zaměřuje na komplikované období protektorátu a výchovu v této komplikované době, organizační změny a různé politické zásahy do této oblasti.

Kromě toho existuje celá řada autorů, kteří se ve svých publikacích věnují školství a školám v jednotlivých regionech. Za všechny můžeme jmenovat např. knihu Pavly Koritenské *Cesta dívek za vzděláním*,³⁰ která se velmi výpravným způsobem snaží postihnout střední školy určené primárně pro dívky, které vznikly ze státní, ale i soukromé iniciativy, a také střední školy, které byly nejprve určené pro výuku chlapců a byly po první světové válce koedukované (např. Učitelský ústav v Hradci Králové).

2018. Diskusím o reformách školství za první republiky a jejich příležitostné realizaci se věnují knihy: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *"Nová škola" v meziválečném Československu ve Zlíně: ideje, aktéři, místa*. Praha: Academia, 2020. PÁNKOVÁ, Markéta, KASPEROVÁ, Dana, KASPER, Tomáš. *Meziválečná školská reforma v Československu*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2015. A patří sem i učebnice pro pedagogické fakulty KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Vybrané kapitoly z dějin pedagogiky*. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2006. 27 KADLEC, Petr. *Střední školy a jejich studenti: (k formování inteligence na severní Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století)*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013.

28 VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016.

29 SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010.

30 KORITENSKÁ, Pavla. *Cesta dívek za vzděláním. Dívčí školství v Hradci Králové a okolí od konce 60. let 19. století do 1. poloviny 20. století*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2013.

Existují také studentské závěrečné práce věnované zvoleným ústavům. Kromě již zmíněné mé bakalářské práce věnované kladenskému ústavu,³¹ je to diplomová práce Věry Trníkové věnovaná učitelskému ústavu v Soběslavi³² a diplomová práce Radky Křemenákové věnovaná ústavu v Kutné Hoře.³³

Kromě odborné literatury zaměřené na školství jsem musela využít i literaturu věnovanou metodologii, abych byla schopná dobře zvolit metody práce. K tomuto účelu mi posloužily dvě klasické metodologické práce, jinak práce Miroslava Hrocha *Úvod do studia dějepisu*,³⁴ a jednak práce Jana Havránka a Josefa Petráně *Základy statistické metody pro historiky*.³⁵

Po stanovení metody práce jsem musela využít některé praktické pomůcky. Jedná se zejména o *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*³⁶, díky kterému jsem byla schopná jednotlivé obce uvedené ve třídních výkazech zařadit do vyšších územních celků.

Ke stejnému účelu jsem musela nastudovat i několik zákonů, které se týkaly správního členění státu a územní samosprávy. Jednalo se o ústavní zákon č. 347/1997 Sb.³⁷, který stanovuje názvy krajů jako vyšších územně samosprávných celků a vymezuje jejich území územím okresů. Na něj byla navázána vyhláška č. 564/2002 Sb.³⁸, která stanovovala území okresů výčtem obcí a vojenských újezdů. Tato vyhláška ale byla

31 KOSOVÁ, Veronika. *Státní koedukační učitelský ústav v Kladně 1904–1948*. Bakalářská práce. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016.

32 TRNÍKOVÁ, Věra. *První český učitelský ústav na jihu Čech. Učitelský ústav v Soběslavi v letech 1871-1948*. Diplomová práce. České Budějovice: Pedagogická fakulta, Jihočeská universita v Českých Budějovicích, 2013.

33 KŘEMENÁKOVÁ, Radka. *Učitelský ústav v Kutné Hoře a jeho proměny v letech 1870-1948*. Diplomová práce. Kutná Hora: Katedra pedagogiky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 2010.

34 HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN, 1985.

35 HAVRÁNEK, Jan, PETRÁŇ, Josef. *Základy statistické metody pro historiky*. Praha: SPN, 1963.

36 RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha 2006.

37 Ústavní zákon č. 347/1997 Sb. o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky ze dne 3. 12. 1997, ve znění zákona č. 135/2011 Sb. platný od 1. 8. 2011.

38 Vyhláška č. 564/2002 Sb. o stanovení územní okresů České republiky a území obvodů hlavního města Prahy ze dne 18. 12. 2002, ve znění zákona č. 388/2015 Sb. platný od 1. 1. 2016.

s účinností od 1. 1. 2021 zrušena a nahrazena zákonem č. 51/2020 Sb.39, který vymezuje správní obvody krajů a okresy prostřednictvím správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Na tento zákon navazuje vyhláška č. 346/2020 Sb.40, která vymezuje správní obvody obcí s rozšířenou působností výčtem území obcí a vojenských újezdů.

Při mapování vývoje jednotlivých učitelských ústavů jsem využívala především kroniky jednotlivých ústavů. Pramen typu školní kronika má svá úskalí. Záznamy v kronikách podléhaly kontrole a schvalování, ať již mluvíme o určité autocenzuře autora záznamů, nebo o dohledu okresních školních inspektorů. Záznamy o událostech byly zapisovány obvykle s určitým odstupem, někdy až na konci školního roku, ne bezprostředně po událostech, proto jsou zápisy určitým způsobem strukturované, a navíc jejich vyznění podléhá dobové politické situaci. Jde zejména o období politických zvrátů, například o období vzniku republiky, ale ještě více o období druhé světové války. Zápisy týkající se činnosti školy v protektorátu jsou buď velmi poplatné dobové politické ideologii (kromě toho, že jsou zapsány německy), nebo jsou napsané až po skončení války a také si s sebou nesou dobovou náladu. V určitém slova smyslu to dodává kronice na autentičnosti, i když takový záznam sice obsahově vypovídá o životě v protektorátu, svým laděním ovšem daleko víc zachycuje poválečnou náladu.

Dalším limitem může být míra dochovanosti kronik. V případě ústavů v Kladně, Kutné Hoře a Příbrami se dochovaly kroniky pokrývající celou existenci ústavu, v případě ústavu v Soběslavi zcela chybí záznamy o vzniku ústavu z období 1869-1894. Ze zápisů je zřejmé, že před kronikou z let 1894-1911 měl ústav ještě jednu kroniku, starší, ale ta se nedochovala.

Pokud se kroniky nedochovaly, nebo jejich zápisy nebyly dostatečně podrobné, využila jsem dva doplňkové zdroje. Prvním byly především výroční zprávy a druhým archivní pomůcky k fondům učitelských ústavů. Výroční zprávy vydávaly samy školy zhruba od poloviny dvacátých let 20. století do roku 1938 nebo 1939, některé školy vydaly alespoň jednu výroční zprávu po válce, obvykle v roce 1948. V těchto výročních

39 Zákon č. 51/2020 Sb. o územně správním členění státu a změně souvisejících zákonů (zákon o územně správním členění státu) ze dne 29. ledna 2020 účinný od 1. 1. 2021.

40 Vyhláška č. 346/2020 Sb. o stanovení správních obvodů obcí s rozšířenou působností, území obvodů hlavního města Prahy a příslušnosti některých obcí do jiného okresu ze dne 28. července 2020, účinný od 1. 1. 2021

zprávách je shrnut vývoj ústavu za poslední školní rok, jsou zde informace o pedagogickém sboru i žácích a o náplni výuky. V první výroční zprávě jsou obvykle popsány dějiny ústavu od jeho vzniku. Autoři zpráv bývají ředitelé a vychází ze školních kronik a ze školního archivu. Měla jsem k dispozici kompletní řadu výročních zpráv ústavů v Soběslavi, Kladně a Příbrami, ale nepodařilo se mi získat přístup ke všem výročním zprávám z Kutné Hory, protože v době tvorby této práce byl Státní okresní archiv Kutná Hora uzavřen z důvodu rekonstrukce a přístup k materiálům byl omezen. V jiných archivech a knihovnách jsem nenašla všechny výroční zprávy.

Zásadním zdrojem pro základní orientaci ve fondu i v dějinách školy jsou archivní pomůcky, konkrétně inventáře k jednotlivým fondům. Inventář k fondu Státní koedukační učitelský ústav Kladno (1903) 1904–1948 vznikl v roce 2006. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874–1948 byl inventarizován v roce 2006 a v roce 2009 vznikl inventář k další části fondu (dodatek). Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870–1948 byl inventarizován již v roce 1977. Naopak inventář k fondu Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854–1949 byl při generální inventuře v roce 2012 zrušen, ale v práci odkazují na původní inventární čísla, kterými jsou archiválie stále označeny. Úvody inventářů jsou cenným zdrojem informací, protože archiváři, kteří fond uspořádali a napsali inventář, znali fond velmi dobře a věděli o podrobnostech z archiválií, ke kterým běžný badatel dospěje až po zdlouhavém studiu.

Při studiu místního a sociálního původu mi jako základní pramen sloužily třídní výkazy maturitních ročníků. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že nejde o statistický pramen a že účelem třídních výkazů, nebo také třídních katalogů (dnes katalogových listů) bylo zachytit pololetní a závěrečnou klasifikaci žáka a jeho osobní údaje pro jeho jednoznačnou identifikaci. Doplnkové údaje o rodičích, poručíkovi a dozoru byly v některých případech vyplněny nedbale. Například pokud byla místo otce uvedena matka, nebylo občas vyplněno její povolání, pouze bydliště (považovala jsem ji tak za vdovu a ženu v domácnosti). V některých výkazech chyběly údaje o dozoru, při podrobnějším zkoumání se ukázalo, že to obvykle bylo v těch případech, kdy rodiče žáka bydleli v dojezdové vzdálenosti od školy. Lze z toho usuzovat, že dozorem byli rodiče. Pokud rodiče bydleli daleko, byl i v takto nedůsledně doplněném třídním výkazu dozor uveden.

Problém nastal v případě chybějících třídních výkazů pro daný ročník. V případě Kladna se nedochoval třídní výkaz 4. ročníku pro školní rok 1917/18 a pro Soběslav se nedochovaly roky 1946/47 a 1947/48, jinak byly materiály z vybraného vzorku kompletní. Pokud jde o počet a pohlaví žáků, lze tuto ztrátu snad nahradit protokoly o maturitních zkouškách (matriky vysvědčení dospělosti) z výše uvedených let. Pro ostatní sledované ukazatele je tento pramen nedostatečný. Částečně by bylo možné to nahradit třídními výkazy pro nižší ročník o školní rok dříve, ale tady budou chybět externí studenti a studenti, kteří se přihlásili jen do 4. ročníku. Navíc není zřejmé, zda všichni studenti z nižšího ročníku postoupili do 4. ročníku. Proto jsem se rozhodla raději pracovat bez těchto údajů. Mimo uvedeného ve vzorku chybí třídní výkaz učitelského ústavu v Kladně z roku 1941/42, protože ústav byl na začátku tohoto školního roku uzavřen gestapem, nejde tedy o ztrátu.

Učitelé ústavy a jejich vývoj

Počátky systematického vzdělávání učitelů souvisí s rozvojem obecného školství a reformami Marie Terezie. Škol byl nedostatek, v podstatě neexistovaly pomůcky a učebnice, učitelé neměli řádné vzdělání a nebyli dostatečně placení, takže si museli často různě přivydělávat (např. jako zvoníci, varhaníci, kostelníci, nebo obecní písaři).⁴¹ Učitelem na nejnižším stupni škol se mohl stát prakticky každý, kdo uměl číst, psát a počítat, tedy vysloužilí vojáci, zblhlí studenti i řemeslníci.⁴²

Za této situace přikročila Marie Terezie k reformám školství. Škola byla prohlášena za věc politickou a ze školství se stala záležitost státu.⁴³ Organizací zásadní reformy elementárního školství v habsburských zemích byl pověřen zaháňský opat Jan Ignát Felbiger.⁴⁴ Vytvořil trojstupňovou soustavu elementárních škol (školy triviální, hlavní a normální). Normální školy vznikaly v hlavních městech jednotlivých zemí a měly za úkol vzdělávat budoucí učitele.⁴⁵ Součástí výuky byl výklad o povinnostech učitelů, výukových metodách, udržování kázně a správném vedení školních písemností. Vyučovacím jazykem v normálních školách byla pouze němčina.⁴⁶ Jako první byla v roce 1771 zřízena ve Vídni u sv. Štěpána normální škola jako škola elementární a reální pro děti od 8 do 14 let a spolu s ní učitelský seminář.⁴⁷

Felbigerův školní řád poprvé systematicky řešil otázku vzdělávání učitelů. Od roku 1775 byla pro vzdělávání učitelů elementárních škol zřizována tzv. preparandia.⁴⁸ Po absolvování hlavní nebo normální školy se mohl student přihlásit do preparandia, neboli přípravného či učitelského kurzu při některé hlavní nebo normální škole.⁴⁹ K přijetí do kurzu bylo třeba složit přijímací zkoušku. Kurzy byly dvojího druhu. Tříměsíční kurz zakončený zkouškou opravňoval absolventa k tomu, aby byl ustanoven

41 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 59

42 Tamtéž. s. 61

43 Tamtéž. s. 60

44 Reformu formuloval v organizačním statutu Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern (1774).

45 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 61

46 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství.* Praha: SPN, 1988. s. 10

47 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 60

48 Tamtéž. s. 63

49 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství.* Praha: SPN, 1988. s. 10

jako učitelský pomocník na školách triviálních na venkově. Pro službu v městských školách se vyžadoval šestiměsíční kurz. Kandidáti učitelství absolvovali teoretický výklad pedagogiky a didaktiky, a navíc hospitovali při vyučování a sami se pokoušeli učit. V Čechách vzniklo preparandium v Praze a při několika vybraných školách hlavních, a to v Hradci Králové, v Liberci, v Králově Dvoře, v Kolíně a v Pelhřimově.⁵⁰

I po osvícenských reformách Marie Terezie a Josefa II. zůstal problémem školství nedostatek učitelů, protože učit směli jen zkoušení učitelé, kteří se museli držet schválené metody. Přetrvávalo naprosto nedostatečné hmotné zajištění učitelů, které je nutilo si nadále přivydělávat.⁵¹

V roce 1805 pomocí tzv. Schulkodexu⁵² stabilizoval František I. kurzy pro vzdělávání učitelstva. Tříměsíční kurzy byly určeny pro pomocníky na triviálních školách a šestiměsíční kurzy pro učitele hlavních škol. O vzdělávání učitelek nebylo úředně postaráno vůbec a další vzdělávání učitelů také nebylo řešeno, neexistovaly pokračovací kurzy, knihovny ani odborné časopisy.⁵³

Již v roce 1832 byla všechna učitelská preparandia přeplněná, protože všichni učitelští pomocníci byli zproštěni vojenské služby. Proto byly kurzy pro pomocníky na triviálních školách rozšířeny ze tří měsíců na šest měsíců a kurzy pro učitele na hlavních školách ze šesti měsíců na rok, zároveň byl nařízen přísnější výběr kandidátů a ostřejší klasifikace. V jednom roce měl být otvírán vždy jen jeden kurz, u nás střídavě český a německý.⁵⁴ V rámci dalšího vzdělávání učitelů začaly vznikat a postupně se rozšiřovat učitelské knihovny, ty se ale neustále potýkaly s nedostatkem financí a s přísnou cenzurou, která striktně omezovala rozsah a způsob výuky a tím i to, co bylo považované za nutné vzdělání učitelů.⁵⁵

50 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 63

51 Tamtéž. s. 66

52 Školní nařízení označované jako Politische Verfassung der deutschen Schulen in der K., auch K. K. deutschen Erbstaaten (též Schulkodex), platné od roku 1806 (KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 71).

53 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 75

54 Tamtéž. s. 84

55 Tamtéž. s. 85

V roce 1848 bylo zřízeno ministerstvo vyučování jako nový centrální úřad pro školství.⁵⁶ V tomtéž roce vznikla v Praze první česká hlavní škola spolu s českým učitelským kurzem.⁵⁷

Dále bylo řešeno i vzdělávání učitelů. Šestiměsíční kurzy byly už v roce 1841 rozšířeny na roční kurzy, ale ani to nestačilo. V roce 1849 byly zavedeny pravidelné dvouleté kurzy při vzorných školách, kam byli přijímáni chlapci po dosažení 16 let věku, kteří měli s dobrým prospěchem vystudované dvě nebo tři reálné nebo gymnaziální třídy. Jednoleté kurzy byly otevírány jen dočasně tam, kde nestačily dvouleté kurzy.⁵⁸ Tyto kurzy byly zaměřeny pouze na to, co učitel nezbytně potřeboval ve škole a v kostele, a váha byla přikládána zejména praktickému výcviku a nábožensko-mravní výchově, spíše než teoretické přípravě. Důraz byl kladen na náboženství, pedagogiku, mateřský jazyk, psaní, počítání, kreslení, hudbu a hospodářství, ostatní předměty jako zeměpis, dějepis a přírodní vědy nebyly vyučovány samostatně, pouze v rámci jazykové přípravy příležitostnými poznámkami.⁵⁹ Na konci druhého roku skládali kandidáti výroční zkoušku, která jim dávala způsobilost vyučovat na školách triviálních, případně (podle prospěchu) i hlavních. Podobné kurzy byly zřízené při některých dívčích školách pro učitelky. Pro vzdělávání učitelů „podreálků“ existovaly dvouleté kurzy při vyšších reálkách, rozdělené na tři zkušební skupiny a zakončené opět zkouškou. Další vzdělávání měly zajistit školní knihovny, které však směly obsahovat jen katolicky nezávadné knihy.

56 Tamtéž. s. 92

57 Tato trojtřídní česká hlavní škola byla známá pod názvem Budeč. Jejím prvním ředitelem byl Karel Slavoj Amerling. Přestože zpočátku nebyly k dispozici pomůcky a české učebnice, byl o školu velký zájem. Při škole fungovaly české učitelské kurzy. V roce 1856 zde byl zřízen čtyřtřídní učitelský ústav a podle nové legislativy byla v roce 1869 škola změněna na klasický učitelský ústav s cvičnou školou. (KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 106-107)

58 V českých zemích byly v roce 1849 otevřeny dva české dvouleté kurzy (Praha, Hradec Králové), jeden dvoujazyčný kurz (České Budějovice) a dva německé kurzy (Praha, Litoměřice). Český jednorozhodný kurz byl otevřen jeden (Mladá Boleslav), utrakvistické dva (Chrudim, Plzeň) a německé čtyři (Cheb, Jáchymov, Chomutov, Liberec). (KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 104)

59 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 104

Dále měli být učitelé vzdělávání na učitelských poradách, které byly na školách zavedeny v roce 1853 a měly být věnovány především metodice.⁶⁰

Zatímco do poloviny 19. století byly kurzy pro učitele připojovány ke školám normálním a hlavním, případně k reálným školám, od poloviny 19. století se utvářejí jako samostatné ústavy. V roce 1853 pro ně byly vydány normativní předpisy a podle nich byly do prvního ročníku zařazeny předměty teoretické, do druhého praktické.⁶¹

Zásadní změnu do rakouského školství přinesly až nové zákony z let 1867–1869, které nově definovaly postavení školy ve státě.⁶² Nejdůležitější z nich byl tzv. Hasnerův zákon ze 14. května 1869,⁶³ který vytvořil nový systém elementárních škol (obecné a měšťanské školy) a především zavedl učitelské ústavy pro vzdělávání učitelů obecných a měšťanských škol, zmiňoval se o možnosti vysokoškolského nebo dalšího vzdělávání pro učitele elementárních škol a věnoval se jejich právnímu postavení.⁶⁴

Říšský zákon ze 14. května 1869 přinesl zásadní změnu ve vzdělávání učitelů. Vytvořil čtyřleté učitelské ústavy tzv. pedagogia (v letech 1871–1874 byly na přechodnou dobu tříleté⁶⁵). Ústavy měly být oddělené podle pohlaví. Pedagogia mohl zřizovat nejen stát, ale mohly fungovat i ústavy soukromé, jejich statuty musely být schváleny ministerstvem školství a jejich učitelé museli být způsobilí (tj. mít způsobilost pro měšťanské školy a tříletou praxi ve škole obecné). Na škole měli kromě ředitele a katechety působit dva až čtyři hlavní učitelé a potřebný počet učitelů pomocných. Pro praktickou výuku musela být při každém ústavu zřízena cvičná obecná škola, při dívčích

60 Tamtéž. s. 105

61 Tamtéž. s. 204

62 Základní zákon č. 142/1867 ř. z. z 21. prosince 1867, o všeobecných právech státních občanů, a zákon č. 48/1868 ř. z. z 25. května 1868, kterým se vydávají pravidla o poměru školy a církve.

63 Říšský zákon č. 62/1869 ř. z. ze 14. května 1869, kterým se stanoví zásady školství se zřetelem na obecné školy.

64 VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: SPN, 1986. s. 60

65 Výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 1. srpna 1871 č. 8071 bylo nařízeno, že v období 1871–1874 se má příprava kandidátů učitelství pro obecné školy ukončit už ve 3. ročníku, po tuto přechodnou dobu byly učitelské ústavy tříleté. Osnova pro 1. a 2. ročník zůstala v platnosti, jen žáci 2. ročníku hospitovali 2 hodiny týdně, a výuka studentů 3. ročníku byla organizována tak, aby byl splněn cíl stanovený učební osnovou pro 4. ročník. Studenti 3. ročníku měli podstoupit praktické výstupy. Stanovení tříleté přechodné doby pramenilo z nedostatku učitelů. (KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl*. Praha, Sfinx, 1929. s. 204)

ústavech ještě cvičná dětská zahrádka (mateřská škola), a pro výcvik hospodářských prací školní pozemek.⁶⁶

Na učitelských ústavech se vyučovalo náboženství, vychovatelství a nauka vyučovací, historie a pomocné vědy historické, mluvnice, písemnosti, literatura, matematika (počítání, algebra, geometrie), popisující přírodovědy (zoologie, botanika, mineralogie), přírodopis (fyzika, chemie), geografie a historie, nauka o ústavě vlastenecké, polní hospodářství, psaní, kreslení (geometrické a od ruky), hudba a tělocvik. Pokud byla možnost, měla být zahrnuta i výuka způsobu vyučování hluchoněmých a slepých. V ženských ústavech měla být navíc vyučována nauka o domácím hospodářství a ženské ruční práce, případně měly být dívky poučeny o organizaci dětské opatrovny.⁶⁷

Ke studiu mohli být přijati pouze uchazeči po dovršení patnácti let věku, zdravotně způsobilí a mravně bezúhonní, kteří při přijímací zkoušce prokázali dostatečné vzdělání na úrovni znalostí nižší reálné školy nebo nižšího gymnázia bez cizích jazyků.⁶⁸ Studium bylo bezplatné, takže zejména v počátcích se do učitelských ústavů hlásili slabší žáci a takoví žáci, kteří byli tak chudí, že potřebovali rychlé zaopatření.⁶⁹ Počet studentů v jednom ročníku byl stanoven na 40 a nebylo dovoleno zřizovat paralelky, kromě období, kdy byl jasný nedostatek učitelů.⁷⁰

Čtyřleté studium bylo zakončeno závěrečnou maturitní zkouškou, po které dostali absolventi vysvědčení dospělosti, které je opravňovalo k zatímnímu ustanovení na obecné škole. Pokud absolvent školy nedostal do tří let od maturity místo na škole, výsledek jeho zkoušky propadl.⁷¹ Aby mohl získat učitel na škole definitivu, musel složit zkoušku učitelské způsobilosti. Ke zkoušce byli připuštěni absolventi učitelských ústavů po minimálně dvouleté praxi. Zkoušku zajišťovaly zkušební komise zřizované při státních učitelských ústavech.⁷² Absolutorium učitelského ústavu tak vlastně neopravňovalo

66 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 204-205

67 VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích.* Praha: SPN, 1986. s. 62

68 Tamtéž. s. 62

69 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 206

70 Tamtéž. s. 204

71 Tamtéž. s. 205

72 VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích.* Praha: SPN, 1986. s. 62

ke kvalifikovanému výkonu povolání, bylo nezbytným předpokladem, ale nestačilo a příprava na zkoušku byla ponechána zcela na samostatné přípravě kandidátů.⁷³

Učitelům mělo být zajištěno i další vzdělávání po dokončení studia formou pedagogických časopisů, učitelských knihoven, učitelských konferencí a prázdninovými kurzy. Při vysokých školách (univerzitách a technikách) mohly být podle školského zákona zřizovány zvláštní kurzy pro další vzdělávání učitelů.⁷⁴ Tyto kurzy měly být určeny pro budoucí učitele pedagogii a okresní školní inspektory. Ustanovení o kurzech při univerzitách nikdy nevešlo v platnost a bylo zrušeno roku 1886.⁷⁵

V dalších letech byly školské zákony doplňovány dalšími nařízeními.⁷⁶ Například v roce 1874 byl vydán nový organizační statut učitelských ústavů, který se zabýval počtem a rozvržením předmětů a učebnou látkou ústavů. Kládl důraz na vzdělávání v jazyce vyučovacím, didaktice i pedagogice, stanovil povinnou výuku hudby formou houslí a zpěvu.⁷⁷ Také byla schválena možnost přípravek k ústavům, jejichž absolventi mohli po závěrečné zkoušce přecházet rovnou do 1. ročníku ústavu.⁷⁸

V roce 1883 byl školský zákon novelizován.⁷⁹ Díky této novele školského zákona byla v roce 1886 vydána nová osnova pro učitelské ústavy a v platnost vešla nová organizace učitelských ústavů.⁸⁰ Statut nově vymezil vyučované předměty i normy učitelských zkoušek. Ubyla hodina matematiky, pedagogiky, reálií a kreslení a byly přidány hodiny náboženství, klavíru a varhan. Učitelé měli z výuky reálií vynechat to, co bylo v rozporu s náboženským učením a vztahem k vlasti.⁸¹ Veškeré vzdělání mělo mít praktický ráz, proto byly všeobecnému vzdělání věnovány jen první tři ročníky, poslední rok byl věnován metodice jednotlivých učebných předmětů. Vyučovaly se tyto předměty: náboženství, pedagogika s praktickými cvičeními (náslechy a výstupy), jazyk vyučovací,

73 Tamtéž. s. 65

74 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 205

75 Tamtéž. s. 206

76 Tamtéž. s. 121

77 Tamtéž. s. 205

78 Tamtéž. s. 206

79 Zákon č. 53/1883 ř. z. ze dne 2. 5. 1883, kterým se mění některá ustanovení zákona ze dne 14. května 1869 (Z. 5. č. 62)

80 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 124

81 Tamtéž. s. 125

zeměpis, dějepis, matematika a rýsování, přírodopis a přírodozpyt, polní hospodářství (jen v mužských ústavech), krasopis, kreslení od ruky, hudba (se zaměřením na chrámovou hudbu), ruční práce (pouze v dívčích ústavech) a tělocvik. Kromě toho se chlapci měli seznámit s metodami vyučování hluchoněmých a slepých, s organizací sirotčinců (opatroven), mateřských škol (dětských zahrádek) a polepšoven (výchoven pro mládež mravně zpustlou). Na ženských ústavech se měly dívky seznamovat pouze s organizací sirotčinců a mateřských škol.⁸² Jako nepovinné byly se souhlasem ministerstva vyučování připuštěny moderní jazyky.⁸³ Ve školním roce 1891/92 byly osnovy rozšířeny ještě o výuku somatologie a hygieny, výuku zajišťovali lékaři.⁸⁴

Maturitní zkouška na učitelských ústavech měla svá specifika. Její poslední úprava za Rakouska proběhla 31. května 1908. Dětila se na ústní a písemnou. Písemná část se konala z pedagogiky a počtů, ústní část ze všech teoretických předmětů povinných na ústavu. Součástí maturity byl i praktický výcvik, který se zkoušel tím, že kandidát učil na zkoušku v některé třídě cvičné školy. Maturitní zkouška nadále opravňovala absolventa pouze k tomu, aby mohl být ustaven zatímně za učitele obecné školy.⁸⁵

Aby mohl získat definitivu musel mít minimálně dvouletou praxi na veřejné škole (nebo soukromé škole s právem veřejnosti) a podrobit se zkoušce učitelské způsobilosti pro učitele obecné školy před zkušební komisí. Zkušební komise byly zpravidla ustanoveny tam, kde byly státní učitelské ústavy. Členové komise byly ustanoveni na tři roky na základě návrhu zemského školního úřadu ministerstvem školství. Členy bývali učitelé samotných ústavů, školní inspektoři a učitelé národních a středních škol. Zkoušky probíhaly dvakrát ročně a byly zaměřené na praxi. Kromě pedagogiky a metodiky jednotlivých učebních předmětů se zkoušela látka obecných škol a znalost školních předpisů. Aby získal učitel možnost učit na měšťanské škole, musel kromě další praxe absolvovat ještě jednu zkoušku učitelské způsobilosti pro učitele měšťanských škol. Zkoušku učitelské způsobilosti pro měšťanské školy bylo možné složit z některého ze tří oborů: gramaticko-historického (tj. vyučovací jazyk, dějepis a zeměpis), přírodovědeckého (tj. přírodopis a přírodozpyt a počty nebo rýsování), nebo

82 Tamtéž. s. 207

83 Tamtéž. s. 208

84 Tamtéž. s. 210

85 Tamtéž. s. 218-219

matematicko-technického (tj. matematika, kreslení, krasopis a buď přírodopyt, nebo rýsování). Pro všechny tyto obory byla navíc předepsaná zkouška z pedagogiky. Zkouška pro definitivu i pro měšťanské školy se opět skládala z písemné části, ústní části a výstupu (výuky ve třídě). Příprava na zkoušky pro učitele na měšťankách nebyla součástí osnov učitelských ústavů, ale byla ponechána na samostudiu učitelů. Ministerstvo pouze čas od času povolovalo bezplatné přípravné kurzy při středních školách, odborných školách nebo pedagogiích.⁸⁶

Při některých učitelských ústavech byl jako paralelka čtvrtého ročníku zřízen speciální kurz pro absolventy jiných středních škol, kteří chtěli získat vysvědčení dospělosti z pedagogia, a tím si doplnit své středoškolské maturitní vysvědčení. Kurz byl zaměřen především na předměty, které byly odlišné od osnovy gymnázií a reálků, tedy na pedagogiku a praktický didaktický výcvik.⁸⁷

Od základního školního zákona bývaly při učitelských ústavech zřizovány občas roční kurzy pro vzdělávání učitelek ručních prací (jinak též industriálek). Do těchto kurzu se přijímaly minimálně sedmnáctileté, mravně bezúhonné a tělesně způsobilé dívky, které úspěšně absolvovaly alespoň obecnou školu a vykázaly určitou zručnost v ručních pracích. V kurzu byly hlavním předmětem ruční práce, potom pedagogika a jazyk vyučovací.⁸⁸ Pro vzdělávání učitelek mateřských škol (pěstounek) bývaly jednorocní kurzy při ženských pedagogiích. Od školního roku 1914/15 byly tyto kurzy dvouleté. Hlavní pozornost zde byla věnována vychovatelství s praktickými cviky v mateřských školách, kromě toho také obecným předmětům. Do kurzu byly přijímány minimálně šestnáctileté dívky za podobných podmínek jako u industriálních učitelek.⁸⁹

System pedagogií zůstal zachován i během první světové války. Ta ovlivnila především praktické a provozní stránky školství. Mnoho školních budov bylo zabráno pro potřeby vojska jako nemocnice, ubytovny vojska, vojenské úřadovny a skladiště, vyučování bylo přesunuto do nevyhovujících a nehygienických prostor a často omezeno na polodenní.⁹⁰ Když byly budovy školám vráceny, byly obvykle v dezolátním stavu.

86 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 219-220

87 Tamtéž. s. 221

88 Tamtéž. s. 222

89 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I. díl.* Praha, Sfinx, 1929. s. 222

90 Tamtéž. s. 134

Školy byly neustále obtěžovány různými sbírkami (papíru, kovů, bylin) a nabídkami na nákup válečných obrazů, pohlednic, knih, odznaků, válečnými půjčkami atd.⁹¹ Řada zkušených učitelů nastoupila službu na frontě a do škol byly povolány učitelky, často nezkušené a nezkušené pomocné síly, s nedostatečným vzděláním, učitelky ručních prací, předčasní absolventi učitelských ústavů a středoškolští studenti. Dozor nad učiteli byl stupňován a nelojální byli překládáni na horší místa.⁹²

Stejně jako vše ostatní, převzala po svém vzniku Republika československá po Rakousku i školskou soustavu. Změny, které proběhly, se vztahovaly ke školství na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, k osamostatnění státu a k novému politickému směřování státu.⁹³ V platnosti zůstaly rakouské zákony, školství v zemích bývalé koruny české se dál řídilo říšským zákonem z roku 1869, doplněným školní novelou z roku 1883.⁹⁴ Nejnutnější změny byly provedeny tzv. malým školským zákonem č. 226/1922 Sb. z. a n. ze dne 13. července 1922, který platil pro celou republiku a týkal se obecných škol.⁹⁵

Ve vzdělávání učitelů došlo pouze k několika drobným změnám, učitelské ústavy zůstaly bez velkých změn zachovány. V roce 1919 byl upraven statut učitelských ústavů. Na minimum byla omezena výuka náboženství a hospodářství, z osnov byla odstraněna hra na varhany a klavír a na ženských ústavech i hra na housle, kterou nahradily ženské ruční práce. Naopak byly přidány přírodní vědy a kreslení, nově bylo zavedeno rukodělné vyučování a druhý zemský jazyk, obojí nepovinně. Výuka tělovědy byla svěřena učitelům, místo lékařů.⁹⁶ Ve městech, kde byl jediný učitelský ústav, byla povolena koedukace a mnoho učitelských ústavů bylo zestátněno. V roce 1927 byly nově upraveny maturitní

91 Tamtéž. s. 135

92 Tamtéž. s. 136

93 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. II. díl.* Praha, Sfinx, 1931. s. 7

94 Tamtéž. s. 16

95 Nejvyšším orgánem se stalo ministerstvo školství a národní osvěty, kterému byly podřízeny zemské školní rady v Praze a v Brně (další pro Slovensko a Podkarpatskou Rus vůbec nebyly zřízeny). Zemským školním radám byly podřízeny okresní školní výbory a těm byly podřízeny místní školní rady. Zemské školní radě podléhaly střední školy, učitelské ústavy a školy národní, proti tomu školství odborné, vysoké a menšinové podléhalo přímo ministerstvu. (KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. II. díl.* Praha, Sfinx, 1931. s. 17-19)

96 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. II. díl.* Praha, Sfinx, 1931. s. 69

zkoušky na učitelských ústavech. Mezi zkušební předměty byla přidána němčina, resp. čeština, a písemné práce se ukládaly z jazyka vyučovacího, pedagogiky a druhého jazyka.⁹⁷ Pro velký počet nezaměstnaných kandidátů byl dočasně počet přijímaných žáků omezován a teprve od roku 1929 byl stanoven na normální míru. Místo ročních kurzů pro vzdělávání učitelek ručních prací byly zřízeny dvouleté ústavy pro vzdělávání učitelek domácích nauk. Tam byly přijímány nejméně sedmnáctileté dívky se vzděláním z úplné měšťanské školy nebo nižší střední a dvou ročníků školy průmyslové. Náplní výuky byla pedagogika, jazyk vyučovací, počty, občanská nauka, zdravotnictví, sociální péče, nauka o tkaninách, tělesná výchova, zpěv a hudba, kreslení, výchovné práce, ženské ruční práce, nauka o vedení domácnosti a vaření.⁹⁸

Další změny přinesla nacistická okupace, která znamenala odklon od demokratických tendencí nastavených ve školství po vzniku republiky.⁹⁹ České školství mělo sloužit germanizaci a fašistické převýchově českého národa.¹⁰⁰ Výuku prostoupila fašistická ideologie.¹⁰¹ Postupně byly prováděny změny v obsahu a rozsahu učiva, měnily se učební plány a rozvrhy hodin. Z němčiny se postupně stával hlavní předmět výuky.¹⁰² Byla zastavena výuka českých dějin a dějin literatury, které nahradila témata tzv. loajální výchovy.¹⁰³ Také byla provedena revize učebnic, některé byly zcela zakázány, v jiných byly nařízeny korektury.¹⁰⁴ Zároveň se zásahy do výuky probíhala perzekuce studujících i vyučujících.¹⁰⁵ Učitelům byla předepsaná znalost němčiny, probíhalo přeškolení učitelů dějepisu, zeměpisu a biologie.¹⁰⁶ Za jakékoli projevy nepřátelství vůči Říši hrozilo

97 Tamtéž. s. 71

98 Tamtéž. s. 72

99 SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky (dočasná vysokoškolská učebnice)*. Praha: MON, 1987. s. 240

100 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 126

101 SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky (dočasná vysokoškolská učebnice)*. Praha: MON, 1987. s. 241

102 Tamtéž. s. 243

103 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 127

104 SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky (dočasná vysokoškolská učebnice)*. Praha: MON, 1987. s. 243

105 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 127

106 SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky (dočasná vysokoškolská učebnice)*. Praha: MON, 1987. s. 245

uzavření školy a propuštění učitelů.¹⁰⁷ Měnilo se i strukturální uspořádání škol. Reorganizací školství mělo být docíleno jeho redukce. Nejprve byly v listopadu 1939 uzavřeny všechny české vysoké školy¹⁰⁸ a od srpna 1940 byla nařízena redukce středních škol, které se staly přísně výběrovými, takže na konci roku 1942 bylo 70 % středních škol uzavřeno.¹⁰⁹

Germanizační politice byly podřízeny i učitelské ústavy. Od školního roku 1941/42, počínaje prvním ročníkem, byly vládním nařízením č. 320/1941 Sb. přeměněny učitelské ústavy na pětileté. Nastupovat na ně mohli po přijímací zkoušce už čtrnáctiletí žáci, místo patnáctiletých, tedy děti o rok mladší. Vzdělávací obsah byl pozměněn. Důraz byl kladen zejména na tělocvik, dále se vyučovala pedagogika a didaktika, metodika vyučování a praktická cvičení ve vyučování, německý a český jazyk, dějepis (tj. dějiny Velkoněmecké říše), zeměpis, umělecká výchova, zpěv a hudba (hra na housle), matematika, fyzika, chemie, přírodopis a školní zdravotní péče, nauka o zemědělství a školní zahradě, ruční práce a náboženství. Další předměty byly nepovinné.¹¹⁰ Změnily se také maturitní zkoušky. Písemné zkoušky se konaly z němčiny, češtiny a pedagogiky, ústní zkoušky z němčiny a češtiny a dva předměty si mohl kandidát vybrat ze dvou skupin předmětů (buď pedagogiky, dějin Velkoněmecké říše a zeměpisu, nebo z matematiky, přírodopisu, fyziky a chemie).¹¹¹

Změnily se také podmínky přijímání nových studentů. Přijímací zkoušky nahradily od školního roku 1943/44 výběrové tábory, zřízené výnosem ze dne 17. června 1943. Výběrový tábor měl dvě části. Do první, zvané „předběžný výběr“, byli připuštěni všichni, kteří se přihlásili, a byly to v podstatě staré přijímací zkoušky, ale hlavním kritériem byla němčina. Vybraných 40 chlapců a 30 dívek s nejlepšími výsledky bylo připuštěno do druhé části, tzv. výběru, ostatní byli vyřazeni. Výběr trval tři dny a během něj se konaly dopoledne zkoušky z různých předmětů, odpoledne tělesná výchova, sport,

107 Tamtéž. s. 242

108 Tamtéž. s. 243

109 RÝDL, Karel. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I. (1774-1989)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010. s. 25

110 Vládní nařízení č. 320/1941 Sb. ze dne 11. srpna 1941, kterým se mění některá ustanovení o učitelských ústavech s českým jazykem vyučovacím.

111 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 130

hry a vycházka. Během nich se měl projevit celkový charakter a schopnosti kandidáta, a především jeho postoj k říši. Celý výběr řídil tzv. německý poradce, který nakonec sám rozhodoval, koho přijmout. Jeho výběr byl v podstatě subjektivní a ovlivněný ideologií.¹¹²

Po skončení druhé světové války byl obnoven školský systém první republiky a zahájena denacifikace českého školství. Z nuceného nasazení a koncentračních táborů se postupně vraceli studenti i učitelé, na školy nastupovali za války vyloučení studenti a školy naopak opouštěli učitelé, kteří se provinili proti národní cti. Postupně se znovu otevíraly zrušené školy, zejména v českém pohraničí. Po válce byla rovněž rozšiřována síť škol, byly zřizovány nové mateřské, obecné, měšťanské, odborné i střední školy. Rozšiřována byla i síť vysokých škol a otevírány nové fakulty.¹¹³ Naopak veškeré německé školství včetně německé univerzity v Praze bylo v roce 1945 zrušeno.¹¹⁴ Většina školních předpisů vydaných po 30. září 1938 byla prohlášena za neplatné a vzdělávací systém zůstal v porovnání s první republikou téměř beze změny.¹¹⁵

V duchu Košického vládního programu mělo dojít k zestátnění školství, přípravě jednotného školského systému, zavedení vysokoškolského vzdělání pro učitele a prodloužení povinné školní docházky.¹¹⁶ Na rozdíl od období první republiky byla myšlenka vysokoškolského vzdělání učitelů všeobecně přijímána. Dekret prezidenta republiky č. 132/45 Sb. ze dne 27. října 1945¹¹⁷ vydaný na návrh vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou stanovil, že učitelé všech stupňů a druhů škol mají získat vzdělání na pedagogických a jiných fakultách vysokých škol.¹¹⁸ Následně byly založené pedagogické fakulty na základě zákona č. 100/1946 Sb.¹¹⁹ Nejprve bylo záměrem ministerstva školství postupně změnit učitelské ústavy na reálná gymnázia (nařízení ministerstva z 30. srpna 1945), ale od tohoto záměru ustoupilo. Studentům učitelských

112 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 130

113 Tamtéž. s. 131-133

114 RÝDL, Karel. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I. (1774-1989)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010. s. 29

115 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 132

116 Tamtéž. s. 133

117 Dekret prezidenta republiky č. 132/1945 Sb. ze dne 27. října 1945, o vzdělávání učitelstva.

118 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 134

119 Zákon č. 100/1946 Sb. ze dne 9. dubna 1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty.

ústavů bylo umožněno dostudovat.¹²⁰ Delší dobu připravovaná reforma školství přišla se zákonem č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství ze dne 21. dubna 1948¹²¹, kterým byly zrušeny učitelské ústavy.

120 VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988. s. 134

121 Zákon č. 95/1948 Sb. ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

Vývoj vybraných učitelství ústavů

Státní koedukační učitelství ústav v Kladně 1904–1948¹²²

Učitelství ústav v Kladně založila Marie Egemová¹²³. Jeho vzniku předcházelo zřízení Pokračovacího kursu pro dívky školní povinnosti odrostlé s českým jazykem vyučovacím, který Marie Egemová vytvořila na základě výnosu zemské školní rady ze dne 12. června 1901.¹²⁴ Kurz fungoval od školního roku 1901/02 v Kladně v č.p. 297 a připravoval dívky ke zkouškám pro industriální učitelky měšťanských a obecných škol.¹²⁵ Výuku v kurzu zajišťovali z velké části profesori místní státní reálky.¹²⁶ Studentky byly ubytovány v internátu Marie Egemové.¹²⁷

V roce 1904 si Marie Egemová zažádala o povolení zřídit ženský učitelství ústav, což jí bylo dne 9. září 1904 povoleno ministerstvem kultu a vyučování. Od školního roku 1904/05 tak byly otevřeny první dva ročníky nového Soukromého českého ústavu ku vzdělávání učitelek v Kladně. Další ročníky byly otevírány postupně.¹²⁸ Čtvrtý ročník byl poprvé otevřen ve školním roce 1906/07. Dne 29. listopadu 1906 si Egemová zažádala o právo veřejnosti, aby mohly studentky na škole skládat maturitní zkoušku.¹²⁹ Toto

122 Podrobněji o kladenském učitelství ústavu viz KOSOVIČ, Veronika. *Státní koedukační učitelství ústav v Kladně 1904–1948. Bakalářská práce*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016.

123 Ačkoliv byl ústav označován jako „Egemeum“ nebo také „Egemák“, Marie Egemová ústav nikdy neřídila, byla pouze jeho majitelkou. Přehled ředitelů ústavu je uveden v příloze 6.

124 Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno (dále jen SOA v Praze – SOkA Kladno), fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 1-2

125 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Příloha školní kroniky 1940/41–1947/48. s. 1

126 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05 – 1939/40. s. 1-2

127 *I. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1926-1927*. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1927. s. 6

128 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 3

129 Tamtéž. s. 12

právo získal učitelský ústav vynesemím ministerstva kultu a vyučování ze dne 17. ledna 1907. První maturitní zkoušky se na učitelském ústavu konaly téhož roku.¹³⁰

Ve školním roce 1905/06 byla při ústavu otevřena přípravná třídy,¹³¹ ale kvůli malému zájmu fungovala jen krátce, naposledy byla otevřena ve školním roce 1907/08.¹³² Ve školním roce 1905/06 byla také zřízena cvičná dívčí obecná škola při učitelském ústavu.¹³³ Ve školním roce 1911/12 bylo otevřeno 2. oddělení 4. třídy cvičné školy, které nahrazovalo pátý postupný ročník.¹³⁴

Učitelský ústav dostal novou lépe vyhovující školní budovu v Kladně č. p. 1575, kam se škola přestěhovala v dubnu 1906.¹³⁵ Budova byla majetkem Antonína Neumanna, který ji Marii Egemové pronajímal.¹³⁶

Učitelský ústav i penzionát fungovaly bez přerušení až do roku 1919. Pro období první světové války jsou zápisy ve školní kronice retrospektivní, zapsané ve dnech 23. dubna 1919 až 11. července 1919 zástupcem ředitele Františkem Mlíčkem. Školním událostem se kronika věnuje jen velmi omezeně, zejména proto, že válka výuku nijak zásadně nenarušila.¹³⁷ Škola byla uzavřena na krátké období od 9. října 1918 až do 5. listopadu 1918 kvůli španělské chřipce.¹³⁸

Změnu přinesl ústavu vznik nové republiky. V rámci revize školství bylo po první světové válce všem středním školám odebráno právo veřejnosti a musely si o ně pro školní rok 1919/20 znovu žádat. Marie Egemová žádost nepodala a její ústav v roce 1919 zanikl. Město Kladno se chopilo příležitosti, ústav Marie Egemové převzalo a od školního

130 Tamtéž. s. 13-14

131 Tamtéž. s. 6

132 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 68, kn. č. 68, Třídní výkaz – přípravný ročník 1907/08.

133 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 19.

134 Tamtéž. s. 34.

135 Tamtéž. s. 9

136 *I. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1926-1927*. Kladno: Státní koedukační ústav učitelský v Kladně, 1927. s. 8

137 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 44-80

138 Tamtéž. s. 64, 68

roku 1919/20 otevřelo vlastní soukromý učitelství ústav.¹³⁹ Toto převzetí ústavu bylo předmětem soudního sporu mezi Egemovou a městem.¹⁴⁰

Na základě výnosu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 28. srpna 1919 vznikl v Kladně Městský ženský ústav učitelství, který nahradil učitelství ústav Marie Egemové. Město převzalo od Egemové ústav jako celek.¹⁴¹ Pronajalo si budovu bývalého ústavu,¹⁴² odkoupilo zařízení i sbírky, převzalo učitele i studentky a celou cvičnou školu¹⁴³. Tento nový ústav se měl stát koedukačním, řídit se předpisy pro učitelství ústavu, a pokud by došlo ke státní reformě učitelství ústavů, měl být podle ní reorganizován.¹⁴⁴ Ke koedukaci však na ústavu nedošlo. Výnosem Zemské školní rady v Praze ze dne 19. března 1920 získal učitelství ústav opět právo veřejnosti a zároveň právo konat maturitní zkoušku a vydávat o ní státně platné vysvědčení.¹⁴⁵ Ve školním roce 1919/20 se zde znovu konaly maturity.¹⁴⁶

Existence Městského ženského ústavu učitelství na Kladně byla velmi krátká,¹⁴⁷ protože od převzetí ústavu jednalo město s ministerstvem školství a národní osvěty a zemskou školní radou v Praze o jeho postátnění. Ústav byl postátněn v roce 1921

139 VEVERKOVÁ, Irena. Vývoj učňovského a odborného školství na pozadí regionální historie Kladenska a Slánska. In: *Slánský obzor*. Slaný: Společnost Patria, Vlastivědné muzeum ve Slaném a Státní okresní archiv v Kladně, 2011, 18. s. 86.

140 KOSOVÁ, Veronika. *Státní koedukační učitelství ústav v Kladně 1904–1948. Bakalářská práce*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016. s. 26-28.

141 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 91

142 I. *výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1926-1927*. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1927. s. 9–10

143 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40.s. 91–93

144 I. *výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1926-1927*. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1927. s. 9

145 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelství ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40.s. 96

146 Tamtéž. s. 100–101

147 I. *výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1926-1927*. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1927. s. 11

na základě nařízení ministerstva školství a národní osvěty ze dne 31. května 1921.¹⁴⁸ Obec měla ústavu na své náklady zajistit školní budovu a zahradu a hradit náklady na její provoz. Veškeré vybavení a pomůcky měly být předány do vlastnictví státu a měly být k dispozici ústavu. Stát se zavázal hradit personální náklady a náklady na údržbu a nákup pomůcek a zařízení.¹⁴⁹ Nově vzniklý ústav převzal všechny studentky ústavu a žákyně cvičné školy¹⁵⁰ a byl zde vytvořen stálý pedagogický sbor.¹⁵¹

Výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 26. června 1922 bylo rozhodnuto, že nový ústav bude koedukační, původně měla být koedukace zaváděna postupně od školního roku 1922/23, ale kvůli nejružnějším průtahům nabylo toto nařízení účinnosti až pro školní rok 1923/24. Nařízení o koedukaci se vztahovalo i na cvičnou školu. Už od školního roku 1922/23 nesla škola název Státní koedukační učitelský ústav na Kladně.¹⁵² K zavedení koedukace na škole došlo i přes protesty městských radních, kteří tvrdili, že pro dívky není ve městě dostatek jiných studijních příležitostí.¹⁵³

Až do druhé světové války nedošlo ve škole k dalším organizačním změnám. Při škole vzniklo rodičovské sdružení, které však nemělo vliv na organizaci ústavu. Teprve v roce 1927 zřídilo ministerstvo školství a národní osvěty při ústavu Zkušební komisi pro školy obecné a občanské s československou řečí vyučovací.¹⁵⁴ Tím se ústav plnohodnotně postavil na roveň dalším státním učitelským ústavům, při kterých tyto

148 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 113

149 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 319, kart. č. 1, Vedení školy a výuka – 1921 - Smlouva o převzetí městského učitelského ústavu na Kladně do správy státní.

150 I. *výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1926-1927*. Kladno: Státní koedukační ústav učitelský v Kladně, 1927. s. 12

151 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 113

152 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 126

153 VEVERKOVÁ, Irena. Vývoj učňovského a odborného školství na pozadí regionální historie Kladenska a Slánska. In: *Slánský obzor*. Slaný: Společnost Patria, Vlastivědné muzeum ve Slaném a Státní okresní archiv v Kladně, 2011, 18. s. 86.

154 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 169

komise fungovaly. Díky tomu mohli absolventi získat možnost přistoupit ke zkouškám, které zvyšovaly jejich kvalifikaci, a stát se definitivními učiteli na obecných nebo měšťanských školách.¹⁵⁵ První zkoušky se konaly 14. – 16. listopadu 1927¹⁵⁶ a poslední zkoušky způsobilosti se na ústavu konaly 21. a 22. dubna 1941.¹⁵⁷

Na činnost školy měla vliv politická krize v roce 1938 a druhá světová válka. Kvůli obsazení pohraničí se od poloviny října 1938 zvýšil počet studentů učitelského ústavu i počet žáků cvičné školy, do Kladna přicházeli nejčastěji studenti z učitelských ústavů v Bílině, Žatci a Mukačevu.¹⁵⁸ Nárůst studentů byl takový, že ministerstvo školství a osvěty povolilo vynesemím ze dne 13. prosince 1938 otevřít pro školní rok 1938/39 pobočku 3. ročníku ústavu a pro školní rok 1939/40 vynesemím ze dne 31. srpna 1939 povolilo otevřít pobočku 4. ročníku.¹⁵⁹

Z podacího deníku ústavu pro období 1937–1942 je zcela evidentní, že ústav musel svou činnost korigovat na základě mnoha nařízení protektorátních úřadů, která velmi omezovala jeho fungování.¹⁶⁰ Například v lednu 1941 zaslala Česká zemská školní rada ústavu přípis se zákazem soukromého vyučování židovských dětí a dospělých.¹⁶¹

155 Maturitní zkouška na učitelských ústavech opravňovala absolventy k funkci vyučitele. Po dvou letech praxe mohl vyučitel vykonat u zkušební komise pro obecné a občanské školy zkoušku učitelské způsobilosti a mohl být ustaven definitivně na obecné škole. Po třech letech praxe mohl absolvovat zkoušku způsobilosti pro měšťanské školy a stát se odborným učitelem jedné ze čtyř aprobací (1. vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis, 2. přírodopis, fyzika, chemie, matematika, 3. kreslení s psaním, deskriptivní geometrie, matematika, 4. vyučovací jazyk, druhý jazyk, tělesná výchova). (ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1999. s. 74-75) Podrobněji v kapitole Učitelské ústavy a jejich vývoj.

156 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 169

157 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 14

158 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 332

159 Tamtéž. s. 334, 344

160 Podrobněji o germanizaci českého školství a omezeních během druhé světové války v kapitole Učitelské ústavy a jejich vývoj.

161 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 317, kn. č. 317 Jednací protokol – Koedukační učitelský ústav 9. 11. 1937 – 15. 7. 1942.

Ve školním roce 1940/41 musela být škola přestěhována. Z nařízení vládního komisaře města Kladna Karla Zuckera ze dne 9. července 1940 byl učitelský ústav přemístěn do budovy reálného gymnázia v Kladně, kde mu bylo vyhrazeno 7 místností, a obě školy se dělily o hudebnu a tělocvičnu, kreslárna se nacházela v budově I. měšťanské chlapecké školy v Kladně. Do budovy učitelského ústavu byla přesunuta živnostenská škola pokračovací, jejíž budova byla zabraná pro účely říšské branné moci.¹⁶²

Učitelský ústav byl uzavřen ve školním roce 1941/42 v důsledku tragických válečných událostí. Zápisy ve školní kronice jsou pro tento školní rok retrospektivní, vznikly až po roce 1945 a obsahují některé rozpory a nejasnosti. Z kroniky bylo na tomto místě vyříznuto několik stránek. Důvody pro uzavření ústavu nejsou zřejmé. Ve školní kronice je uvedeno, že ústav byl uzavřen kvůli zastřelení německého strážníka.¹⁶³ K této události došlo ale o dva roky dříve, takže to nemohlo být bezprostřední příčinou uzavření ústavu.¹⁶⁴ Nacisté pravděpodobně uzavřeli ústav kvůli snaze o redukci českého středního školství a jako záminka jim asi posloužilo členství penzionovaného ředitele ústavu Františka Kleinera v Sokole.

Školní rok 1941/42 začal jako obvykle, škola si žádala o povolení zřídit pobočku při 4. ročníku ústavu, ale žádost byla zamítnuta.¹⁶⁵ Dne 10. října 1941 gestapo nečekaně uzavřelo učitelský ústav, žáci nebyli toho dne vůbec vpuštěni do budovy.¹⁶⁶ Násilnému uzavření školy předcházelo o dva dny dříve zatčení bývalého ředitele Františka Kleinera místní tajnou státní policií.¹⁶⁷ České zemské školní radě bylo toto uzavření oznámeno až

162 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 1

163 Tamtéž. s. 17

164 K zastřelení vrchního strážmistra německé pořádkové policie Wilhelma Kniesta došlo v Kladně v noci ze 7. na 8. června 1939. Střelil Jan Smudek. (SOA v Praze – SOkA Kladno, Sbirka soudobé dokumentace v okrese Kladno, DR 935.)

165 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 317, kn. č. 317 Jednací protokol – Koedukační učitelský ústav 9. 11. 1937 – 15. 7. 1942

166 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 18

167 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 17

dodatečně.¹⁶⁸ Žáci cvičné školy museli dokončit povinnou školní docházku, takže byli rozmístěni do ostatních kladenských škol,¹⁶⁹ naopak studenti ústavu byli vyloučeni z dalšího studia.¹⁷⁰ Někteří z nich mohli nastoupit do učení nějakému řemeslu, jiní byli nuceně nasazeni v kladenských průmyslových podnicích. Pouze několika málo studentům bylo povoleno dokončit studium na učitelských ústavech v Praze, ne všichni této možnosti využili. Po skončení války bylo zbývajícím studentům umožněno nastoupit do krátkodobého kurzu, který je měl připravit na maturitní zkoušku nebo na nástup do vyšších ročníků znovu otvíraného ústavu.¹⁷¹

Profesorský sbor dostal na zbytek školního roku volno.¹⁷² Ale ačkoliv se v ústavu nevyučovalo, ředitelství školy podle podacího deníku v určité omezené míře úřadovalo.¹⁷³ Ústav byl postupně likvidován a jeho prostory vyklízeny. Majetek ústavu, jeho vnitřní vybavení, sbírky a pomůcky měly připadnout kladenské městské správě v čele s vládním komisařem Karlem Zuckerem.¹⁷⁴ Likvidace sbírek byla nařízena 1. dubna 1942 a provést ji měli profesor František Sýkora a cvičný učitel František Kopřiva. Oba byli v září 1942 přeloženi do učitelských ústavů v Praze, a proto nemohli likvidaci dokončit. Sbírkou ústavu tak byly rozkradeny a poztráceny, jak se uvádí v kronice, část jich připadla městu a část byla přidělena zdejším německým školám.¹⁷⁵ Zbývajícím agendu učitelského ústavu převzalo ke dni 11. dubna 1942 ředitelství reálného gymnázia, které vyřizovalo poslední korespondenci učitelského ústavu. Likvidovaný učitelský ústav přestal existovat 15. července 1942.¹⁷⁶

168 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 317, kn. č. 317 Jednací protokol – Koedukační učitelský ústav 9. 11. 1937 – 15. 7. 1942

169 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 21

170 Tamtéž. s. 18

171 Tamtéž. s. 21

172 Tamtéž. s. 21

173 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 317, kn. č. 317 Jednací protokol – Koedukační učitelský ústav 9. 11. 1937 – 15. 7. 1942

174 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 34

175 Tamtéž. s. 21

176 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 317, kn. č. 317 Jednací protokol – Koedukační učitelský ústav 9. 11. 1937 – 15. 7. 1942

Po válce byl učitelský ústav v Kladně na krátkou dobu obnoven. V té době již bylo rozhodnuto o zavedení povinného vysokoškolského vzdělání učitelů, ale vláda chtěla umožnit studentům učitelských ústavů dokončit jejich studium.¹⁷⁷ Jeho obnovou pověřilo ministerstvo školství a osvěty bývalého profesora Františka Sýkoru a cvičného učitele Stanislava Pospíšila.¹⁷⁸ Zatímní správou ústavu byl pověřen profesor František Klíč.¹⁷⁹ Obnovený ústav sídlil v budově státního reálného gymnázia, protože jeho původní budova byla pronajata báňskému ředitelství Pražské železářské společnosti. Vyučování gymnázia probíhalo dopoledne a vyučování učitelského ústavu odpoledne.¹⁸⁰ Umístění ústavu ve společné budově nevyhovovalo, proto škola usilovala o přesun do samostatné budovy.¹⁸¹ V průběhu školního roku 1945/46 byly obnoveny školní sbírky, které byly během okupace rozvráceny.¹⁸²

Před zahájením poválečné výuky se konaly doplňovací zkoušky učitelské dospělosti absolventů středních škol, kteří absolvovali prázdninový kurz.¹⁸³ Absolventi kurzu, kteří už maturitu z jiné střední školy měli, touto učitelskou zkouškou dospělosti získali oprávnění vyučovat na národních školách.

Ve školním roce 1945/46 byl v rámci změny učitelského ústavu na reálné gymnázium místo 1. ročníku učitelského ústavu otevřen 5. ročník reálného gymnázia.¹⁸⁴ V září se konaly přijímací zkoušky jak do 5. ročníku reálného gymnázia při učitelském ústavu, tak do vyšších ročníků učitelského ústavu. Kromě nově přijatých studentů nastoupili i studenti z jiných učitelských ústavů a do 4. ročníku učitelského ústavu nastoupilo i několik absolventů jiných středních škol, aby se připravili na učitelskou

177 Dekret prezidenta republiky č. 132/1945 Sb. ze dne 27. října 1945, o vzdělávání učitelstva a zákon č. 100/1946 Sb. ze dne 9. dubna 1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty.

178 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48.s. 18

179 Tamtéž. s. 21

180 Tamtéž. s. 20–21

181 Tamtéž. s. 32–38

182 Tamtéž. s. 37

183 Tamtéž. s. 19

184 SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 318, kn. č. 318 Jednací protokol – Státní koedukační učitelský ústav 30. 7. 1945 – 4. 2. 1949.

maturitu.¹⁸⁵ Ve školním roce 1945/46 byl v Kladně otevřen 2. až 4. ročník učitelského ústavu, 5. ročník reálného gymnázia, čtyřtřídní cvičná škola, tentokrát už bez 2. oddělení, které dříve nahrazovalo 5. třídu.¹⁸⁶ V roce 1945 bylo také obnoveno rodičovské sdružení, rozdělené na sdružení učitelského ústavu a sdružení cvičné školy.¹⁸⁷

Ve školním roce 1946/47 byly otevřeny jen 3. a 4. ročník učitelského ústavu¹⁸⁸ a 5. a 6. ročník reálného gymnázia. O třídy reálného gymnázia byl takový zájem, že zemská školní rada povolila otevřít při obou třídách pobočky.¹⁸⁹

Školní rok 1947/48 byl posledním rokem existence učitelského ústavu v Kladně. Byl otevřen pouze 4. ročník učitelského ústavu a 6. a 7. ročník reálného gymnázia, každý s jednou pobočkou.¹⁹⁰ Před začátkem školního roku byl učitelský ústav přestěhován z budovy reálného gymnázia, kde po obnovení sídlil, do několika místností v přízemí měšťanské dívčí školy v Kladně Pod Klásterem. Tělocvičnu využíval ústav společně s měšťanskou školou. Pro cvičnou školu byly vyhrazeny čtyři místnosti v budově obecných škol U Floriána.¹⁹¹

Učitelský ústav zažil ještě únorový komunistický převrat. Dne 28. února 1948 zde byl ustaven akční výbor profesorského sboru¹⁹² a 1. března 1948 také akční výbor studentstva, který zcela nahradil dřívější studentskou samosprávu. Na své první schůzi zhodnotil akční výbor politickou spolehlivost studentů, ale nikoho nevyloučil ze studia, pouze udělil několika studentům a studentkám důtku.¹⁹³

Od dubna 1948 končila škola svou činnost. Nejprve bylo 2. dubna 1948 provedeno komisionální řízení o likvidaci ústavu za přítomnosti zemského školního inspektora.¹⁹⁴

¹⁸⁵ SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 19

¹⁸⁶ SOA v Praze – SOkA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48. s. 20

¹⁸⁷ Tamtéž. s. 31

¹⁸⁸ Tamtéž. s. 40

¹⁸⁹ Tamtéž. s. 42

¹⁹⁰ Tamtéž. s. 55

¹⁹¹ Tamtéž. s. 54

¹⁹² Tamtéž. s. 62

¹⁹³ Tamtéž. s. 62

¹⁹⁴ Tamtéž. s. 65

V květnu uspořádali studenti na rozloučenou slavnost v Městském divadle v Kladně¹⁹⁵ a v červnu ukončilo svou činnost také rodičovské sdružení.¹⁹⁶ Poslední maturitní zkoušky se na učitelském ústavu v Kladně odehrály od dubna do června 1948.¹⁹⁷ Studenti reálného gymnázia přešli od následujícího školního roku do vyšších tříd státního reálného gymnázia v Kladně a žáci cvičné školy do místních národních škol.¹⁹⁸

Školní rok byl zakončen dne 28. června 1948, kdy byla rozdána vysvědčení a konala se závěrečná porada profesorského sboru. Do 31. srpna 1948 předali správci sbírek tyto sbírky pomůcek, knihovny a vnitřní vybavení ústavu zástupcům místního národního výboru¹⁹⁹ a spisovna učitelského ústavu byla předána zatímnímu správci reálného gymnázia v Kladně Františku Hanušovi.²⁰⁰ Poslední mimořádná porada profesorského sboru se konala 31. srpna 1948.²⁰¹

Dnem 31. srpna 1948 oficiálně končí dějiny Státního učitelského ústavu v Kladně. Úplná likvidace ústavu probíhala ještě zhruba půl roku, kdy ředitelství vyřizovalo poslední formální náležitosti. Poslední zápis v podacím deníku je ze 4. února 1949.²⁰²

195 Tamtéž. s. 66

196 Tamtéž. s. 70

197 Tamtéž. s. 65, 67, 71

198 SOA v Praze – SOKA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 314, kn. č. 314 Školní kronika 1940/41–1947/48, s. 1

199 Tamtéž. s. 71

200 Tamtéž. s. 73

201 Tamtéž. s. 74

202 SOA v Praze – SOKA Kladno, fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 318, kn. č. 318 Jednací protokol – Státní koedukační učitelský ústav 30. 7. 1945 – 4. 2. 1949.

Lindnerův učitelství v Kutné Hoře 1870-1948

Učitelství v Kutné Hoře navazuje na starší tradici. Dle kroniky ústavu byl v Kutné Hoře zřízen kurz pro učitele při hlavní škole už za Marie Terezie, ale jeho návštěvnost byla malá a postupně zanikl.²⁰³ K obnově výuky budoucích učitelů v Kutné Hoře došlo až za vlády Františka Josefa I., kdy zde byl výnosem ministerstva osvěty a vyučování ze dne 7. září 1870 zřízen ústav ku vzdělávání učitelů,²⁰⁴ který byl připojen k již existující čtyřtřídní vzorné (dříve hlavní) škole, která začala sloužit jako škola cvičná. Ústav byl otevřen ve školním roce 1870/71 a jeho prvním ředitelem byl PhDr. Jan Gall.²⁰⁵ V prvním školním roce byly otevřeny první dva ročníky. Do 1. ročníku se přihlásilo 7 studentů, do 2. ročníku bylo posláno 12 studentů, kteří do té doby studovali při vyšších reálných školách v Plzni. Ústav sídlil v budově hlavní školy, která ale nebyla dostatečně vybavená. V průběhu listopadu byl v budově zrušen služební byt a prostor byl přeměněn na ředitelnu, sborovnu a kabinety, kam měly být umístěny nově vznikající sbírky učebních pomůcek.²⁰⁶

Ve školním roce 1871/72 byly otevřeny tři ročníky ústavu, opět s poměrně malým počtem studentů (1. ročník 14, 2. ročník 7 a 3. ročník 11 studentů).²⁰⁷ Zároveň bylo nařízeno, aby bylo v období 1871/72-1873/74 kvůli nedostatku učitelů zkráceno studium učitelství na tři roky.²⁰⁸ Od května do července 1872 se na ústavu konaly první maturitní zkoušky, které se nezvykle týkaly studentů 3. ročníku.²⁰⁹

203 Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora (dále jen SOA v Praze – SOkA Kutná Hora). Fond Lindnerův učitelství v Kutné Hoře 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 5

204 Zřízen na základě říšského zákona č. 62/1869 ř. z. ze 14. května 1869, kterým se stanoví zásady školství se zřetelem na obecné školy (tzv. Hasnerův zákon).

205 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství v Kutné Hoře 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948. s. 1

206 Tamtéž. s. 6

207 Tamtéž. s. 7

208 Výnos ministerstva kultury a vyučování ze dne 1. srpna 1871 č. 8071 a zákon č. 62/1869 ř. z. ze 14. května 1869, kterým se stanoví zásady školství se zřetelem na obecné školy.

209 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství v Kutné Hoře 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 9

V dubnu 1872 byl ředitel ústavu Jan Gall jmenován zemským školním inspektorem pro učitelské ústavy a české národní školy²¹⁰ a zatímní správou ústavu byl pověřen zdejší profesor Josef Mazač,²¹¹ který dne 3. října 1872 předal správu nově jmenovanému řediteli ústavu PhDr. Gustavu A. Lindnerovi,²¹² jehož jméno se stalo roku 1928 součástí čestného názvu ústavu.²¹³ Ředitel Lindner byl po deseti letech dne 7. září 1882 císařem jmenován řádným profesorem na české univerzitě v Praze.²¹⁴ V následujících letech se na postu ředitele ústavu vystřídal několik osobností, z nichž se některé zapsaly do dějin pedagogiky (kromě již zmíněného Gustava Lindnera např. Karel Domin).²¹⁵

Ve školním roce 1874/75, kdy ústav přecházel z tříletého na čtyřleté studium²¹⁶, zřídilo ředitelství ústavu podle vynesení ministerstva kultu a vyučování ze dne 26. května 1874 zvláštní praktický jednorozční kurz zakončený maturitou určený pro kandidáty učitelství, kteří získali vyšší vzdělání na jiných školách.²¹⁷ Kutnohorský učitelství ústav otevřel nejen tento praktický kurz, ale také přípravnou třídu. Místnosti ve školní budově

210 Tamtéž. s. 8

211 Tamtéž. s. 9

212 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 10

213 Ministerstvo školství a osvěty povolilo výnosem ze dne 26. listopadu 1928 ústavu užívat čestný název „Státní Lindnerův koedukační ústav učitelství v Kutné Hoře“ (SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 301).

214 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 29

215 Podrobnosti o změnách na pozici ředitele ústavu jsou uvedeny v příloze 4.

216 Od školního roku 1874/75 vstoupil v platnost nový organizační statut pro učitelství ústavy, který ukončil přechodnou etapu tříletého studia a zahájil plnohodnotné čtyřleté studium. Kvůli tomu se nemohli studenti ve školním roce 1874/75 podrobit zkouškám dospělosti, protože na učitelství ústavech nebyl čtvrtý maturitní ročník. Kvůli nedostatku učitelů doporučilo ministerstvo kultu a vyučování zříditi jednorozční kurzy zakončené maturitou (výnos ministerstva kultu a vyučování ze dne 26. května 1874 č. 7114).

217 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 15

pro tyto nové kurzy nestačily, proto pronajalo ředitelství pro dvě třídy cvičné školy místnosti v bývalé opatrovně pro malé děti.²¹⁸

Ve školním roce 1875/76 byl velký zájem o nástup do 1. ročníku, proto byla zřízena paralelní třída a pronajaty místnosti pro výuku v soukromém domě.²¹⁹ Ve školním roce 1876/77 zájem o ústav trval a při 1. a 2. ročníku byly zřízeny paralelní třídy a ukončena činnost přípravy. Díky opravě školní budovy, která proběhla o letních prázdninách, byly v tomto školním roce všechny třídy pedagogia umístěny ve školní budově, ale cvičná škola zůstala v pronajatých místnostech opatrovny.²²⁰ Také v následujících školních letech byly otevírány paralelní třídy jednotlivých ročníků.²²¹ Ve školním roce 1878/79 byly přesunuty třídy cvičné školy z pronajatých místností v opatrovně do budovy učitelského ústavu.²²² Od školního roku 1880/81 byl celý ústav, včetně paralelek, umístěn do jedné budovy.²²³ Ministerským výnosem ze dne 23. října 1881 bylo zakázáno nadále zřizovat na učitelských ústavech paralelky, takže od školního roku 1881/82 již na učitelském ústavu v Kutné Hoře žádné pobočné třídy nefungovaly.²²⁴

Výnosem ze dne 26. února 1881 zřídilo ministerstvo kultu a vyučování v Kutné Hoře Zkušební komisi pro školy obecné a měšťanské. První zkoušky učitelské způsobilosti se zde konaly v říjnu 1881. Zkušební komise byla obnovována pravidelně po třech letech.²²⁵

Od roku 1900 se jednalo o stavbě nové školní budovy pro učitelský ústav. V roce 1901 vznikla stavební komise a začalo se s výběrem místa.²²⁶ Teprve v roce 1906 byly hotové stavební plány a schválený projekt.²²⁷ Dne 30. prosince 1907 bylo převedeno

218 Tamtéž. s. 16

219 Tamtéž. s. 17

220 Tamtéž. s. 19

221 Přehled otevřených paralelních tříd v tomto období je uveden v příloze 8.

222 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 22

223 Tamtéž. s. 25

224 Tamtéž. s. 27

225 Tamtéž. s. 26-27

226 Tamtéž. s. 123

227 Tamtéž. s. 151

vlastnictví stavebního pozemku z obce na stát²²⁸ a v březnu 1908 se začalo se stavbou.²²⁹ Teprve 21. května 1910 bylo provedeno slavnostní vysvěcení novostavby učitelského ústavu²³⁰ a v průběhu letních prázdnin před školním rokem 1910/11 přesídlil ústav do nové budovy.²³¹ Samotná oficiální kolaudace budovy se však konala až 30. září 1913.²³²

Od školního roku 1910/11 se na ústavu pravidelně konalo cvičení ve střelbě, kterého se účastnili někteří studenti 3. a 4. ročníku. Cvičení se konala od jara do léta, nejprve v tělocvičně, potom na dvoře ústavu, a nakonec na zdejší vojenské střelnici.²³³ Cvičení bývala zakončena střelbou o ceny, které se účastnili i studenti zdejší reálky.²³⁴

Školní rok 1914/15 byl zahájen již po vypuknutí první světové války. Válka dolehla na kutnohorský ústav nejprve materiálně tím, že hned na začátku války přišel o svou budovu. Dne 24. října 1914 bylo nenadále přerušeno vyučování a budova ústavu byla zabraná jako karanténní stanice k umístění vojáků (rekrutů) a po jejich odchodu zde byla zřízena filiálka zdejší okresní nemocnice pro raněné a nemocné vojáky. V listopadu bylo přerušeno vyučování obnoveno v náhradních prostorách, v propůjčených školních místnostech zdejšího kláštera Voršilek.²³⁵ Tento stav trval téměř až do konce války. V polovině září 1918 byla budova ústavu vyklizena, ale protože potřebovala nutně opravit, výuka ve školním roce 1918/19 pokračovala v propůjčených místnostech klášterní školy.²³⁶

Během války bylo několik pedagogů a zaměstnanců ústavu uznáno způsobilými k vojenské službě a odvedeno.²³⁷ Mnohem více se ústavu dotkly odvody studentů, které se týkaly všech ročníků ústavu. Počet studentů ústavu se měnil během školního roku po celou dobu války, protože nově odvedení studenti průběžně nastupovali vojenskou

228 Tamtéž. s. 155

229 Tamtéž. s. 156

230 Tamtéž. s. 170

231 Tamtéž. s. 174

232 Tamtéž. s. 197

233 Tamtéž. s. 179

234 Tamtéž. s. 201

235 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 205

236 Tamtéž. s. 252

237 Tamtéž. s. 203-252

službu.²³⁸ Pokles počtu studentů byl tak radikální, že když nastoupili vojenskou službu studenti odvedení v únoru 1917, zbyli ve 3. ročníku pouze 4 studenti a ve 4. ročníku 2 studenti.²³⁹ Odvedeným studentům 4. ročníku bylo na základě vynesení ministerstva kultu a vyučování ze dne 8. října 1914 umožněno vykonat předčasnou maturitní zkoušku. Na konci každého školního roku se pak samozřejmě konaly řádné maturitní zkoušky, kterých se účastnili zbývající studenti.²⁴⁰ V průběhu války někteří bývalí studenti, kteří byli odvedeni z nižších ročníků, dostávali čtyřtýdenní vojenskou dovolenou, aby se účastnili výuky ve 4. ročníku, a pak složili maturitní zkoušku.²⁴¹ S předčasnými maturitními zkouškami se pokračovalo i po skončení války, poslední předčasné maturity se konaly ve školním roce 1919/20 na základě výnosu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 17. ledna 1920.²⁴² Přehled počtu odvedených studentů a předčasných maturit je uveden v příloze 10.

Obsah výuky nebyl válkou nějak dramaticky dotčen, ale studenti byli v rámci tělesné výchovy i mimo ni připravováni na válku. Na ústavu byla od 1. ledna 1916 zřízena junobrana k vojenské přípravě dospělejší mládeže školní (tj. vojenský výcvik studentů).²⁴³ Výcvik junobran probíhal ve volných půldnech. V hodinách tělocviku se konala cvičení, byla pořádána velká celodenní cvičení a za špatného počasí byl výcvik nahrazen teoretickým výkladem (organizace ozbrojené moci, první pomoc, signalizace, používání map atd.).²⁴⁴ Cvičení se účastnili všichni studenti všech ročníků.²⁴⁵

238 Tamtéž. s. 206-249

239 Tamtéž. s. 238

240 Tamtéž. s. 206

241 Tamtéž. s. 206-209

242 Tamtéž. s. 263

243 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 221

244 Ve školním roce 1915/16 bylo realizováno 37 cvičení v rámci tělocviku a 5 celodenních cvičení, ve školním roce 1916/17 se konalo 51 cvičení a 6 celodenních velkých cvičení a v roce 1917/18 to bylo 55 cvičení a 5 velkých celodenních cvičení (SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 230, 242, 251).

245 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 230

Pedagogové, studenti ústavu i žáci cvičné školy se museli postupně zapojit do válečné podpory, ať již finančně nebo svou činností v rámci pomocných válečných akcí, mnohdy na úkor výuky. Všichni členové učitelského sboru věnovali po celou dobu války v každém měsíci jedno procento svých příjmů zemské válečné pomocné úřadovně v Praze. Učitelé i žáci se finančně zapojovali do válečných půjček. Přispívali do různých sbírek (např. sbírka na sirotky po padlých českých vojínech, sbírka na děti strádající následkem válečných událostí). Finanční prostředky byly získávány prodejem různých drobných předmětů s válečnou tematikou, pohlednic, obrazů, publikací a odznaků, které si kupovali učitelé i žáci. Žáci se aktivně podíleli na různých koncertech, jejichž výtěžek šel na pozůstalé po padlých vojínech, na vánoční nadílku pro mužstvo zdejší posádky nebo ve prospěch červeného kříže. Žáci se podíleli na sbírkách kovů (např. cín, nebo olovo), ale také na sbírkách léčivých bylin. Studentům z venkova byla udělována dočasná dovolená na pomoc při zemědělských pracích.²⁴⁶

Školní rok 1918/19 sice začal stejně jako předchozí válečné roky, ale už na počátku října 1918 byla výuka přerušena epidemií španělské chřipky, která se po městě rozšířila. Okresní hejtmanský úřad uzavřel od 10. října do 4. listopadu 1918 všechny školy.²⁴⁷ Po vzniku republiky složili podle nařízení ministerstva školství a národní osvěty všichni členové sboru a ředitel předepsaný slib věrnosti republice.²⁴⁸

Od školního roku 1919/20 se na kutnohorském ústavu začalo s koedukací. Po začátku školního roku byly zatímně zřízeny při 2. a 4. ročníku ústavu dívčí pobočky, do nichž se přihlásily studentky ze soukromého dívčího učitelského ústavu v klášteře Voršilek. Pobočky byly umístěny v budově dívčí školy ve Vlašském dvoře. Školní praxe studentek 4. ročníku se konala na tamní obecné dívčí škole.²⁴⁹ K vyučování byly přibrány učitelky z místní dívčí školy jako suplující, respektive pomocné učitelky.²⁵⁰

²⁴⁶ Tamtéž. s. 203-252

²⁴⁷ Tamtéž. s. 253

²⁴⁸ Tamtéž. s. 255, 258

²⁴⁹ SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 260

²⁵⁰ Tamtéž. s. 261

Školní rok 1919/20 byl opět zahájen ve školní budově kláštera Voršilek, protože oprava budovy ústavu začala teprve v srpnu 1919 a v září ještě nebyla dokončena.²⁵¹ Do opravené budovy se po pětiletém pobytu ve vypůjčených prostorách ústav přestěhoval během vánočních prázdnin a výuka zde začala v lednu 1920. Výjimkou byly nově zřízené dívčí pobočky, které nebyly přestěhovány z Vlašského dvora, protože v budově ústavu pro ně zatím nebyl nábytek.²⁵²

Na kutnohorském učitelském ústavu byly připuštěny dívky k řádnému studiu vytvořením samostatných dívčích tříd. Ve školním roce 1919/20 byly zřízeny dívčí pobočky při 2. a 4. ročníku, 1. ročník byl pro dívky otvírán až v následujícím roce. Ve školním roce 1920/21 byly otevřeny dívčí pobočky při 1. a 3. ročníku a byly již umístěny v budově ústavu, ale praktická výuka studentek se nadále konala na obecné dívčí škole ve Vlašském dvoře.²⁵³ Ve školním roce 1921/22 byly otevřeny dívčí pobočky při 1., 2. a 4. ročníku²⁵⁴ a následujícího roku při 1., 2. a 3. ročníku.²⁵⁵ V dalších dvou letech byly zřízeny dívčí pobočky při všech čtyřech ročnících.²⁵⁶ Změna přišla ve školním roce 1925/26. Ministerstvo školství a národní osvěty ustanovilo, aby byla dívčí pobočka při prvním ročníku ústavu ve školním roce 1925/26 spojená s kmenovým prvním ročníkem a to tak, že spojený ročník bude mít 40 studentů, z nich bude 25 chlapců a 15 dívek. Ve školním roce 1925/26 tak byly otevřeny dívčí pobočky při 2., 3. a 4. ročníku a 1. ročník se stal koedukačním.²⁵⁷ V následujících letech byly tímto způsobem postupně jednotlivé ročníky koedukované.²⁵⁸ Ve školním roce 1928/29 byly dívčí pobočky při ústavu zrušeny a ústav se stal koedukačním.²⁵⁹

Od zavedení dívčích poboček jednotlivých ročníků až do jejich zrušení, tedy v období 1919/20-1927/28, se konaly náslechy studentek 3. ročníků a praktické pokusy

251 Tamtéž. s. 259

252 Tamtéž. s. 262

253 Tamtéž. s. 265

254 Tamtéž. s. 269

255 Tamtéž. s. 275

256 Tamtéž. s. 279, 285

257 Tamtéž. s. 289

258 Tamtéž. s. 293, 296

259 Tamtéž. s. 299

studentek 4. ročníků na obecné dívčí škole ve Vlašském dvoře, nikoliv na cvičné škole při ústavu.²⁶⁰

Ve školním roce 1929/30 byla Městskému ústavu domácích nauk propůjčena jedna místnost v přízemí ústavu určená pro všechny předměty mimo vaření a nauku o vedení domácnosti. Někteří členové sboru se podíleli na vyučování v tomto ústavu a ředitel učitelského ústavu byl ministerstvem školství a osvěty pověřen jeho vedením.²⁶¹

Těsně před začátkem druhé světové války na ústavu vzniklo rodičovské sdružení, bylo založeno dne 18. června 1939. Po celou válku však nevyvíjelo prakticky žádnou činnost.²⁶²

Kvůli nadbytku učitelů nebyl ve školním roce 1939/40 otevřen 1. ročník ústavu.²⁶³ Zároveň přišli do vnitrozemí čeští studenti ze zrušených ústavů v odstoupeném pohraničí, takže bylo nutné na mnoha ústavech zřídit při některých ročnících paralelní třídy. Na kutnohorském ústavu byla zřízena pobočka při 3. ročníku a dělení bylo provedeno podle pohlaví.²⁶⁴ Pro školní rok 1940/41 byla zřízena pobočka při 4. ročníku ústavu.²⁶⁵

Velkou organizační změnou bylo prodloužení studia na pět let. Vládní nařízení č. 320/41 Sb. zavádělo od 1. září 1941 pětileté učitelské ústavy. Předepsaný věk pro přijetí byl snížen na 14 let.²⁶⁶ Po třech letech tedy bylo dovoleno otevřít ve školním roce 1941/42 1. ročník, do kterého mělo být přijato 20 chlapců a 10 dívek. Na ústavu byly

260 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 265, 269, 275, 279, 289, 293

261 Tamtéž. s. 301

262 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 126

263 Počet učitelů stoupl již od roku 1931/32. Ve školním roce 1938/39 se jejich počet skokově zvýšil, protože do vnitrozemí se přesunuli čeští učitelé z odstoupených území, ze Slovenska a Podkarpatské Rusy. (SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 333)

264 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 333

265 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 3

266 Vládní nařízení č. 320/1941 Sb. ze dne 11. srpna 1941, kterým se mění některá ustanovení o učitelských ústavech s českým jazykem vyučovacím.

v tomto roce otevřeny pouze 1. a 4. ročník.²⁶⁷ Zároveň bylo povoleno rozdělit 1. a 4. ročník na dvě souběžná oddělení, pokud tím nevzniknou nějaké finanční náklady.²⁶⁸

Ve školním roce 1942/43 byl otevřen pouze 1. a 2. ročník učitelského ústavu.²⁶⁹ Ve školním roce 1943/44 byl na učitelském ústavu otevřen 1., 2. a 3. ročník²⁷⁰ a místo klasického přijímacího řízení do 1. ročníku se konal třídenní výběrový tábor.²⁷¹ Ve školním roce 1944/45 byly na učitelském ústavu otevřeny 1. až 4. ročník a přijímací řízení do 1. ročníku probíhalo stejně.²⁷²

Na rozdíl od mnoha školních budov, nebyla na začátku války budova učitelského ústavu v Kutné Hoře zabrána německým vojskem. V průběhu školního roku 1939/40 komise německého vojska několikrát uvažovala o zabrání ústavu pro vojenské ubikace, nakonec k tomu ale nedošlo a v Kutné Hoře byly zabráný jiné školní budovy (obecná škola Masarykova a Komenského, reálné gymnázium, řemeslnická škola a částečně i obchodní škola).²⁷³ Reálnému gymnáziu v Kutné Hoře, které o budovu přišlo, byly propůjčeny dvě třídy v budově ústavu. Gymnázium zde umístilo tři třídy, které měly střídavé vyučování a vlastní přestávky, což rušilo vyučování na ústavu.²⁷⁴

Ve školním roce 1940/41 mělo reálné gymnázium propůjčeny 3 místnosti v přízemí ústavu.²⁷⁵ V listopadu 1940 byly propůjčeny další dvě místnosti v přízemí veřejné obchodní škole, protože její budova byla také zabrána německým vojskem.²⁷⁶ Celý ústav byl pro rok 1940/41 stlačen do 1. a 2. patra, profesorská knihovna byla přestěhována do auly a místo ní byla umístěna třída 4.B, učebna třídy 4.A byla

267 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 28

268 Tamtéž. s. 33

269 Tamtéž. s. 85

270 Tamtéž. s. 125

271 O výběrových táborech podrobněji v kapitole Učitelské ústavy a jejich vývoj.

272 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 142

273 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 336

274 Tamtéž. s. 339

275 SOA v Praze – SOKA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 23

276 Tamtéž. s. 12

v posluchárně fyziky.²⁷⁷ Dne 31. srpna 1941 se vystěhovala z vypůjčených místností veřejná obchodní škola, ale reálnému gymnáziu byly ve školním roce 1941/42 opět propůjčeny dvě učebny v přízemí a městskému ústavu domácích nauk jedna místnost v přízemí.²⁷⁸ Dne 1. listopadu 1941 uvolnilo reálné gymnázium všechny tři místnosti, které mu byly před dvěma lety propůjčeny.²⁷⁹

Na začátku školního roku 1944/45 zabavil vládní komisař města učebny 1. a 2. třídy, hudební sál, dvě klavírní místnosti a zeměpisný kabinet a nechal je připravit pro vojenskou správu.²⁸⁰ Dne 26. ledna 1945 byly všechny školní budovy v Kutné Hoře, včetně učitelského ústavu, zabaveny pro vojenské účely. Zařízení ústavu, nábytek, sbírky a knihovny byly z velké části uloženy v aule a část ve sklepě. Na svých místech musely být ponechány stoly, skříně, umyvadla, křesla a obrazy. Kancelář ředitele byla přemístěna do bytu ředitele. Budova byla upravena pro svůj nový účel. Pro výuku žáků byla ponechána pouze budova Hlavní dívčí školy ve Vlašském Dvoře, kde bylo podle dohody ředitelů všech kutnohorských škol pro výuku učitelského ústavu rezervováno celé úterý a středa dopoledne. Podle výnosu ministerstva školství a osvěty z 6. února 1945 byla výuka na učitelském ústavu až do odvolání přerušena.²⁸¹

Kromě výše uvedeného komplikovaly vyučování nejrůznější nařízení směřující ke germanizaci českého školství, materiální nedostatky všeho druhu a samozřejmě válečné nebezpečí, např. nálety.²⁸²

Na samém konci války, 5. května 1945, bylo vyučování na ústavu přerušeno a znovu bylo zahájeno až po osvobození 17. května 1945. Nejprve probíhalo nepravidelně a až do konce roku 1944/45 se odehrávalo po hostincích, protože školní budova se opravovala. Od 1. září 1945 se vyučovalo opět ve školní budově.²⁸³

²⁷⁷ Tamtéž. s. 23

²⁷⁸ SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 27

²⁷⁹ Tamtéž. s. 33

²⁸⁰ Tamtéž. s. 145

²⁸¹ Tamtéž. s. 146-147

²⁸² Podrobněji k českému školství za druhé světové války v kapitole Učitelství a jejich vývoj.

²⁸³ *Patnáctá roční zpráva, školní rok 1946-1947; do zprávy jest pojat i městský ústav pro vzdělávání učitelů domácích nauk v Kutné Hoře.* Kutná Hora: Lindnerův státní koedukační ústav učitelství v Kutné Hoře, 1947. s. 7

Po osvobození se organizace ústavu, která byla v září 1941 nastavena jako pětiletá, vrátila po určitém kolísání ke čtyřletému studiu. Pětiletý rozvrh učiva bylo nutné rychle předělat na čtyřletý, ale tato úprava byla nesoustavná a neodborná.²⁸⁴

Zároveň již bylo zřejmé, že učitelské ústavy zaniknou. Dekretem prezidenta republiky č. 132/45 Sb.²⁸⁵ bylo přeneseno vzdělávání učitelů z učitelských ústavů na pedagogické fakulty. Proto se od r. 1945 již nekonaly přijímací zkoušky do prvních ročníků, učitelský ústav měl zaniknout 28. června 1948 po 77 letech.²⁸⁶ Činnost učitelských ústavů potom ukončil zákon č. 95/1948 Sb.²⁸⁷ Ve školním roce 1946/47 fungoval na ústavu 3. ročník s paralelní třídou a 4. ročník.²⁸⁸ Ve školním roce 1947/48 měl ústav již jen 4. ročník s pobočkou, celkem 62 studentů.²⁸⁹ Škola měla již jen 6 tříd (včetně čtyřtřídní cvičné školy), proto byly čtyři místnosti pronajaty na školní rok 1947/48 základní odborné škole v Kutné Hoře, které měla být od 1. září 1948 odstoupena celá budova.²⁹⁰ Kromě toho byla při ústavu pro školnírok 1945/46 zřízena 5. třída reálného gymnázia (8 chlapců a 22 dívek), která koncem roku přešla jako 6. třída na zdejší reálné gymnázium.²⁹¹

Během poválečného období se vyučující pokoušeli dohonit nedostatky ve výkladu způsobené válečnými restrikcemi. Ihned v květnu 1945 byla zastavena výuka němčiny a nahrazena dobrovolnou výukou ruštiny, která byla od následujícího školního roku povinná. Ustavila se ústavní a studentská rada, předčasně penzionovaní členové sboru se

284 Tamtéž. s. 5

285 Dekret prezidenta republiky č. 132/1945 Sb. ze dne 27. října 1945, o vzdělávání učitelstva.

286 *Patnáctá roční zpráva, školní rok 1946-1947; do zprávy jest pojat i městský ústav pro vzdělávání učitelů domácích nauk v Kutné Hoře*. Kutná Hora: Lindnerův státní koedukační ústav učitelský v Kutné Hoře, 1947. s. 8

287 Zákon č. 95/1948 Sb. ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

288 *Patnáctá roční zpráva, školní rok 1946-1947; do zprávy jest pojat i městský ústav pro vzdělávání učitelů domácích nauk v Kutné Hoře*. Kutná Hora: Lindnerův státní koedukační ústav učitelský v Kutné Hoře, 1947. s. 18-19

289 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 349

290 Tamtéž. s. 352

291 *Patnáctá roční zpráva, školní rok 1946-1947; do zprávy jest pojat i městský ústav pro vzdělávání učitelů domácích nauk v Kutné Hoře*. Kutná Hora: Lindnerův státní koedukační ústav učitelský v Kutné Hoře, 1947. s. 7

vrátili do služby.²⁹² Rodičovské sdružení bylo obnoveno 8. listopadu 1945, ale protože ústav měl být zrušen, nebylo již příliš aktivní.²⁹³ Ještě ve školním roce 1947/48 se na ústavu konaly poslední zkoušky učitelské způsobilosti.²⁹⁴

V průběhu školního roku 1947/48 byla průběžně řešena likvidace ústavu. Na základě žádosti Místního národního výboru v Kutné Hoře přidělilo ministerstvo školství a osvěty školní budovu čp. 40 na předměstí Hlouška v Kutné Hoře po likvidaci Lindnerova státního koedukačního ústavu učitelského s platností od 1. září 1948 pro umístění Základní odborné školy v Kutné Hoře. Podmínkou bylo, že Místní národní výbor v Kutné Hoře bude nést náklady s umístěním této školy a bude státní správě hradit nájemné za používání budovy.²⁹⁵ Nakonec však byla budova ústavu 18. srpna 1948 přidělena okresní nemocenské pojišťovně.²⁹⁶

Zástupci pedagogické fakulty v Praze si ze sbírek učebních pomůcek, z knihovny a vnitřního vybavení vybrali to, co potřebovali.²⁹⁷ Vybrané předměty předalo ministerstvo školství a osvěty v srpnu 1948 bezplatně do trvalého neomezeného vlastnictví pedagogické fakultě v Praze.²⁹⁸ Zbytek vybavení a sbírek a archiv převzalo reálné gymnázium v Kutné Hoře. Kabinety cvičné školy a zbytek zařízení byly darovány újezdní školní radě v Kutné Hoře.²⁹⁹

Během likvidace byly řešeny také personální záležitosti a zdejší učitelé byli přiděleni na jiné školy, nebo penzionováni.³⁰⁰

292 Tamtéž. s. 7

293 Tamtéž. s. 13

294 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 352

295 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 356

296 Tamtéž. s. 364

297 Tamtéž. s. 356

298 Tamtéž s. 357, 364

299 Tamtéž. s. 364

300 Tamtéž. s. 364

Státní koedukační ústav učitelů v Příbrami 1874-1948

Protože existující české státní učitelství v Praze, Jičíně, Hradci Králové, Kutné Hoře a Soběslavy nedostačovaly poptávce, rozhodla se v roce 1874 zemská školní rada v Praze otevřít další český učitelství v západních Čechách a za jeho sídlo vybrala Příbram.³⁰¹ Městská rada v Příbrami vyšla tomuto záměru vstříc a zřízení českého učitelství podporovala.³⁰²

Ministerským výnosem z 19. května 1874 č. 13071 byl založen C. k. ústav ku vzdělávání učitelů v Příbrami.³⁰³ Řízením ústavu byl pověřen František Tomec.³⁰⁴ Městská rada se rozhodla na své náklady vystavět pro ústav budovu. Stavba byla zahájena v roce 1874 a než byla v roce 1875 dokončena, poskytla městská rada ústavu k dispozici místnosti v budově obecné chlapecké školy vedle budovy reálného gymnázia.³⁰⁵

Ústav byl otevírán postupně. Ve školním roce 1874/75 otevřel učitelství ústav v Příbrami přípravnou třídu a 1. ročník.³⁰⁶ Následující školní rok už škola zahajovala ve vlastní budově a o ústav byl takový zájem, že byla otevřena paralelní třída při 1. ročníku, kromě toho fungovala ještě přípravná a 2. ročník. Zatím ale nebyla při ústavu otevřena cvičná škola.³⁰⁷ Ve školním roce 1876/77 byla otevřena přípravná třída, 1. a 2. ročník, oba s paralelními třídami, a 3. ročník ústavu, dále byly otevřeny první dvě třídy cvičné obecné školy při učitelství ústavu.³⁰⁸ Ve školním roce 1877/78 byl otevřen také 4. ročník ústavu a 3. třída cvičné školy, přičemž 1. až 3. ročník ústavu měly paralelní třídy. Přípravná už otevřena nebyla, a to ani v následujících letech.³⁰⁹ Ve školním roce 1878/79

301 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelství ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 1)

302 Tamtéž. (s. 3)

303 Ústav byl zřízen na základě tzv. Hasnerova zákona, tj. zákona č. 62/1869 ř. z. ze 14. května 1869, kterým se stanoví zásady školství se zřetelem na obecné školy.

304 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelství ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 5)

305 Tamtéž. (s. 3)

306 Tamtéž. (s. 5)

307 Tamtéž. (s. 7)

308 Tamtéž. (s. 8)

309 Tamtéž. (s. 14)

pak byla otevřena 4. třída cvičné školy.³¹⁰ Cvičná škola zůstala téměř po celou svou existenci čtyřtřídní.

V prvních letech existence ústavu byl o školu takový zájem, že až do školního roku 1881/82 byla vždy otevřena alespoň jedna paralelní třída.³¹¹ V roce 1882/83 počet studentů na ústavu klesl, takže pobočné třídy už zřizovány nebyly.³¹² Pokles zájmu o ústav byl poměrně markantní, dokládá to nejen pokles počtu studentů, ale i počtu maturantů.³¹³

Roku 1884 byla při učitelském ústavu zřízena česká Zkušební komise pro školy obecné a měšťanské. Zkoušky se konaly každý školní rok vždy v listopadu a květnu.³¹⁴

Ve školním roce 1892/93 došlo ke změně na pozici ředitele³¹⁵ a v pořadí druhým ředitelem ústavu byl jmenován Karel Domin,³¹⁶ který setrval ve funkci téměř třicet let a teprve na konci srpna 1921 byl na vlastní žádost penzionován. Protože nebylo možné ihned jmenovat nového ředitele, zastával až do 1. ledna 1922 funkci zatímního správce, kterou musel pro nemoc předat profesorovi Františku Novotnému.³¹⁷

První světová válka zasáhla učitelský ústav v Příbrami poměrně dramaticky, a to v několika ohledech.

Válka připravila učitelský ústav dočasně o budovu. Místodržitelství v Praze nařídilo, že v budově učitelského ústavu v Příbrami má být zřízena filiálka příbramské

310 Tamtéž. (s. 17)

311 Přehled otevřených paralelních tříd je uveden v příloze 8.

312 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za rok 1927-1928*. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1928. s. 6

313 Jako příklad poslouží příloha 9 (Porovnání počtu studentů a maturantů učitelského ústavu v Příbrami v letech 1879/80 a 1884/85).

314 SOA v Praze – SOKA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 22)

315 Přehled ředitelů a správců ústavu je uveden v příloze 5.

316 Před svým jmenováním působil jako profesor a zatímní správce učitelského ústavu v Kutné Hoře. Svým dlouholetým působením se významně zapsal do dějin ústavu. Na jeho počest byl spolek na podporu studentů přejmenován na Dominovu nadaci. Zemřel 19. dubna 1922. (SOA v Praze – SOKA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol., s. 29, 189)

317 SOA v Praze – SOKA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 187-188)

všeobecné nemocnice se 150 lůžky, tedy vojenský lazaret.³¹⁸ Ve dnech 19. a 20. října 1914 byl učitelský ústav z budovy vystěhován. Do budovy příbramské reálky byly umístěny všechny ročníky učitelského ústavu a 4. třída cvičné školy, dále sem byla přesunuta sborovna, kabinet a ředitelna. Přestěhovány byly jen nejnnutnější pomůcky, zbytek zůstal v budově ústavu. Do budovy opatrovny (sirotčince) byly přemístěny 1. až 3. třída cvičné školy.³¹⁹ Výuka však nadále probíhala pravidelně. Tento stav trval až do 1. května 1918, kdy byla budova příbramského sirotčince přenechána vojenské správě jako lazaret. Náhradní prostory získal ústav opět v budově reálky, kde byly uvolněny 3 místnosti pro cvičnou školu. Dvě z nich byly dány k dispozici na všechna odpoledne a jedna na úterní, středeční, páteční a sobotní odpoledne, proto bylo na cvičné škole zavedeno částečné polodenní vyučování.³²⁰ Ve školním roce 1918/19 situace pokračovala. Pro cvičnou školu mohla být každý den dopoledne uvolněna jen jedna místnost a odpoledne po skončení výuky na reálce mohla cvičná škola využívat 3 místnosti a čtvrtou vždy v úterý, středu, pátek a sobotu odpoledne. Na cvičné škole bylo zavedeno polodenní vyučování, ale podařilo se zachovat pro jednotlivé třídy předepsaný počet hodin.³²¹

V důsledku všeobecné mobilizace na začátku války byla k vojenské službě povolána řada profesorů. Přestože učitelský sbor nebyl na začátku školního roku 1914/15 kompletní, začalo se vyučovat a chybějící učitelé byli postupně nahrazováni suplujícími učiteli.³²² V průběhu války nastoupili vojenskou službu nebo službu v domobraně další učitelé, jiní se naopak vrátili ke službě v ústavu.³²³

Odvody k vojsku a třídění domobranců se ale netýkalo jen učitelů, odvedeno bylo i mnoho studentů, během let 1914-1918 bylo odvedeno 83 studentů ústavu.³²⁴ Z dnešního pohledu jsou vysoké počty studentů, kteří museli kvůli povolání k vojenské službě

318 Tamtéž. (s. 141)

319 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 142)

320 Tamtéž. (s. 177)

321 Tamtéž. (s. 179)

322 Tamtéž. (s. 140)

323 Tamtéž. (s. 144, 149, 166)

324 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za rok 1927-1928*. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1928. s. 6

předčasně ukončit studium, překvapivé. Odvedeným studentům 4. ročníku bylo zároveň umožněno předčasně vykonat maturitní zkoušku. Podle ministerského výnosu z 8. října 1914 se konaly předčasné zkoušky dospělosti pro kandidáty učitelství odvedené k aktivní vojenské službě během roku.³²⁵ V předčasných maturitních zkouškách se pokračovalo ještě ve školním roce 1918/19 a ve dvou následujících letech. Vyrovňoval se tím nedostatek učitelů způsobený válkou a zároveň se umožňovalo bývalým studentům konajícím vojenskou službu dokončit studium.³²⁶ Přehled odvedených studentů a předčasných maturitních zkoušek je uveden v příloze 11.

Válka ovlivnila ústav nejen personálně a materiálně, ale také z hlediska výuky. V hodinách tělesné výchovy byla věnována zvýšená pozornost fyzické zdatnosti a kázni studentů. Byla organizována junobrana (tj. vojenský výcvik studentů), takže výuka měla charakter vojenské přípravy a polních her. Konala se pořadová cvičení a pochody spojené s vojenskými cviky. Studenti plnili malé taktické úkoly v oddílech a četách, kterým sami veleli, aby se naučili samostatnosti. Při špatném počasí pak bylo vojenské cvičení nahrazováno přednáškami z vojenství, kde se vykládalo o organizaci vojska, o vojenských příkazech a s tím spojené německé terminologii, o výzbroji, o polní službě v pevnostech, o dělostřelectvu atd. Studenti tak byli připravováni k vojenské službě.³²⁷

Během války měli členové učitelského sboru za úkol při každé příležitosti rozvíjet a podporovat v žácích a studentech loajalitu k monarchii a úctu k císaři.³²⁸ Kromě různých slovních projevů jim měli jít sami příkladem svým chováním. Do nejrůznějších sbírek, válečných půjček a dalších humanitárních akcí (např. vánoční nadílka vojákům na bojišti, podpora raněných v místním lazaretu atd.) se podle svých možností měli zapojovat nejen učitelé, ale i studenti ústavu a žáci cvičné školy. Z platů všech učitelů bylo automaticky měsíčně odváděno 1% na konto Červeného kříže.³²⁹ Ochota přispívat na humanitární a vojenské účely během války postupně klesala, protože většina rodin

325 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 145)

326 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 182)

327 Tamtéž. (s. 163, 164, 175)

328 Tamtéž. (s. 164)

329 Tamtéž. (s. 165)

studentů a žáků se potýkala se značnou chudobou. Také učitelé byli postiženi všeobecnou drahotou a vybrané částky stále klesaly.³³⁰

Na konci války zasáhla Příbram epidemie španělské chřipky, takže v období od 8. října do 3. listopadu 1918 byly uzavřeny všechny příbramské školy a ani na ústavu se nevyučovalo.³³¹ Téměř všichni členové učitelského sboru a většina studentů ústavu a žáků cvičné školy chřipkou onemocnělo. Na ústavu si vyžádala několik obětí.³³² Když bylo 4. listopadu 1918 opět zahájeno vyučování, začalo slavností v tělocvičně reálky na oslavu vzniku republiky.³³³ Všichni pedagogové a zaměstnanci školy složili do konce školního roku 1918/19 slib věrnosti československému státu.³³⁴

Novinkou roku 1919 byla koedukace. Pro ta města, kde byl pouze jeden učitelský ústav, bylo povoleno zavést koedukaci druhého pohlaví až do jedné třetiny maximálního počtu studentů. V Příbrami to znamenalo, že ve školním roce 1919/20 byla zatím zavedena koedukace v 1. ročníku. Pro vyšší ročníky rozhodovalo ministerstvo o koedukaci podle místních a hygienických poměrů, takže povolilo některým studentkám vstup do 2. až 4. ročníku zdejšího ústavu.³³⁵ Koedukace v roce 1919/20 znamenala určitou úpravu výuky. Studentky všech ročníků (kromě 4. ročníku) byly vyučovány podle příslušných nařízení. Ženským ručním pracím se nevyučovalo a pro výuku tělocviku byly dívky spojeny do zvláštního oddělení.³³⁶ Ženské ruční práce jako nepovinný předmět začaly být vyučovány až ve školním roce 1922/23.³³⁷

Na cvičné škole povolilo ministerstvo školství a národní osvěty zavedení koedukace počátkem školního roku 1921/22. Koedukace byla zaváděna od první třídy

330 Tamtéž. (s. 173, 175)

331 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za rok 1927-1928.* Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1928. s. 6

332 SOA v Praze – SOKA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 179)

333 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za rok 1927-1928.* Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1928. s. 6

334 SOA v Praze – SOKA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 179, 182)

335 Tamtéž. (s. 182)

336 Tamtéž. (s. 184)

337 Tamtéž. (s. 190)

s podmínkou, že dívek nebude ve třídě víc než 10. Po sporech byla nakonec zavedena koedukace až od školního roku 1922/23 zároveň v 1. a 2. třídě cvičné školy.³³⁸

V dubnu 1919 byl zrušen vojenský lazaret sídlící v budově učitelského ústavu, který zde vznikl na začátku války. Vojáci poškodili jak samotnou budovu, tak její vnitřní vybavení a nábytek, takže když byla budova vrácena ústavu, byla v žalostném stavu a vyžadovala opravu. Oprava byla velmi finančně náročná a trvala až do konce letních prázdnin. Vyučování ve školním roce 1919/20 však již bylo zahájeno v opravené budově. Pedagogický sbor měl v průběhu školního roku uvést do pořádku jednotlivé sbírky a knihovny.³³⁹

Až do začátku druhé světové války nedošlo na ústavu k žádným závažným organizačním změnám. Naproti tomu Mnichovské události na podzim roku 1938 se ve škole projeví. Od září do října 1938 bylo několik profesorů mobilizováno, část učitelů a někteří studenti se zapojili do protiletcecké obrany nebo konali civilní službu.³⁴⁰ Nějakou dobu trvalo, než se situace uklidnila a žáci a studenti byli opět schopní věnovat se studiu. Do ústavu i cvičné školy nastoupily děti ze zabraného území z Žatce, Bíliny, Znojma a z pohraničních oblastí.³⁴¹

Obsazení Československa říšsko-německým vojskem a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava mělo přímý dopad na učitelský ústav. V období od 31. března 1939 do 15. dubna 1939 byla německým vojskem zabraná budova příbramské reálky a čtyři třídy této školy byly přemístěny do budovy učitelského ústavu, takže se na ústavu muselo vyučovat polodenně.³⁴²

Ve školním roce 1939/40 nebyl otevřen první ročník ústavu.³⁴³ V období od 24. října do 17. listopadu 1939 bylo v budově ústavu ubytováno vojsko, takže cvičná škola a ročníky ústavu byly umístěny v reálce, kde bylo zavedeno polodenní vyučování se

338 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za rok 1927-1928*. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1928. s. 9

339 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 183)

340 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 3, kniha č. 3, Kronika ústavu 1834-1940. nefol. (s.37)

341 Tamtéž. (s.38)

342 Tamtéž. (s.40)

343 Tamtéž. (s.45)

čtyřicetiminutovými hodinami. Když vojsko budovu opustilo, bylo nutné provést opravy a vyučovat se v budově začalo až 5. prosince 1939.³⁴⁴ Dne 11. ledna 1940 bylo v budově ústavu opět ubytováno vojsko a ústav a cvičná škola byly umístěny do budovy gymnázia. Tamní profesorský sbor nechtěl připustit střídavé vyučování, protože gymnázium mělo údajně více přespolních žáků, některé předměty těžší než učitelský ústav³⁴⁵ a obecně by gymnázium střídavým vyučováním relativně více trpělo. Ale zasáhla zemská školní rada a nařídila střídavou výuku. Vojsko opustilo budovu ústavu až 9. března 1940.³⁴⁶ Do 9. března 1940 byly také prodlouženy pololetní prázdniny. Profesorský sbor se obával o úspěch žáků a studentů, proto se jeho členové dobrovolně ještě před vydáním příslušných úředních pokynů rozhodli, že studenti a žáci budou svoláváni nejméně jednou týdně do školy, kde jim bude předána látka jednotlivých předmětů k týdennímu studiu. Čtvrtý maturitní ročník byl kvůli přípravě na zkoušky svoláván dvakrát, ostatní ročníky jednou týdně do budovy reálky.³⁴⁷

Pro školní rok 1940/41 byla na ústavu zřízena pobočka 4. ročníku, protože do 4. ročníku nastoupilo celkem 88 studentů (47 interních a 41 absolventů středních škol).³⁴⁸ Dne 28. listopadu 1940 bylo v budově ústavu opět umístěno vojsko, takže 3. a 4. ročník byly přesunuty do reálky a 1. a 2. třída do gymnázia. Ale už 9. prosince bylo v prvním a druhém patře reálky také ubytováno vojsko, takže pět tříd zůstalo v přízemí reálky a zbývající třídy se učily střídavě na reálce a v gymnáziu. Od 16. prosince bylo vojsko umístěno také v přízemí reálky a celá reálka byla umístěna v gymnáziu. Učitelský ústav byl přesunut do měšťanské chlapecké školy a cvičná škola do obecné chlapecké školy, kde měla střídavé vyučování (jeden týden 1. a 2. třída dopoledne, 3. a 4. třída odpoledne, druhý týden naopak). Sbírkyně byly umístěny v reálce, knihovny v gymnáziu.³⁴⁹ Dne 11. května 1941 opustilo vojsko budovu ústavu, ale kvůli nutným opravám zůstalo vyučování do konce roku v měšťanské škole chlapecké.³⁵⁰

344 Tamtéž. (s.44)

345 Tamtéž. (s.45)

346 Tamtéž. (s.46)

347 Tamtéž. (s.47)

348 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 4, kniha č. 4, Kronika ústavu 1940-1948. nefol. (s.1)

349 Tamtéž. (s.2)

350 Tamtéž. (s.4)

Ve školním roce 1941/42 ještě ústav fungoval, ale v roce 1942/43 již otevřen nebyl. Počínaje školním rokem 1942/43 byl příbramský učitelský ústav spojen s hořovickým učitelským ústavem a jako sídlo byly určeny Hořovice.³⁵¹ Příbramský ústav byl zrušen k 1. září 1942 po šedesáti osmi letech existence. Zbývající 1. ročník byl převeden na učitelský ústav v Hořovicích. Byla nařízena likvidace ústavu, kterou byl pověřen profesor Jiří Polák. Sbírkový ústav si měly rozebrat německé střední školy a učitelské ústavy a to, co zbylo, mělo být převezeno do učitelského ústavu v Hořovicích. Budova měla být předána příbramské obci. Likvidace se však tak vlekla, že ani za tři roky do konce války nebyla dokončena. Budova byla obci předána v roce 1944 a byl sem přemístěn městský úřad. Část sbírek byla zničena a část si rozebraly Německý učitelský ústav v Praze a Německý učitelský ústav v Českých Budějovicích. Žákovská knihovna, část učitelské knihovny a archiv zkušební komise pro školy obecné byly převezeny do Hořovic. Archiv zkušební komise pro školy měšťanské byl předán Zkušební komisi pro školy měšťanské v Praze. Sbírkový přírodopisný byly z větší části ponechány ve svém původním umístění, proto zůstaly téměř neporušené. Vše ostatní bylo uloženo spolu s vnitřním inventářem (lavicemi, tabulemi, archivem atd.) v hudební síni, která byla ale později na naléhání různých hudebních a pěveckých spolků vyklizena.³⁵² Tím byly sbírky i vybavení ústavu v podstatě rozvráceny. Učitelský sbor byl rozpuštěn, ředitel Jan Sýkora se nervově zhroutil a po jednorozhodnutí zdravotní dovolené byl přeložen do penze. Část sboru byla předčasně penzionovaná a část profesorů byla přeložena na jiný učitelský ústav.³⁵³

V roce 1945 byl učitelský ústav v Příbrami spolu s cvičnou školou obnoven. Bývalý ředitel Jan Sýkora byl pověřen jeho vedením a mohli se vrátit všichni učitelé, kteří dříve na ústavu působili. Vrátilo se pět profesorů, zbytek byl doplněn z jiných škol. Protože v budově ústavu byl umístěn městský úřad, dlouho se jednalo o jejím uvolnění a k dispozici pro výuku byla až koncem listopadu 1945. Školní vybavení a pomůcky byly po válečném rozvratu pracně shromažďovány a jejich obnovení trvalo dlouho.³⁵⁴

351 Tamtéž. (s.10)

352 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 4, kniha č. 4, Kronika ústavu 1940-1948. nefol. (s.11)

353 Tamtéž. (s.12)

354 Tamtéž. (s.13)

V budově ústavu byla nově umístěna také obchodní škola. K učitelskému ústavu bylo připojeno reálné gymnázium. Místo 1. ročníku učitelského ústavu byla otevřena 5. třída reálného gymnázia při učitelském ústavu. Otevíral se tedy 2. 3. a 4. ročník učitelského ústavu a 5. ročník reálného gymnázia (označovaný také jako 1. ročník). Pro velký počet žáků bylo povoleno zřídit při 2. ročníku pobočku.³⁵⁵

Během prázdnin před školním rokem 1946/47 se veřejná obchodní škola přestěhovala z budovy učitelského ústavu do místního sirotčince. Ve školním roce 1946/47 byla pro velký počet žáků povolena pobočka při 5. třídě reálného gymnázia a při 3. ročníku učitelského ústavu.³⁵⁶ Otevřeny byly v tom roce jen 3. a 4. ročník učitelského ústavu a 5. a 6. ročník reálného gymnázia. Ve školním roce 1946/47 byla obnovena zkušební komise.³⁵⁷

Školní rok 1947/48 byl posledním rokem existence ústavu. V tomto roce byla otevřena 5. třída cvičné školy a byly otevřeny pobočky při 6. a 7. třídě reálného gymnázia a 4. ročníku učitelského ústavu. Ve školním roce 1947/48 tak byl na ústavu otevřen pouze 4. ročník učitelského ústavu a 6. a 7. třída reálného gymnázia, jiné třídy se neotvíraly.³⁵⁸

Dne 31. března 1948 převzal zatímní správce reálného gymnázia Jan Topinka, předseda akčního výboru místní skupiny Svazu zaměstnanců škol a osvěty, správu učitelského ústavu. Dosavadní ředitel ústavu Jan Sýkora byl pověřen provedením likvidace ústavu. Ústav přestal definitivně existovat dne 26. června 1948. Stejně jako ostatní učitelské ústavy byl ve svém účelu nahrazen pedagogickými fakultami univerzit. Studenti 6. a 7. ročníku byli převedeni na místní reálné gymnázium.³⁵⁹

355 Tamtéž. (s.14)

356 Tamtéž. (s.17)

357 Tamtéž. (s.19)

358 Tamtéž. (s.22)

359 SMOLOVÁ, Věra. *Státní učitelský ústav Příbram, 1874 – 1948. Inventář. Příbram, 2006. AP č. 103. s. X*

Státní koedukační učitelský ústav v Soběslavi 1869–1948

Učitelský ústav v Soběslavi byl založen v roce 1869 a na mnoho let byl jediným českým učitelským ústavem na celém jihu Čech.³⁶⁰ Vznikl na základě říšského zákona ze dne 14. května 1869, podle kterého měly být pro vzdělávání učitelů zřizovány čtyřleté učitelské ústavy. Ty byly však na přechodnou dobu, od roku 1869 do roku 1874, pouze tříleté.³⁶¹

Pro zřízení českého státního učitelského ústavu pro jihočeský kraj bylo původně zvoleno krajské město Tábor. Protože doba od vydání zákona do začátku školního roku 1869/70 byla velmi krátká, byl 1. ročník nově zřízeného ústavu zatím přičleněn k reálnému gymnáziu v Táboře. Tam přesídlili 1. listopadu 1869 také čeští studenti utrakvistického ústavu učitelského v Českých Budějovicích. Správou ústavu byl pověřen ředitel reálného gymnázia Václav Křížek a výuku zajišťoval učitelský sbor reálného gymnázia.³⁶² Zároveň bylo zahájeno jednání mezi vládou a městským zastupitelstvem Tábora o poskytnutí vhodné budovy pro ústav. Toto jednání ale nebylo úspěšné a situace využilo město Soběslav, které nabídlo pro ústav bezplatně školní budovu a zahradu. Již v září 1870 byl proto ústav definitivně přeložen do Soběslavi, kde byl zatím umístěn v budově dívčích škol na náměstí.³⁶³

Ve školním roce 1870/71 se v Soběslavi začalo vyučovat ve třech ročnících – do 1. ročníku byli přijati noví studenti, do 2. ročníku postoupili studenti, kteří zahájili studium v Táboře, a do 3. ročníku byli posláni všichni čeští studenti z utrakvistického učitelského ústavu v Českých Budějovicích. Při ústavu byla zároveň zřízena cvičná škola, označovaná také jako „vzorná“ škola, která byla zatím jednotřídní. Prvním ředitelem ústavu³⁶⁴ byl jmenován profesor rakovnické reálky Emanuel Hrys.³⁶⁵ První maturitní

360 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení*. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.4

361 Říšský zákon č. 62/1869 ř. z. ze 14. května 1869, kterým se stanoví zásady školství se zřetelem na obecné školy (tzv. Hasnerův zákon) a výnos ministerstva kultu a vyučování ze dne 1. srpna 1871 č. 8071.

362 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení*. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.5

363 Tamtéž. s. 6

364 Přehled o ředitelích a správcích ústavu je uveden v příloze 7.

365 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení*. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.6

zkoušky se na ústavu konaly v roce 1871 a absolvovalo je 23 studentů 3. ročníku, protože studium bylo do roku 1874 zkráceno pro velký nedostatek učitelů na tři roky.³⁶⁶

Budova dívčích škol na náměstí, kde ústav sídlil, nevyhovovala, ani když měl ústav jen tři ročníky a jednotřídní cvičnou školu, proto začalo město Soběslav se stavbou slíbené nové budovy. Ta byla vysvěcena 15. září 1872 a zkolaudována v říjnu 1873 a poté do budovy přesídlil učitelský ústav. Smlouvou mezi státem a obcí bylo stanoveno, že obec předává budovu do užívání státu, dokud v ní bude sídlit učitelský ústav, k tomu předává k volnému užívání ústavem letní tělocvičnu a zkušební pole. V druhé části budovy se sice nacházela národní chlapecká škola, ale obec se zavázala v případě potřeby přenechat ústavu vhodné místnosti.³⁶⁷

Cvičná škola byla postupně rozšířena, ve školním roce 1872/73 se stala dvoutřídní, v následujícím školním roce trojtřídní a od roku 1874/75 čtyřtřídní.³⁶⁸

Počátkem roku 1874/75 vešel v platnost nový organizační statut, kterým se na učitelských ústavech zavádělo čtyřleté studium. Protože ve školním roce 1874/75 nebyl na ústavu 4. maturitní ročník, nařídila zemská školní rada, aby byl v tomto roce na ústavu zřízen jednoroční praktický kurz, do něhož byli přijati absolventi některé z posledních dvou tříd střední školy. Přihlásilo se jich 42 a na konci školního roku se 41 z nich a 7 externistů podrobilo zkoušce dospělosti.³⁶⁹

V období od školního roku 1873/74 až do školního roku 1883/84 docházel na ústav poměrně velký počet studentů, takže musely být zřizovány pobočky.³⁷⁰ Největšího počtu studentů dosáhl ústav ve školním roce 1877/78, kdy byly zřízeny pobočky u každého ze čtyř ročníků a do ústavu docházelo 396 studentů. Od školního roku 1884/85 již na několik dalších desetiletí fungovala škola bez poboček. V letech 1874/75-1876/77 byla podle organizačního statutu zřízena na ústavu přípravná třída, která měla prohloubit

366 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení*. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.7

367 Tamtéž. s.7

368 Tamtéž. s.7

369 Tamtéž. s.7

370 Přehled o zřizovaných paralelních třídách je uveden v příloze 8.

znalosti žáků, kteří na ústav nastupovali. Koncem školního roku 1876/77 byla zrušena, protože velký zájem studentů o 1. ročník ústavu ukázal, že je zbytečná.³⁷¹

V roce 1886 byla při ústavu zřízena Zkušební komise pro školy obecné a měšťanské umožňující absolventům doplnit si kvalifikaci a po zkoušce získat definitivu na obecné, nebo měšťanské škole.³⁷²

V roce 1905 převzal stát pod svou správu budovu ústavu. Ředitelství byla tato změna oznámena výnosem zemské školní rady ze dne 7. května 1905.³⁷³ Již v roce 1904 byla zrevidována a doplněna smlouva mezi správou školy a zástupci obce, týkající se věnování budovy státu. Obec touto smlouvou věnovala eráru část budovy ústavu, dokud bude v Soběslavi fungovat učitelský ústav. K bezplatnému užívání dostal stát, resp. ústav, i část dvora se studnou a dřevníkem, pozemky zahrady a pole. Obec si ponechala právo průjezdu dvorem ústavu. Obec se zavázala provádět na své náklady údržbu budovy z venku a pojistit budovu, erár musel udržovat budovu zevnitř. Pokud by byl ústav zrušen, celá budova a všechny pozemky by se vrátily do majetku obce.³⁷⁴

V rámci tělesné výchovy bylo z nařízení ministerstva kultu a vyučování ve školním roce 1910/11 zavedeno na všech mužských učitelských ústavech dobrovolné cvičení ve střelbě pro studenty dvou nejvyšších ročníků. V Soběslavi vzbudilo velký zájem, do střeleckých cvičení se přihlásili všichni studenti 3. a 4. ročníku. S cvičením se začalo 25. února 1911. Cvičení se konala nejdříve na chodbách ústavu a pak na městském hřišti. Vedli je vojáci z I. praporu c. a k. pěšího pluku č. 88 v Třeboni.³⁷⁵ Ve školním roce

371 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení.* Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.8

372 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení.* Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.9

373 Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor (dále jen SOA v Třeboni – SOkA Tábor). Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 500, kniha č. 500, Pamětní kniha 1894-1911, s. 90-91

374 *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení.* Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.13

375 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 500, kniha č. 500, Pamětní kniha 1894-1911, s. 174

1911/12 už o střelecká cvičení zájem nebyl a studenti dali přednost nově zavedeným hrám mládeže.³⁷⁶

Vypuknutí světové války vedlo k vyhlášení nejprve částečné a pak všeobecné mobilizace a někteří členové učitelského sboru byli mobilizováni.³⁷⁷ Kromě členů sboru se odvody k vojsku dotkly především studentů a zásadně měnily během školního roku počet studentů v ročnících. Mnoho ze studujících bylo povoláno k činné vojenské službě nebo nastoupili dobrovolně a tito studenti, pokud navštěvovali 4. ročník, museli absolvovat předčasnou tzv. válečnou maturitu, aniž by řádně dokončili studium.³⁷⁸ Předčasné maturitní zkoušky na ústavu pokračovaly i v letech 1918/19–1920/21 a podrobovali se jim bývalí studenti ústavu – vojíni a legionáři.³⁷⁹ Přehled o odvedených studentech a předčasných maturitách je uveden v příloze 12.

Válečná propaganda a politická situace vyžadovala, aby se učitelé i žáci a studenti angažovali v různých válečných a dobročinných akcích. Studenti museli konat různé obecně prospěšné akce, často i v rámci vyučování (koncerty, prodej odznaků a květin pro Červený kříž, výroba papírových vložek do bot pro vojáky, sběr kovů v rámci akce „Zlato za železo“ atd.). Často po nich byly vyžadovány finanční příspěvky (např. sbírka ve prospěch sirotků po padlých vojínech a dětí, následky válečných událostí strádajících, sbírka ve prospěch dětí invalidních vojáků atd.) a nákup různých propagandistických materiálů (např. obraz „Setba za války“, odznak s heslem „Svatý Václave, oroduj za nás a naše armády“, atd.). Členové sboru se také museli finančně angažovat na nejrůznějších sbírkách, stejně jako jejich žáci, ale kromě toho např. po dobu války odváděli 1 % svého příjmu Zemské válečné pomocné úřadovně, nebo přispívali na válečné půjčky.³⁸⁰

Dalším způsobem, jak prokázat loajalitu a oddanost k monarchii, bylo založení junobran (tj. vojenský výcvik mládeže) a účast na jejich cvičeních a přehlídkách. Dne 5. ledna 1916 byla zřízena „junobrana“ při učitelském ústavu, která měla v rámci výuky

376 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 7

377 Tamtéž. s. 51

378 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 65

379 Tamtéž. s. 136, 142, 144, 152

380 Tamtéž. s. 51-116

tělocviku zajistit vojenskou přípravu mládeže. Cvičení se konala ve volných půldnech. Kromě toho měl být v každém měsíci věnován jeden celý den vojenskému pochodovému cvičení. Za nepříznivého počasí byla cvičení nahrazována přednáškami z vojenských oborů. Dokonce vznikla junobranecká hudební kapela, která doprovázela slavnostní přehlídky a cvičení. Junobrana fungovala až do konce války.³⁸¹

Na konci války byl ve školním roce 1918/19 kvůli epidemii španělské chřipky uzavřen ústav i cvičná škola od 7. října 1918 do 4. listopadu 1918 včetně. Epidemii podlehl tři studenti. Během uzavření školy byl dne 28. října 1918 vyhlášen samostatný československý stát³⁸² a do konce dubna 1919 složili všichni členové učitelského sboru slib věrnosti republice československé do rukou zemského školního inspektora, jakožto zástupce prezidenta zemské školní rady.³⁸³

Od školního roku 1919/20 byl učitelský ústav v Soběslavi koedukovaný. Dívkám byl povolen vstup do mužských učitelských ústavů ve městech, kde nebyl samostatný ženský ústav.³⁸⁴ Do všech ročníků ústavu byly přijaty dívky, i když zatím v minimálním počtu (1. ročník 35 chlapců a 5 dívek, 2. ročník 42 chlapců a 3 dívky, 3. ročník 39 chlapců a 6 dívek, 4. ročník 37 chlapců a 5 dívek). Počet dívek ve třídách v následujících letech pomalu stoupal.³⁸⁵ Dle kroniky získaly dívky v jednotlivých ročnících početní převahu ve školním roce 1936/37, chlapců bylo zapsáno jen 81, dívek 96.³⁸⁶ Spolu s koedukací tříd začaly být do učitelského sboru přijímány i ženy.³⁸⁷

Ve školním roce 1930/31 byla ustavena dvě rodičovská sdružení, jedno rodičů studentů ústavu a druhé rodičů žáků cvičné školy. Cílem obou sdružení byla spolupráce rodiny a školy na výchově. Obě sdružení se zapojila do činnosti školy a do přidružených aktivit (např. podpora chudých studentů nebo volnočasové aktivity).³⁸⁸

381 Tamtéž. s. 84-122

382 Tamtéž. s. 129

383 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 133

384 Tamtéž. s. 136

385 Tamtéž. s. 139

386 Tamtéž. s. 277

387 Tamtéž. s. 144

388 Tamtéž. s. 246

V období první republiky usiloval učitelský ústav opakovaně o získání nové školní budovy, která by více vyhovovala jeho potřebám. Nejprve se o nové budově jednalo neúspěšně v roce 1920.³⁸⁹ Podruhé usiloval ústav o novou budovu v roce 1931, kdy město Soběslav podalo žádost o zřízení ústavu pro učitelky domácích nauk, který by byl přiřčen k učitelskému ústavu.³⁹⁰ Žádost byla zamítnuta a na stavbu nové budovy neměl finanční prostředky ani stát, ani město.³⁹¹

Během 2. pololetí školního roku 1933/34 byla zavedena výchova k brannosti žactva středních škol a učitelských ústavů, důvodem byla politická situace v okolních státech, a tímto způsobem měla škola položit potřebné základy pro obranu státu. Během roku se konalo několik vycházek po vzoru vojenských pochodů s mapami, se zpěvem vlasteneckých písní, tábořením atd. V červnu se ústav účastnil dne brannosti konaného místním sportovním klubem a vojenskou posádkou z Jindřichova Hradce.³⁹² V dalších letech se s výchovou k brannosti v rámci tělesné výchovy v podobném duchu pokračovalo. Ve školním roce 1938/39 byla zvýšena intenzita výchovy k brannosti a utužování zdraví žáků včetně pochodových a cyklistických exkurzí, dokonce byla zřízena cyklistická četa. Po vzniku protektorátu se tělesná výchova zaměřila na sport (házená, kopaná atd.).³⁹³

Období druhé světové války patřilo k nejrušnějším v dějinách učitelského ústavu. Dne 23. září 1938 došlo k všeobecné mobilizaci a někteří členové profesorského sboru na krátkou dobu nastoupili vojenskou službu. Později do sboru přibyli noví členové, kteří do té doby působili na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.³⁹⁴ Mobilizace měla také za následek nejprve částečné a v období od 4. do 11. října 1938 úplné zabránění celé školní budovy pro účely štábu armádního sboru. V ředitelně se konaly porady generálů a ředitel úřadoval v předsíni nebo v újezdni měšťanské škole, kam bylo také přesunuto vyučování.³⁹⁵

389 Tamtéž. s. 169

390 Tamtéž. s. 253

391 Tamtéž. s. 254

392 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 265

393 Tamtéž. s. 286

394 Tamtéž. s. 284

395 Tamtéž. s. 285

Po zabrání sudetského území, později oddělení Slovenska a Podkarpatské Rusi, došlo ke zrušení tamních českých učitelských ústavů a na ústav přestoupil značný počet studentů z těchto škol, takže počet studentů vzrostl ze 183 na 212. Během roku bylo z 29 nových studentů 17 přeloženo do jiných ústavů, takže koncem roku měl ústav 195 studentů, z toho 101 dívek.³⁹⁶ S přihlédnutím k přeplněným třídám povolilo ministerstvo od 1. ledna 1939 zřídit pobočku při 3. ročníku, což bylo poprvé od osmdesátých let 19. století. Ústav tak měl 5 tříd, cvičná škola zůstala čtyřtřídní, přičemž 4. třída měla 2 oddělení pro 4. a 5. postupný ročník.³⁹⁷

Válečné události ovlivnily ústav v několika rovinách. Byla změněna organizace učitelského ústavu, ústav se musel prostorově uskromnit kvůli přesunu jiných škol do budovy a docházelo i ke značným zásahům do obsahu a organizace výuky jednak vlivem germanizace českého školství a jednak vlivem válečných událostí³⁹⁸.

Kvůli velkému množství učitelů nebyl od školního roku 1939/40 otevírán na učitelských ústavech 1. ročník. Tudiž ve školním roce 1939/40 byly otevřeny pouze 2. až 4. ročník ústavu s pobočkou při 3. a 4. ročníku a ve školním roce 1940/41 měl ústav jen dva ročníky, 3. ročník a 4. ročník s pobočkou.³⁹⁹

Ve školním roce 1941/42 byl otevřen 1. ročník ústavu a zároveň byl otevřen 4. ročník s pobočkou. Studenti nově otevřeného 1. ročníku již nastupovali na pětileté studium.⁴⁰⁰ Vládní nařízení č. 320/1941 Sb. změnilo organizaci učitelských ústavů. Studium mělo trvat 5 let a nově byli přijímáni už čtrnáctiletí žáci,⁴⁰¹ takže v 1. ročníku se probírala látka bývalých jednoročních kurzů při měšťanských školách a s výukou učitelství se začalo až ve 2. ročníku. Ale po skončení války byly zřizovány nové školy a byl nedostatek učitelů, takže učitelské ústavy byly opět čtyřleté a 5. ročník nebyl nikdy

396 Tamtéž. s. 285

397 Tamtéž. s. 286

398 Podrobněji v kapitole Učitelské ústavy a jejich vývoj.

399 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948(1940), s. 7av

400 Tamtéž. s. 15av

401 Vládní nařízení č. 320/1941 Sb. ze dne 11. srpna 1941, kterým se mění některá ustanovení o učitelských ústavech s českým jazykem vyučovacím.

otevřen.⁴⁰² Ve školním roce 1942/43 byly na ústavu otevřeny první dva ročníky a v následujícím školním roce byly na ústavu otevřeny 1., 2. a 3. ročník.⁴⁰³ Zároveň bylo zavedeno přijímací řízení do prvního ročníku v podobě výběrového tábora.⁴⁰⁴ Ve školním roce 1944/45 byly otevřeny 1. až 4. ročník učitelského ústavu.⁴⁰⁵ Na učitelských ústavech se tudíž od školního roku 1942/43 nematurovalo.

Do budovy učitelského ústavu v Soběslavi bylo během války nastěhováno několik institucí z okolí, které musely ustoupit potřebám okupantů a uvolnit prostory, kde obvykle působily. Dne 5. dubna 1940 bylo ředitelství nuceno uvolnit hudebnu pro 3. třídu obecné chlapecké školy v Soběslavi, protože několik tříd této školy bylo zabráno říšským německým vojskem.⁴⁰⁶

Dne 5. září 1940 rozhodlo ministerstvo školství a národní osvěty o přemístění jindřichohradeckého reálného gymnázia do Soběslavi a o umístění jeho 5 tříd se 3 pobočkami do budovy učitelského ústavu.⁴⁰⁷ Jindřichohradečtí studenti začali do Soběslavi dojíždět od 12. září 1940. Bylo nutné jim rychle uvolnit třídy a skloubit výuku obou škol, aniž by nějak utrpěla.⁴⁰⁸ V říjnu byl rozvrh reálného gymnázia upraven a výuka cvičné školy byla posunuta na odpoledne.⁴⁰⁹ Do takto přesunutého gymnázia byli současně zapsáni i studenti, kteří dříve dojížděli do gymnázia v Táboře. Z Jindřichova Hradce dojíždělo 236 studentů reálného gymnázia, se studenty reálného gymnázia v Táboře tento počet stoupl na 266 studentů. V celkem 12 učebnách se tak tísnilo 8 tříd reálného gymnázia, 3 ročníky učitelského ústavu a 4 třídy cvičné školy. Rozšířen byl i počet členů učitelského sboru.⁴¹⁰

402 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948(1940), s. 21rv

403 Tamtéž. s. 26av

404 Podrobněji o výběrových táborech v kapitole Učitelské ústavy a jejich vývoj.

405 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948(1940), s. 22 av, 27rv

406 Tamtéž. s. 5av

407 Tamtéž. s. 8av

408 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948 (1940), s. 8av

409 Tamtéž. s. 9av

410 Tamtéž. s. 28rv

Od 11. května do 17. června 1941 bylo v budově ústavu ubytováno říšské vojsko, pro které byla vyhrazena tělocvična, šatna a 2 třídy v přízemí. Říšské vojsko bylo ubytováno také v dalších místních školních budovách, takže ústav musel dočasně propůjčit 3 třídy místní obecné škole a 1 měšťanské škole chlapecké.⁴¹¹

Z rozhodnutí ministerstva školství a národní osvěty byl do Soběslavi přeložen koedukační učitelský ústav z Českých Budějovic s platností od konce školního roku 1940/41.⁴¹² Do konce září 1941 byl do Soběslavi přestěhován nábytek, knihy a veškeré sbírky.⁴¹³ Sbírkky byly umístěny v hudební síni v 1. poschodí a v jedné učebně v přízemí.⁴¹⁴ Dne 3. září 1941 převzal zatímní správce obou ústavů Josef Podroužek archiv a pokladnu budějovického ústavu.⁴¹⁵

Zároveň byla v září 1941 přemístěna Zkušební komise pro školy hlavní v Českých Budějovicích do Soběslavi. Se stěhováním nábytku a archivu se začalo ihned. Zkušební komise pro obecné školy v Českých Budějovicích byla zrušena a její archiv byl také přestěhován do Soběslavi.⁴¹⁶

Od roku 1941 tak v Soběslavi v budově učitelského ústavu sídlil nejen soběslavský učitelský ústav s cvičnou školou, ale také reálné gymnázium z Jindřichova Hradce a učitelský ústav z Českých Budějovic a dojížděli sem studenti z Českých Budějovic, Tábora a Jindřichova Hradce.

Na konci války, v noci z 21. na 22. února 1945 byla tato přeplněná budova na rozkaz zastupujícího starosty Václava Polesného vyklizena. Uvolnění bylo bleskové, během noci vystěhovali studenti a profesori ze tříd nábytek.⁴¹⁷ Dne 27. února 1945 byli do budovy ústavu nastěhováni němečtí uprchlíci. Dne 13. března 1945 nařídil Polesný vyklidit sbírky ze všech kabinetů. Byly z větší části uskladněny v synagoze a menší část v budově hospodářské záložny. Hudební nástroje byly umístěny do soukromých bytů. Archivy všech tří ústavů byly umístěny v městské spořitelně. Během stěhování bylo

411 Tamtéž. s. 14av

412 Tamtéž. s. 14rv

413 Tamtéž. s. 28rv

414 Tamtéž. s. 14rv

415 Tamtéž. s. 14av

416 Tamtéž. s. 15av

417 SOA v Třeboni – SOKA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948 (1940), s. 28rv

mnoho knih a pomůcek poškozeno. Dále měla být z budovy vystěhována ředitelna a sborovna, takže 21. března 1945 přestěhoval zatímní správce Josef Podroužek ředitelnu do svého soukromého bytu.⁴¹⁸

Už 1. února 1945 bylo na ústavu pozastaveno vyučování kvůli nedostatku uhlí a bylo nařízeno, aby byly studentům vydávány jednou týdně úkoly.⁴¹⁹ Po zabrání budovy dávali profesori žákům úkoly v hostinci u Ctiborů na Táborském předměstí. Od 4. dubna 1945 bylo tamtéž zavedeno vyučování pro žáky cvičné školy.⁴²⁰ I zadávání úkolů v hostinci bylo stále více komplikováno stupňujícími se nálety. Nakonec byly úkoly zadávané jen žákům bydlícím ve městě, protože nálety na železnici ohrožovaly životy dojíždějících. Někteří žáci byli na kratší nebo delší dobu nasazeni na práci v továrnách.⁴²¹

Po osvobození v květnu 1945 nebylo dlouhou dobu možné znovu zahájit vyučování, protože městem procházely ozbrojené transporty odzbrojeného německého vojska pod dozorem Rudé armády. Němečtí vojáci v noci přespávali pod dozorem na náměstí. V těchto podmínkách a také proto, že se nedařilo najít volné místnosti k vyučování, nemohlo být vyučování v květnu obnoveno.⁴²² Začalo až 18. června a bylo střídavé, 3 dny se učili kandidáti učitelství a 3 dny žáci cvičné školy.⁴²³

Budova ústavu byla 5. května opuštěna německými uprchlíky.⁴²⁴ Poté byla na krátkou dobu zabrána vojenskou posádkou československé branné moci a jednotkami SNB a po jejich přeložení do Jindřichova Hradce sloužila pro účely vojenského lazaretu až do 6. září 1945.⁴²⁵ I když byla budova na začátku školního roku 1945/46 uvolněna, nebylo možné v ní vyučovat jednak kvůli nedostatku vhodného nábytku, jednak ze zdravotních důvodů.⁴²⁶

418 Tamtéž. s. 29av

419 Tamtéž. s. 28av

420 Tamtéž. s. 29av

421 Tamtéž. s. 29rv

422 Tamtéž. s. 31rv

423 Tamtéž. s. 32av

424 Tamtéž. s. 32av

425 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelství ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948(1940), s. 33av

426 Tamtéž. s. 32rv

Maturitní zkoušky se ve školním roce 1944/45 nekonaly, byly posunuty na začátek školního roku 1945/46,⁴²⁷ aby předtím mohli studenti 4. ročníku navštěvovat prázdninový kurz, kde si doplnili potřebné vědomosti, především z pedagogiky, češtiny, dějepisu a zeměpisu.⁴²⁸ Maturovat se ve 4. ročníku nemělo, protože ústav měl být pětiletý, ale situace se změnila a zkoušky dospělosti se pro 34 studentů kurzu konaly 27.-30. srpna 1945.⁴²⁹

Výnosem ministerstva školství a osvěty byl s platností od 1. září 1945 obnoven státní koedukační ústav v Českých Budějovicích s připojenou cvičnou školou jako samostatný ústav.⁴³⁰ Všechny jeho knihy a pomůcky byly o prázdninách roku 1945 přestěhovány zpět do Českých Budějovic.⁴³¹

Učitelství v Soběslavi zanikalo postupně od školního roku 1945/46. V tomto roce již nebyl otevřen 1. ročník učitelství (fungovaly 2.-4. ročník), ale byl otevřen 5. ročník reálného gymnázia.⁴³² V následujícím školním roce byly otevřeny 3. a 4. ročník učitelství a při 3. ročníku byla zřízena pobočka. Dále byly otevřeny 5. a 6. třída reálného gymnázia, při 5. ročníku byla otevřena pobočka.⁴³³ Ve školním roce 1947/48 byla uzavřena existence ústavu, zřízen byl pouze 4. ročník učitelství s pobočkou a fungovaly 5., 6. a 7. ročník reálného gymnázia, přičemž bylo povoleno zřídit pobočku při 6. ročníku reálného gymnázia.⁴³⁴

Pravidelné vyučování na cvičné škole bylo zahájeno v budově městského divadla 24. září 1945 a v ročníkích ústavu se začalo vyučovat v budově ústavu až 1. října 1945, protože byla prováděna dezinfekce a malování všech místností a chodeb.⁴³⁵ Protože budovy obecných škol chlapeckých i dívčích, škol měšťanských a místností školy učňovské byly na začátku školního roku stále používány jako ruský lazaret, bylo nutné

427 Tamtéž. s. 34av

428 Tamtéž. s. 30av

429 Tamtéž. s. 34av

430 Tamtéž. s. 32rv

431 Tamtéž. s. 30av

432 Tamtéž. s. 34av

433 Tamtéž. s. 38rv

434 Tamtéž. s. 41av

435 Tamtéž. s. 33av

umístit všechny žáky těchto škol do budovy učitelského ústavu a do sousedního traktu měšťanských škol a zařídit střídavé vyučování žáků učitelského ústavu i cvičné školy.⁴³⁶

V průběhu školního roku 1947/48 byl zatímní správce ústavu František Miller jmenován docentem vysoké školy zemědělské v Brně a na jeho místo byl ustaven 1. prosince 1947 František Klíč, dříve zatímní správce učitelského ústavu v Kladně.⁴³⁷ Po únorovém politickém převratu byl 8. března 1948 bez udání důvodu místním akčním výborem zproštěn služby a správou ústavu byl pověřen Václav Čihák, který o tuto pozici usiloval už od konce války. Dne 9. března prověřovali členové místního akčního výboru obvinění Františka Klíče, že nechal ze tříd sundat obrazy generalissima Stalina. Při šetření se však ukázalo, že třídy jsou vyzdobeny přesně podle platného nařízení o výzdobě učeben, tedy obrazy prezidenta Beneše a T. G. Masaryka. Předseda místního akčního výboru prohlásil, že výbor nebyl správně informován, vznesená obvinění jsou neopodstatněná a zatímnímu správci Františku Klíčovi se omluvil. Přiznal, že výbor jednal na základě výpovědi jednoho z žáků ústavu. Potom vzal zpět příslušná rozhodnutí akčního výboru ohledně zatímního správce Františka Klíče a Václava Čiháka.⁴³⁸ Ovšem již 11. března 1948 byl Františku Klíčovi doručen původní dekret s doložkou, že místní akční výbor na svém původním usnesení trvá. Za zatímního správce se postavil profesorský sbor, stížnost však neuspěla. František Klíč byl přeložen na státní reálné gymnázium v Kladně jako profesor a na zdejší učitelský ústav byl ministerstvem školství a osvěty jmenován jako zatímní správce dosavadní profesor reálného gymnázia v Karlových Varech Ludvík Fischer. Funkce byli současně zproštěni někteří členové místního akčního výboru.⁴³⁹

Kvůli plánovanému ukončení činnosti ústavu na konci školního roku 1947/48 byl začátkem února 1948 zvolen výbor pro ukončení učitelského ústavu v Soběslavi, jehož členy byli učitelé z různých škol ze Soběslavi a Tábora, kteří byli téměř všichni absolventy ústavu. Na zahajovací schůzi 4. února 1948 byl zvolen předsedou profesor

436 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948(1940), s. 33av

437 Tamtéž. s. 44av

438 Tamtéž. s. 44rv

439 Tamtéž. s. 45av

Eugen Neumann.⁴⁴⁰ Výbor svolal na 1.-5. srpna 1948 sjezd všech abiturientů ústavu, během něhož se konaly tři akademie, na nichž se podíleli významní hudebníci z řad absolventů, doprovázeni proslovy a vzpomínkami.⁴⁴¹ V hudební síni byla uspořádaná výstava různých literárních děl abiturientů, v kreslárně vystavovali své obrazy malíři z řad bývalých abiturientů.⁴⁴²

Státní koedukační učitelský ústav v Soběslavi byl uzavřen ke dni 31. srpna 1948⁴⁴³ a místo něho bylo nově vytvořeno státní reálné gymnázium. Část vyučujících přešla na tuto školu, někteří byli dáni do výslužby a ostatní byli přeloženi na jiné střední školy. Likvidace ústavu byla skončena 31. srpna 1948. Úřední pečete, razítka, úřední spisy, šekové převody a vyúčtování pokladního deníku byly zaslány bývalé zemské školní radě v Praze.⁴⁴⁴

440 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948 (1940), s. 48rv

441 Tamtéž. s. 49av

442 Tamtéž. s. 51av

443 Tamtéž. s. 52rv

444 Tamtéž. s. 53av

Srovnání jednotlivých učitelství ústavů

Vybrané učitelství ústavy jsou si v mnoha ohledech podobné, což je pochopitelné, protože šlo o školy stejného typu, které vznikly na základě týchž zákonů a fungovaly ve stejné době. Přesto jsou v jejich osudech rozdíly, i když nepříliš zásadní.

Zatímco učitelství ústav v Kladně (1904) vznikl jako soukromá dívčí škola na začátku 20. století, učitelství ústavy v Soběslavi (1869), Kutné Hoře (1870) a Příbrami (1874) vznikly bezprostředně po vyhlášení školského zákona ze 14. května 1869 a byly zřízeny jako státní a chlapecké.

Pro staré učitelství ústavy je typický velký zájem o studium na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století. V tomto období byly k jednotlivým ročníkům učitelství ústavů zřizovány pobočky. Velký počet studentů vykazoval ústav v Kutné Hoře ve školních letech 1875/76–1880/81, v Příbrami v letech 1878/79–1881/82 a v Soběslavi v letech 1873/74–1882/83. To, že tehdejší ministerstvo školství povolovalo zřizovat na ústavech pobočky, souviselo s nedostatkem učitelů. Nový školský zákon z roku 1869 kladl nové požadavky na vzdělání učitelů na obecných školách a vedl i k zakládání nových škol, což vyústilo v nedostatek dostatečně vzdělaných učitelů, který mělo napravit nejprve dočasné zkrácení studia učitelství ústavů na tři roky (1869–1874) a potom povolování paralelních tříd při ročnících učitelství ústavů. Když byl počet učitelů považován za dostatečný, přestalo ministerstvo povolovat pobočky. Povolování paralelních tříd samozřejmě souvisí i s tím, že státních učitelství ústavů nebylo v té době v monarchii mnoho a zřídit pobočku bylo jistě levnější, než vytvořit a financovat novou školu.

To, zda byly učitelství ústavy ženské, nebo mužské, ovlivnilo, jakým způsobem prožily první světovou válku. Zatímco dívčího ústavu se válka téměř nedotkla, pomineme-li odvody učitelů a válečnou propagandu a nejrůznější finanční požadavky ze strany státu a dobročinných organizací, mužské ústavy byly zasaženy více. Válka se zde kromě výše uvedeného projevila zejména kolísáním, respektive poklesem počtu studentů v průběhu každého školního roku, protože studenti byli průběžně odváděni k vojenské službě. Nejvíce se to týkalo 4. ročníků, případně 3. ročníků, ale objevují se i odvody z nižších ročníků, pokud šlo o dospělého studenta. Odvedení studenti 4. ročníků měli vykonat tzv. válečnou maturitu, tedy předčasnou zkoušku dospělosti. Na ústavy se také v průběhu války vraceli vojáci, kteří dříve na učitelství ústavech studovali a kteří

dostávali dovolenou na čtyři týdny, aby mohli na krátkou dobu studovat ve čtvrtém ročníku a vykonat maturitní zkoušku.

Tyto vojenské dovolené za účelem absolvování maturitní zkoušky jsou zajímavou skutečností, která by jistě stála za hlubší prozkoumání. Dělo se něco podobného i na jiných středních školách, nebo to bylo opatření zaměřené na budoucí učitele? Jaký byl smysl tohoto opatření? Proč byli vojáci, kterým nebylo umožněno dostudovat, posíláni na čtyři týdny do školy a k maturitě, a potom opět posláni na frontu? Jaký měl takový krok vliv na psychiku vojáka-studenta? Žádná z těchto otázek není předmětem mého výzkumu, proto je ponechám stranou.

První světová válka postihla také některé školní budovy. V Kladně a v Soběslavi zůstaly budovy učitelských ústavu nedotčené a ústavy zde působily po celou válku, ale v Kutné Hoře a Příbrami byly školní budovy zabaveny ihned v říjnu 1914, školy byly přemístěny do náhradních prostor a v budově ústavu byl zřízen lazaret. Učitelský ústav v Kutné Hoře byl přemístěn do klášterní školy při klášteře Voršilek a učitelský ústav v Příbrami byl přesunut do příbramské reálky a cvičná škola do sirotčince, ale jednotlivé třídy se několikrát stěhovaly, až bylo pro nedostatek místa vyučování omezeno jen na několik půldnů týdně. V Kutné Hoře byl lazaret v budově ústavu zrušen v září 1918 a v Příbrami dokonce až v dubnu 1919, v obou případech byly nutné rozsáhlé opravy budov a výuka v budovách začala až ve školním roce 1919/20 (v Příbrami v září 1919, v Kutné Hoře až v lednu 1920).

Proč byly budovy v Kladně a v Soběslavi ušetřeny tohoto osudu není z pramenů jasné, i když několik vysvětlení se nabízí. Ve městě mohly být jako lazaret využity jiné školní budovy, které byly k tomuto účelu vhodnější. Lazaret nemusel být ve městě vůbec zřízen, mohl vzniknout v sousedním městě. V případě Soběslavi mohl vzniknout vojenský lazaret v Táboře nebo v Jindřichově Hradci, kde podle školní kroniky sídlila vojenská posádka. V případě Kladna mohlo hrát roli i to, že budova ústavu nepatřila státu ani městu, ale byla v držení soukromé osoby. Tato možná vysvětlení by ale bylo třeba ověřit, např. z kroniky města nebo ze školních kronik místních škol, ale pro účely mé práce jde o podružnou informaci.

Po válce prošel velkou změnou učitelský ústav na Kladně. V roce 1919 převzalo od majitelky ústav město a vznikl městský ženský učitelský ústav, který byl už v roce

1921 postátněn. Od školního roku 1921/22 byly tedy všechny učitelské ústavy zahrnuté do mého výzkumu státní.

Všechny sledované ústavy byly na začátku dvacátých let 20. století koedukované. Po vzniku republiky bylo nařízeno, aby byla zavedena koedukace tam, kde nefungovaly dva samostatné ústavy, každý pro jedno pohlaví. Ve velkých městech jako Praha, Brno nebo Plzeň tak zůstaly oddělené mužské a ženské učitelské ústavy, ale tam, kde byl ve městě ústav jen jeden, muselo dojít ke koedukaci. Nutno podotknout, že se to týkalo státních ústavů, nikoliv soukromých.⁴⁴⁵

Přístup při zavádění koedukace se však ústav od ústavu lišil. Učitelský ústav v Soběslavi byl koedukovaný od školního roku 1919/20 a dívky byly v tomto školním roce přijaty do všech ročníků ústavu naráz. Obdobně probíhala koedukace v Příbrami, kde bylo dívkám povoleno v roce 1919/20 nastoupit do všech čtyř ročníků. V Kladně se měl stát koedukovaným už městský ústav, ale před postátněním ústavu se to nestihlo. O zavedení koedukace zde bylo rozhodnuto v roce 1922, ale reálně se s ní začalo až ve školním roce 1923/24, kdy byly přijaty dívky do 1. a 2. ročníku a koedukace byla zaváděna postupně v následujících školních letech. Opoždění zde bylo pravděpodobně způsobeno změnami vlastnických vztahů a dle některých zpráv také odporem radnice. Poněkud odlišný přístup panoval v Kutné Hoře, kde se s koedukací také začalo v roce 1919/20, ale byly zde vytvořeny dívčí pobočky jednotlivých ročníků. Nejprve vznikly dívčí pobočky pro 2. a 4. ročník, kam se přihlásily dívky ze soukromého dívčího učitelského ústavu v klášteře Voršilek a v následujícím roce byla pro dívky otevřena také pobočka 1. ročníku. V dalších letech byly postupně otevírány pobočky a od školního roku 1923/24 fungovaly dívčí pobočky pro všechny ročníky. Od školního roku 1925/26 měly být tyto pobočky postupně rušeny a měla být otevírána vždy jen jedna třída pro ročník, která měla být koedukovaná. Teprve ve školním roce 1928/29 byly všechny dívčí pobočky při ústavu zrušeny. Příčinu tohoto postupu se mi nepodařilo zjistit.

Víceméně společný osud učitelských ústavů se rozchází na začátku druhé světové války. Nejdramatičtější byl osud kladenského ústavu, který byl uzavřen z rozhodnutí

⁴⁴⁵ V Kutné Hoře působil od roku 1891 při klášteře Voršilek Soukromý ústav učitelský pro vzdělávání učitelek v Kutné Hoře, který zůstal jako řádový a ženský až do svého zániku v roce 1946. (SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 61)

gestapa 10. října 1941. Záminkou, kterou okupační moc pro uzavření potřebovala, mohlo být zastřelení německého strážníka v roce 1939, které sice bylo uváděno v kronice, ale se školou nijak nesouviselo, nebo spíš aktivní členství ředitele Františka Kleinera v Sokolu a jeho údajná protiněmecká činnost (zatčen gestapem 8. října 1941). Studenti byly až na výjimky, kterým bylo umožněno dostudovat jinde, vyloučeni ze studia. Ústav byl od školního roku 1945/46 obnoven. Činnost učitelského ústavu v Příbrami byla k 1. září 1942 také úředně ukončena. Ústav byl v rámci omezování českých středních škol spojen s učitelským ústavem v Hořovicích a všichni příbramští studenti byli přesunuti tam. Ústav byl stejně jako kladenský obnoven od školního roku 1945/46. Naopak učitelské ústavy v Kutné Hoře a Soběslavi fungovaly po celou válku a od školního roku 1941/42 se postupně měnily na pětileté. Pátý ročník zde nikdy nebyl otevřen, protože válka skončila a organizace studia byla ještě před koncem školního roku 1944/45 změněna opět na čtyřletou.

Stejně jako během první světové války byly i během druhé světové války postiženy budovy učitelských ústavů. Tentokrát byly dříve nebo později zabrány všechny budovy a ústavy byly různě přesouvány. Kladenský ústav působil od začátku školního roku 1940/41 až do svého zrušení v budově reálného gymnázia v Kladně a do jeho budovy byla přesunuta živnostenská pokračovací škola, jejíž budovu zabralo německé vojsko. Do své původní budovy se ústav již nikdy nevrátil, po obnově sídlil nadále v budově reálného gymnázia a na školní rok 1947/48 byl přesunut do měšťanské dívčí školy v Kladně Pod Klášterem. Příbramský ústav byl průběžně přesouván do budovy reálky, nebo gymnázia, případně měšťanské chlapecké školy a zpět, protože jeho budova byla od roku 1939 opakovaně, vždy na několik týdnů, zabírána německým vojskem. Když byl ústav v polovině roku 1942 zrušen byla budova předána obci a zřízen zde městský úřad. Budova byla ústavu uvolněna až v listopadu 1945. V Soběslavi byly naopak do budovy učitelského ústavu nastěhovány dvě další školy (reálné gymnázium z Jindřichova Hradce a učitelský ústav z Českých Budějovic). Takto přeplněná budova byla v únoru 1945 vyklizena pro potřeby německých uprchlíků a místo výuky byly studentům zadávány úkoly v hostinci. Budova ústavu byla uvolněna na začátku školního roku 1945/46, ale vyučovat se zde začalo teprve v říjnu 1945. Budova učitelského ústavu v Kutné Hoře byla škole k dispozici téměř po celou válku, ústav musel pouze na dva roky propůjčit několik místností zdejšímu reálnému gymnáziu a obchodní škole. Teprve

na konci ledna 1945 byla budova ústavu zabavena pro vojenské účely a všechny kutnohorské školy dostaly k dispozici pro výuku pouze budovu hlavní dívčí školy ve Vlašském Dvoře, pak byla výuka na ústavu přerušena a obnovena už 1. září 1945.

Z výše uvedeného je zřejmé, že výuka na učitelských ústavech během druhé světové války značně trpěla, i když na každém ústavu za tím stály různé důvody.

Všechny studované ústavy byly po skončení války obnoveny jen proto, aby mohly být postupně zrušeny. Ministerstvo školství a národní osvěty plánovalo změnu vzdělávání učitelů a učitelské ústavy měly být nahrazeny pedagogickými fakultami. Nejprve se zamýšlelo změnit učitelské ústavy na reálná gymnázia, ale potom bylo rozhodnuto ústavy zrušit. Vývoj sledovaných ústavů byl v tomto velmi podobný.

V Kladně a v Příbrami probíhal zánik téměř totožně. Od roku 1945/46 byly místo ročníků učitelského ústavu otevírány ročníky reálného gymnázia, počínaje 5. ročníkem, a ústav tak postupně zanikal. Po zrušení učitelských ústavů ve školním roce 1948/49 přešli studenti z tříd reálného gymnázia při ústavu do místního reálného gymnázia. V Soběslavi vše postupovalo stejně, jen s tím rozdílem, že ve školním roce 1947/48 byly kromě 4. ročníku učitelského ústavu otevřeny ještě 5.–7. ročník reálného gymnázia, protože po zániku ústavu bylo místo něj zřízeno reálné gymnázium v Soběslavi. V Kutné Hoře byl sice ve školním roce 1945/46 zřízen kromě 2.–4. ročníku ústavu také 5. ročník reálného gymnázia, ale v následujícím roce byla tato třída přesunuta na kutnohorské reálné gymnázium do 6. ročníku a další třídy na ústavu zřizovány nebyly. Jinak postupoval vývoj obdobně a ve školním roce 1947/48 ústav končil maturitou posledního zbývajícího 4. ročníku. Na konci školního roku 1947/48 tedy všechny uvedené učitelské ústavy zanikly.

Studenti učitelství

Počet studentů učitelství

Na zvoleném vzorku jsem nejprve zjišťovala počet studentů ve 4. ročníku ve sledovaném období. Výsledek je uveden v příloze 13 (Počet studentů 4. ročníků učitelství), v tabulce, na jejímž základě byl vytvořen graf (příloha 14). Tam, kde se nedochovaly třídní výkazy 4. ročníku, jsem využila pro tuto statistiku protokoly o maturitních zkouškách (Kladno 1917/18446, Soběslav 1946/47447 a 1947/48448), kde je alespoň uveden počet studentů, kteří přistoupili k maturitní zkoušce. V případě Kladna navíc chybí ročník 1941/42, kdy byla škola uzavřena, což může mít určitý vliv na výsledky. Se zjištěnými daty jsem potom dále pracovala.

Nejprve jsem u každého ústavu počítala průměrný počet studentů ve 4. ročníku a jejich medián (příloha 13). Nejmenší průměrný počet studentů byl v Příbrami (38,11), za ní následovala Kutná Hora (39,37) a Kladno (40,5), naopak v Soběslavi byl průměrný počet studentů významně vyšší (45,53). V mediánu jsou rozdíly mezi ústavami menší, Kutná Hora (39), Příbram (40), Soběslav (41) a Kladno (41,5). Obě veličiny se tedy velmi blíží nařízenému počtu 40 studentů ve třídě, výjimkou je průměr v Soběslavi.

S mediánem souvisí maxima a minima, která jsou také zřejmá z tabulky (příloha 13).⁴⁴⁹ Nejnižších počtů studentů ve třídě dosahovaly ústavy buď za první světové války nebo po druhé světové válce a nejvyšších naopak během druhé světové války, s výjimkou Kutné Hory, kde bylo maximálního počtu studentů dosaženo po první světové válce. Souvislosti jsou zřejmé. Během první světové války byli na mužských učitelství ústavech průběžně povoláváni k vojenské službě zejména studenti 3. a 4. ročníků, takže

446 SOA v Praze – SOkA Kladno. Fond Státní koedukační učitelství v Kladně (1903) 1904–1948. Inv. č. 28, kn. č. 28 Maturitní protokol 1917/18

447 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 277, kniha č. 277, Matriky vysvědčení dospělosti, 1946/47

448 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 278, kniha č. 278, Matriky vysvědčení dospělosti, 1947/48

449 V Soběslavi bylo minimum 30 studentů v roce 1946/47 a maximum 95 v roce 1941/42, v Příbrami bylo minimum 9 studentů v roce 1916/17 a maximum 88 v roce 1940/41, v Kladně bylo minimum 15 studentů v roce 1945/46 a maximum 71 v roce 1939/40 a v Kutné Hoře bylo minimum 16 v roce 1917/18 a maximum 67 v roce 1919/20.

počet studentů ve třídách logicky klesal. A v období po roce 1945 bylo již zřejmé, že učitelské ústavy budou zanikat, takže o ně nebyl tak velký zájem mezi externisty. Navíc šlo o ročníky, které nastupovaly do školy v době, kdy počet studentů ještě regulovaly okupační úřady. Maximální počty studentů během druhé světové války pak pravděpodobně souvisí s příchodem studentů z pohraničí a s uzavíráním některých škol ve vnitrozemí. Příčina maxima v Kutné Hoře je také jasná, téměř po celá dvacátá léta fungovaly při 4. ročníku tohoto ústavu dívčí paralelní třídy, které navyšovaly počet studentů.

Dále jsem spočítala u každého ústavu celkový počet studentů 4. ročníku v celém vzorku⁴⁵⁰. V Soběslavi je to 865 studentů, v Příbrami 724 studentů, v Kladně 729 studentů⁴⁵¹ a v Kutné Hoře 748 studentů. Z těchto čísel je zřejmé, že zatímco Soběslav se počtem studentů vymyká, mezi ostatními třemi ústavami je ve sledovaném období jen malý rozdíl. Soběslav převyšuje ostatní ústavy o více než sto studentů.

Soběslav má nejvyšší počet studentů ve vzorku, nejvyšší průměrný počet studentů ve třídě a nejvyšší maximální a minimální počty studentů ve třídách, pouze medián má o 0,5 studenta nižší než Kladno. To vyvolává otázku, kdy a proč získala Soběslav v počtu studentů takový náskok oproti ostatním ústavům.

Abych získala odpověď, zpracovala jsem součet studentů 4. ročníků po obdobích 1908/09–1911/12, 1916/17–1919/20, 1931/32–1934/35, 1938/39–1941/42 a 1945/46–1947/48. Tabulka (příloha 15) a především graf (příloha 16), do kterých jsem výsledky zanesla, ukazují určité tendence. Učitelský ústav v Kladně vykazuje v počtu studentů v období od 1908/09 do 1941/42 poměrně velkou stabilitu. V úseku 1938/39–1941/42 má studentů nejméně ze všech čtyř ústavů, ale je třeba mít na paměti, že ve školním roce 1941/42 nestudoval v Kladně žádný student. Pokud bychom připočítali dalších 40 studentů za chybějící ročník (průměr v Kladně 40,5), bude ve válečném období místo 162

⁴⁵⁰ Jde o orientační čísla, protože je zpracován pouze vzorek, nikoliv celé období let 1908/09–1947/48. Je vysoce pravděpodobné, že pokud by byla zahrnuta celá první polovina 20. století, učitelský ústav v Kutné Hoře by dosahoval vyšších čísel, protože po celá dvacátá léta měl dívčí pobočky 4. ročníků, a tedy i větší počet studentů v té době.

⁴⁵¹ Chybí zde ročník 1941/42, který byl uzavřen. Pokud připočteme průměrný počet studentů (40,5), dostaneme 769,5 studentů. I s touto umělou úpravou má učitelský ústav v Soběslavi navrch téměř sto studentů.

studentů 202 studentů a ústav se tak posune mezi Kutnou Horu a Příbram. Poměrně stabilní v počtu studentů je také Soběslav, na rozdíl od Kladna ale vykazuje velký nárůst počtu studentů během druhé světové války. Naopak výrazný výkyv v počtu studentů během obou světových válek vykazují učitelské ústavy v Příbrami a Kutné Hoře.

S počtem studentů v ročnících souvisí i zřizování pobočných tříd, nebo též paralelních tříd. Ke zřízení poboček se přistupovalo, pokud bylo nutné přijmou více studentů, než bylo doporučených 40 a jejich zřízení povolovalo ministerstvo školství. V období od 1908/09 do 1934/35 se pobočky 4. ročníku vyskytovaly pouze na učitelském ústavu v Kutné Hoře, kde šlo o specifický přístup ke koedukaci. V letech 1919/20–1927/28 zde byly zřízeny dívčí pobočky jednotlivých tříd.

Oproti tomu během druhé světové války byly pobočky zřizovány na všech ústavech. V Příbrami a Kutné Hoře byla zřízena pobočka 4. ročníku ve školním roce 1940/41, v Kladně byla pobočka ve školním roce 1939/40 a v Soběslavi byly zřízeny pobočky ve školních letech 1939/40 až 1941/42. Domnívám se, že zřízení poboček během války souvisí s rušením českých učitelských ústavů v pohraničí, na Slovensku a Podkarpatské Rusy i jinde a příchodem studentů z těchto ústavů. Částečně to potvrzují kroniky jednotlivých ústavů a také příloha 17, která ukazuje jednak počet studentů v ročnících s pobočkami, a jednak počet studentů, kteří postoupili z předchozího ročníku, nebo přišli odjinud.

V Kladně byla během roku 1938/39 zřízena pobočka 3. ročníku pro studenty, kteří přišli z Bíliny, Žatce a Mukačeva, a v návaznosti na to byla zřízena pobočka 4. ročníku v roce 1939/40.⁴⁵² Tabulka v příloze 17 tomu odpovídá, příchod dalších 16 studentů odjinud zároveň ukazuje, že pohyb studentů z pohraničí neustal.

V Kutné Hoře byly kvůli příchodu českých studentů z pohraničí zřízeny paralelní třídy při několika ročnících. Ve školním roce 1939/40 při 3. ročníku a dělení bylo provedeno podle pohlaví a ve školním roce 1940/41 při 4. ročníku.⁴⁵³ Tabulka (příloha

452 SOA v Praze – SOkA Kladno. Fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 332, 334, 344

453 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 333. SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 3.

17) tedy ukazuje sice vyšší počet studentů, ale zároveň to, že studenti postoupili z předešlého ročníku.

Také v Příbrami byla zřízena ve školním roce 1940/41 pobočka 4. ročníku, protože do 4. ročníku nastoupilo celkem 88 studentů. Tady však kromě 47 studentů, kteří postoupili z předchozího ročníku, nastoupilo 41 absolventů středních škol, kteří potřebovali získat kvalifikaci k výuce na obecných školách.⁴⁵⁴ V kronice je však také zmínka, že na ústav a do cvičné školy nastoupily děti ze zabraného území z Žatce, Bíliny, Znojma a z pohraničních oblastí.⁴⁵⁵

Také kronika ústavu v Soběslavi hovoří o přestupu značného počtu studentů ze Sudet, Slovenska a Podkarpatské Rusy, z nichž někteří na ústavu zůstali, jiní byli přeloženi do jiných ústavů.⁴⁵⁶ Během roku 1939/40 byla zřízena nejen pobočka 4. ročníku, ale i pobočka 3. ročníku, tudíž následujícího roku byla opět vytvořena pobočka 4. ročníku.⁴⁵⁷ Ve školním roce 1941/42 musela být v Soběslavi zřízena pobočka 4. ročníku, protože byl do Soběslavi přeložen učitelský ústav v Českých Budějovicích⁴⁵⁸. Do této pobočky chodili studenti, kteří začali studovat v Českých Budějovicích. Potvrzují to i údaje o bydlišti rodičů studenta (podrobněji níže).

Paralelní třídy byly zřizovány i v posledním sledovaném období, ve školním roce 1947/48 byla zřízena paralelní třída 4. ročníku v Soběslavi, Příbrami a Kutné Hoře. Důvod, proč byly pobočky zřízeny, je jasný. Učitelské ústavy v tomto roce zanikaly a bylo nutné umožnit dostudovat všem studentům a také umožnit zájemcům, kteří už měli maturitní zkoušku ze střední školy, doplnit si i maturitu z učitelského ústavu, která absolventa opravňovala k výuce na obecné (od roku 1948 národní) škole.

454 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 4, kniha č. 4, Kronika ústavu 1940-1948. nefol. (s.1)

455 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 3, kniha č. 3, Kronika ústavu 1834-1940. nefol. (s.38)

456 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 285

457 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 286

458 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948(1940), s. 14rv

I v počtu paralelních tříd vyniká učitelský ústav v Soběslavi. Náskok v počtu studentů oproti ostatním ústavům získal z větší části právě během druhé světové války, ale i v ostatních sledovaných obdobích vykazuje druhá nejvyšší čísla. Válečný vzestup počtu studentů si vysvětluji tím, že na rozdíl od ostatních vybraných ústavů se nachází v jižních Čechách, tedy nejbliže k zabranému území Sudet.

Obecně lze o počtu studentů říci, že pro období první světové války zaznamenaly ústavy (mimo Kladna) pokles. Největší stabilitu vykazuje období třicátých let. Naopak během druhé světové války je zcela zřejmý nárůst počtu studentů. Pro období uzavírání učitelských ústavů je také znatelný pokles, největší v Kladně, nejmenší v Kutné Hoře. Jak jsem se již zmínila, pokles počtu studentů během první světové války byl zapříčiněn odvodou studentů k vojenské službě, což potvrzuje i to, že se tento pokles netýkal Kladna, kde byl v té době dívčí učitelský ústav. Velký nárůst počtu studentů během druhé světové války byl zapříčiněn uzavřením českých škol v okupovaném pohraničí, na Slovensku a v Podkarpatské Rusy a přesunem studentů do vnitrozemí. Pokles počtu studentů po roce 1945 je relativní, dva roky po válce bylo ve třídách dětí méně, než by byl průměr, ale poslední rok existence ústavů počet studentů v ročníku vzrostl, aby mohli maturitu na učitelských ústavech získat všichni, kteří o ni stáli, a mohli dostudovat všichni studenti.

Pohlaví studentů učitelských ústavů

Spolu s počtem studentů jsem zjišťovala také pohlaví studentů 4. ročníků ve sledovaném období. Výsledek je uveden ve shrnující tabulce (příloha 18) a na jejím základě zpracovaném grafu (příloha 19). I v tomto případě jsem využila místo nedochovaných třídních výkazů protokoly o maturitních zkouškách (Kladno 1917/18459, Soběslav 1946/47460 a 1947/48461), ze kterých je možné vyčíst alespoň počet a pohlaví maturantů, a také jsem zohlednila fakt, že v Kladně nebyl učitelský ústav ve školním roce 1941/42 otevřen.

Koedukace byla na učitelských ústavech zaváděna po první světové válce, od roku 1919. Ve městech, kde byly alespoň dva ústavy oddělené podle pohlaví, zůstaly školy samostatné, nekoedukované, ale tam, kde byl ústav pouze pro jedno pohlaví, došlo ke koedukaci. Koedukace byla zavedena už od školního roku 1919/20 v Soběslavi, Kutné Hoře a Příbrami. V Soběslavi byly v tomto školním roce koedukované všechny ročníky zároveň a dívky tak byly přijaty i do 4. ročníku.⁴⁶² Pravděpodobně přestoupily z dívčích učitelských ústavů, ale z třídních výkazů se to nedá s jistotou ověřit, odjinud přišli 4 studenti, ale není uvedeno jejich pohlaví. V Kutné Hoře byly vytvořeny dívčí pobočky, nejprve 2. a 4. ročníku, kam přešly studentky soukromého dívčího učitelského ústavu z kláštera Voršilek v Kutné Hoře.⁴⁶³ Postupně byly od 1. ročníku otevírány další dívčí paralelky, teprve od roku 1925/26 byl 1. ročník otevřen jen jako jedna koedukovaná třída a ve školním roce 1928/29 přestaly v Kutné Hoře dívčí paralelky existovat.⁴⁶⁴ V Příbrami byla také zavedena koedukace od školního roku 1919/20, několik dívek bylo přijato do různých ročníků, ale do 4. ročníku byly dívky přijaty až v následujícím školním roce

459 SOA v Praze – SOkA Kladno. Fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948. Inv. č. 28, kn. č. 28 Maturitní protokol 1917/18

460 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 277, kniha č. 277, Matriky vysvědčení dospělosti, 1946/47

461 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 278, kniha č. 278, Matriky vysvědčení dospělosti, 1947/48

462 SOA v Třeboni – SOkA Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 139

463 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 260

464 Tamtéž. s. 265-299

1920/21.⁴⁶⁵ Nejpozději byla koedukace zavedena na původně dívčím učitelském ústavu v Kladně, kde k ní došlo až ve školním roce 1923/24 a byla postupná, chlapci zde poprvé maturovali ve školním roce 1925/26.⁴⁶⁶ Podrobněji je průběh koedukace popsán v dějinách jednotlivých učitelských ústavů.

Způsobem zavedení koedukace vyniká Kutná Hora, kde byly pro dívky zřizovány paralelní třídy. Dle kroniky ústavu přešly na státní učitelský ústav některé studentky ze soukromého dívčího učitelského ústavu v Kutné Hoře, který zřizoval řád sv. Voršily.⁴⁶⁷ Tato soukromá řádová škola zůstala pouze dívčí a fungovala i nadále souběžně se státním učitelským ústavem. Ačkoliv by se dala očekávat opačná tendence, o státní učitelský ústav v Kutné Hoře byl takový zájem, že byly několik let po sobě naplněny samostatné dívčí paralelní třídy. Důvod, proč zemská školní rada souhlasila se zřizováním paralelních tříd na tomto ústavu, nelze z dochovaných pramenů zjistit.

Z výše uvedeného však vyplývá, že v období 1916/17 až 1919/20 se projevila koedukace pouze okrajově u ústavu v Kutné Hoře a Soběslavi. Poměr chlapců a dívek na učitelských ústavech má tedy smysl sledovat pouze na vzorku z období 1931/32-1947/48 a všechny další výpočty a statistiky se proto týkají tohoto období.

Nejprve jsem spočítala počet všech chlapců a dívek ve 4. ročníku pro období 1931/32 až 1947/48, jejich průměr a medián a výsledky jsem zahrnula do tabulky (příloha 18). Na základě celkového počtu chlapců a dívek jsem vytvořila graf (příloha 20). V tomto období studovalo v Soběslavi 4. ročník 295 chlapců a 277 dívek (chlapci 52%, dívky 48%), v Příbrami 245 chlapců a 241 dívek (chlapci 50%, dívky 50%), v Kladně 164 chlapců a 226 dívek (chlapci 42%, dívky 58%) a v Kutné Hoře 248 chlapců a 236 dívek (chlapci 51%, dívky 49%).

Na dříve chlapeckých ústavech je rozdíl v počtu malý a vždy o několik studentů převažují chlapci. Naopak na původně dívčím učitelském ústavu v Kladně převažovaly poměrně výrazně dívky, o 64 studentů v celkovém součtu. Tento výrazný rozdíl by nijak

465 SOA v Praze – SOkA Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 182)

466 SOA v Praze – SOkA Kladno. Fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948, inv. č. 313, kn. č. 313 Školní kronika 1904/05–1939/40. s. 126

467 SOA v Praze – SOkA Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 260

zvlášť neovlivnilo, pokud by byl ústav otevřen ve školním roce 1941/42, a to ani kdyby byla celá tato třída pouze chlapecká, což je nepravděpodobné. I tak by měly dívky na ústavu v celkovém součtu navrch.

Pokud přepočítáme tento součet na procenta, vykazují ústavy v Kutné Hoře, Příbrami a Soběslavi rovnováhu mezi chlapci a děvčaty ($50\% \pm 2\%$). U učitelského ústavu v Kladně převažují o 10% dívky. Prakticky stejné výsledky ukazuje i průměrný počet chlapců a dívek ve třídách v letech 1931/32 až 1947/48 a jejich medián (příloha 18).

Po tomto souhrnném srovnání je nutné rozebrat a analyzovat každý ústav jednotlivě a najít příčinu rozdílů. Data z přílohy 18 jsou zpracována formou grafu pro každý ústav samostatně (přílohy 21 až 24).

V Soběslavi ve sledovaném období po roce 1931/32 převažovali v pěti ročnících chlapci (1931/32, 1932/33, 1938/39, 1945/46 a 1947/48) a v šesti zbývajících dívky (příloha 21). Pokud převažovali v ročníku dívky, byl rozdíl mezi chlapci a dívkami malý, 1 až 3 studenti, zatímco pokud převažovali chlapci, byl rozdíl většinou větší, pohyboval se mezi 2 až 14 studenty. To je pravděpodobně důvod, proč je při celkovém součtu chlapců a dívek rozdíl 18 studentů ve prospěch chlapců.

V Příbrami převažovaly po roce 1931/32 dívky také v šesti letech a chlapci měli navrch ve zbývajících pěti letech (1931/32, 1941/42, 1945/46, 1946/47, 1947/48) (příloha 22). Tady už byly rozdíly v počtu chlapců a dívek ve třídách v některých letech větší, zejména v poválečných letech. Při celkovém součtu chlapců a dívek od roku 1931/32 se ale tyto rozdíly vzájemně vyrovnají. Ve sledovaném období docházelo do 4. ročníku v Příbrami celkem pouze o 4 chlapce více než děvčat.

Také v Kutné Hoře převažují chlapci ve třídě pouze v pěti ročnících (1931/32, 1940/41, 1941/42, 1945/46, 1946/47), ve zbývajících šesti letech převažují ve třídách dívky (příloha 24). Zde je rozptyl poněkud větší, rozdíl mezi počtem chlapců a dívek ve třídě buď není, nebo je poměrně velký, např. 12 dívek a 24 chlapců v roce 1945/46. V celkovém součtu však chodilo od roku 1931/32 do ústavu v Kutné Hoře o 12 chlapců více než dívek.

V Kladně převažovaly od roku 1931/32 dívky v osmi ročnících, v jednom byl počet vyrovnáný (1940/41) a v jednom převažovali chlapci (1945/46). Tady tedy bylo většinou ve třídách více dívek než chlapců. Dokonce ve školním roce 1939/40 bylo ve

třídě o 19 dívek více než chlapců (v tomto případě šlo většinou o studentky, které už měly maturitní zkoušku z jiné střední školy a doplňovaly si učitelskou maturitu). Tím se vysvětluje, proč v celkovém počtu studentů chodilo do Kladna od školního roku 1931/32 o 62 dívek více než chlapců.

Lze tedy říct, že rozdíly v počtu chlapců a dívek ve třídách nevykazují nijak dramatické výkyvy, naopak bylo zastoupení obou pohlaví ve třídách, až na několik málo případů, v podstatě vyrovnané.

Poněkud větší rozdíl v počtu chlapců a dívek ve třídě vykazují ústavy v Soběslavy, Kutné Hoře a Příbrami v roce 1931/32, ale záhy jsou dorovnané. Mohlo by jít o doznívání postupného zavádění koedukace, ale také by mohlo jít jen o ojedinělý výkyv. Z kronik všech ústavů je zřejmé, že počet studentů opačného pohlaví, než pro jaké byl ústav založen, se ve třídách navyšoval postupně. Na chlapeckých ústavech byl sice již v roce 1919/20 umožněn dívkám vstup do školy, nějakou dobu ale trvalo, než byl počet chlapců a dívek ve třídách vyrovnán. Tuto možnost by bylo možné ověřit nebo vyvrátit rozšířením sondy na dvacátá léta 20. století. Ze získaných dat to však zjistit nelze a je to jen spekulace.

V případě učitelského ústavu v Kladně byl rozdíl mezi počtem chlapců a dívek ve třídách v letech 1931/32-1934/35 poměrně velký ve prospěch dívek. Potvrzují to i data z mé bakalářské práce. Podíl chlapců ve třídách se od školního roku 1933/34 do uzavření ústavu během války pohyboval mezi 45 až 50 %, do té doby ve třídách poměrně výrazně převažovaly dívky.⁴⁶⁸

Další výraznější výkyv, pokud pomineme celkový počet studentů během války, o kterém jsem se zmiňovala v předchozí kapitole, je viditelný u prvních poválečných maturantů ve školním roce 1945/46. V tomto ročníku převažují ve všech ústavech ve třídě chlapci. Na Kladně je to jediný rok, kdy mají ve třídě převahu, i když jen o jednoho studenta. Je to ročník, který nastoupil ke studiu uprostřed druhé světové války ve školním roce 1942/43. Působení nacistické ideologie se v té době plně prosadilo a podle ní měly učitelské ústavy vychovávat učitele, kteří budou cíleně pracovat na germanizaci Čechů. Výběr budoucích učitelů tak byl velmi pečlivý⁴⁶⁹ a při výběru studentů byli

468 KOSOVI, Veronika. *Státní koedukační učitelský ústav v Kladně 1904–1948*. Bakalářská práce. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016. s 72-74

469 Podrobnosti o výběrových táborech jsou uvedeny v kapitole Učitelské ústavy a jejich vývoj.

upřednostňování chlapci (snaha o degradaci ženy pouze do role matky-roděčky). V dalších poválečných ročnících už není jasná převaha chlapců, ačkoliv výběr studentů probíhal stejným způsobem. Buď se převaha chlapců dorovnála po válce, nebo šlo jen o ojedinělý výkyv. Tuto teorii by bylo možné potvrdit nebo vyvrátit studiem instrukcí oběžníků vydávaných ministerstvem školství během války.

Obecně však lze konstatovat, že poměr chlapců a dívek je ve vzorku od roku 1931/32 poměrně vyrovnaný, nevykazuje žádné velké výkyvy v souvislosti s ekonomickou nebo politickou situací. Jediné, co tedy mohu konstatovat, je, že v Soběslavi, Příbrami a Kutné Hoře se od školního roku 1931/32 počet chlapců a dívek ve třídách vyrovnal zhruba na stejný počet, nijak významně nepřevažovali ani chlapci, ani dívky. Pouze učitelský ústav v Kladně, který byl jako jediný založený jako ženský, vykazuje určitou převahu dívek ve třídách. V tomto případě může jít o tradici ústavu, nebo spíše o širší škálu možností studia, které chlapci z Kladna a okolí měli. Zatím se zde neprojevila dnes již zcela zřejmá feminizace školství, naopak v tomto období vykazují učitelské ústavy spíše genderovou vyrovnanost.

Bydliště rodičů studentů

Následující kapitola je věnovaná bydlišti rodičů studentů, tedy tomu, odkud studenti vybraných učitelských ústavů pocházeli. Bydliště rodiče je zároveň trvalým bydlištěm studenta, a to i když bydlí během studia někde jinde než u rodičů (dozor). Předpokládám, že na počátku sledovaného období pocházeli studenti z různých částí dnešní České republiky, tehdejších českých zemí, a jak se v průběhu první poloviny 20. století síť učitelských ústavů zahušťovala, získávaly ústavy spíše regionální charakter s převahou studentů z okolí sídla ústavu.

Vycházím z údajů o rodičích studentů, které jsou uvedené v třídních výkazech. Naprostá většina studentů má uvedeno jméno zákonného zástupce (otce, matky, případně poručníka) a u něj jeho bydliště a povolání. Pouze v několika ojedinělých případech nebyl rodič nebo jiný zákonný zástupce uveden. Ve všech ústavech v celém vzorku však jde o 14 případů, takže je to pro celkový výsledek zanedbatelné. Z období, které jsem si vybrala jako vzorek, se nedochovaly třídní výkazy z Kladna pro rok 1917/18 a ze Soběslavi pro roky 1946/47 a 1947/48, proto nebudou tato data do výzkumu zahrnuta.

Údaje, která jsem získala o bydlišti rodičů, jsem zařadila do vyšších územních celků, konkrétně jde o města, ve kterých sídlily ústavy, obce, které se později staly součástí těchto měst, okresy⁴⁷⁰, ve kterých sídlily ústavy, a současné samosprávné kraje⁴⁷¹. Tyto kategorie jsem dále zpracovávala a spojovala podle potřeby. Nejprve jsem zpracovala a analyzovala každý učitelský ústav zvlášť a potom jsem je porovnávala mezi sebou.

Učitelský ústav v Soběslavi leží v okrese Tábor a součástí Soběslavy jsou dnes dvě obce, které byly v době existence ústavu samostatné (Chlebov a Nedvědice),⁴⁷² proto jsem při zjišťování bydliště rodičů studentů ústavu počítala zastoupení těchto lokalit

470 Podle vyhlášky č. 564/2002 Sb. o stanovení územní okresů České republiky a území obvodů hlavního města Prahy ze dne 18. 12. 2002, ve znění zákona č. 388/2015 Sb. platný od 1. 1. 2016.

471 Ústavní zákon č. 347/1997 Sb. o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky ze dne 3. 12. 1997, ve znění zákona č. 135/2011 Sb. platný od 1. 8. 2011.

472 Chlebov i Nedvědice byly až do roku 1960 samostatné obce v okrese Tábor. Chlebov je od roku 1961 součástí Soběslavi. Nedvědice byly v letech 1961-1980 součástí obce Vesce a od 1. 7. 1980 jsou součástí Soběslavi (RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006).

samostatně. Svá zjištění jsem zpracovala formou tabulky (příloha 51), ve které jsou uvedeny údaje pro každý ročník a celkový součet ke každé lokalitě. Z této tabulky je zřejmé, že nejčastěji bydleli rodiče studentů v okrese Tábor (279 případů). Druhým nejčastějším bydlištěm byla v celkovém součtu Soběslav (210) a třetím Jihočeský kraj mimo okres Tábor (159). Dále jsou početněji zastoupené kraj Vysočina (50) a Středočeský kraj mimo okresy Kladno, Příbram a Kutná Hora (30). Ostatní lokality jsou zastoupeny v rozsahu od 1 do 8 výskytů v celém vzorku. Z Moravsko-Slezského kraje a Olomouckého kraje nepocházel žádný student. U 10 studentů nebyli uvedeni rodiče ani jiný zákonný zástupce, údaj o trvalém bydlišti tudíž nemáme.

Zajímavé také je sledovat, jak se zastoupení různých lokalit mění v čase (příloha 51 a 52). U okresu Tábor můžeme pozorovat naprosto jasný vzestup, v průběhu času se vyskytuje stále častěji. Zatímco v období před první světovou válkou se okres Tábor objevuje jako bydliště rodičů mezi 3 a 12 případy, v následujícím období 1916/17-1919/20 je to mezi 12 a 22 případy, ve třicátých letech je to kolem 20 případů a během druhé světové války, v roce 1940/41, dosáhl svého maxima (40). Tento výkyv je způsoben příchodem studentů z učitelského ústavu v Českých Budějovicích. Velmi podobně roste v čase i počet výskytů Soběslavi jako bydliště rodičů studentů, i když tento vzestup je mírnější. Nejméně často se Soběslav objevila v roce 1910/11 (3 případy) a nejčastěji ve školním roce 1939/40 (28 případů). Vzestupnou tendenci vykazuje i třetí nejčastěji uváděná oblast, tedy Jihočeský kraj, u kterého vidíme určitý pokles v meziválečném období, a naopak radikální nárůst během druhé světové války. Tento nárůst v letech 1939/40-1941/43 pravděpodobně souvisí s rušením českých učitelských ústavů v okolí, a tedy koncentrací českých studentů v učitelském ústavu v Soběslavi. O zbývajících dvou často se objevujících lokalitách, Vysočině a Středočeském kraji, můžeme říci, že nevykazují žádné větší výkyvy. V průběhu celého sledovaného období studovalo na ústavu vždy několik studentů, kteří pocházeli z obcí v dnešním kraji Vysočina, nejčastěji z okresu Pelhřimov a Havlíčkův Brod, což je k Soběslavi blízko. Navíc na území kraje Vysočina nefungoval žádný český učitelský ústav (příloha 1). Také studenti původem ze Středočeského kraje (bez okresů Kladno, Kutná Hora a Příbram) se na ústavu vyskytovali téměř každý rok, v předválečném období jich bylo více než později.

Studenti z obcí Chlebov a Nedvědice, dnes součásti Soběslavi, se ve vzorku objevili jen několikrát (Chlebov 8, Nedvědice 4), ačkoliv bych očekávala, že to bude

častěji. Několik studentů pocházelo také z okresů, kde se nacházeli mnou zkoumané učitelské ústavy. Jeden student pocházel z okresu Kladno, dva z okresu Kutná Hora a sedm z okresu Příbram, který je k Soběslavi nejbližší. Toto jejich malé zastoupení naznačuje, že zájemci o učitelskou profesi využili ke studiu jiný ústav, pravděpodobně ten v jejich okrese. Jde, dle mého názoru, spíše o výjimky potvrzující pravidlo. Ostatní kraje, kromě Vysočiny, Středočeského, Moravskoslezského a Olomouckého kraje, byly zastoupeny vždy jen několika málo studenty v celém vzorku, šlo o jednotlivce. Ve dvou případech se také stalo, že rodiče bydleli mimo území dnešní ČR, v roce 1916/17 bydleli rodiče jednoho studenta ve Vídni (dnešní Rakousko) a v roce 1939/40 v Rožumberku (dnešní Slovensko).

Když jsem zpracovávala údaje o bydlišti rodičů studentů Učitelského ústavu v Příbrami, zohlednila jsem místní územně-správní situaci. Součástí dnešní Příbrami se až po zániku učitelského ústavu staly osady a obce Brod, Březové Hory, Bytíz, Jerusalém, Jesenice, Kozičín, Lazec, Orlov, Zavržice, Zdaboř a Žežice.⁴⁷³ Kromě těchto obcí a osad a města Příbram, které jsem počítala samostatně, jsem všechny další obce zařadila do vyšších územních celků a výsledky zpracovala v tabulce (příloha 53).

Nejčastěji je jako bydliště rodičů studentů v celém vzorku uváděn okres Příbram (266 případů). Jako druhé nejčastější bydliště je uváděno město Příbram (187 případů). Téměř stejně často je uváděna obec Březové Hory (74) a obce Jihočeského kraje (72). Mezi častěji uváděné můžeme také zařadit obce z Plzeňského (34) a Středočeského kraje (40). Prakticky vůbec se ve vzorku nevyskytly obce a osady, které jsou dnes součástí Příbrami. Kromě již uvedených Březových Hor se jednou objevila Bytíz a jednou

⁴⁷³ Březové Hory byly samostatná obec v okrese Příbram a roku 1950 se staly osadou Příbrami. Brod, Jerusalém, Jesenice, Kozičín a Žežice byly samostatné obce v okrese Příbram, které byly od 1. 1. 1976 byly připojeny k Příbrami. Lazec byl do roku 1950 samostatná obec v okrese Příbram, v letech 1950-1975 se stal osadou obce Kozičín a s ní byl v roce 1976 připojen k Příbrami. Bytíz byla v letech 1880-1921 osada obce Háje v okrese Příbram, v letech 1930-1979 osada obce Dubenec v okrese Příbram a od 1. 1. 1980 je součástí Příbrami. Orlov byla v letech 1880-1975 samostatná obec v okrese Příbram, v letech 1976-1979 část obce Podlesí a od 1. 1. 1980 je součástí Příbrami. Zavržice byly až do roku 1979 osadou obce Kamenná v okrese Příbram, od 1. 1. 1980 jsou součástí Příbrami. Zdaboř byla v letech 1869-1921 osada obce Žežice, v letech 1930-1960 byla samostatnou obcí v okrese Příbram a od roku 1961 je součástí Příbrami (RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006).

Zavržice. Ostatní nebyly uvedeny ani jednou. Žádný student také nepocházel z Libereckého, Olomouckého a Zlínského kraje. Ostatní kraje se objevují maximálně v 10 případech v celém vzorku (Praha a Ústecký kraj), ale spíš v menších počtech.

Také v jednotlivých ročnících jsou jako bydliště rodičů nejčastěji uváděny obce v okrese Příbram. V roce 1917/16 je okres Příbram uveden jen u 4 studentů (což je způsobeno celkově malým počtem studentů během války) a v roce 1940/41 u 30 studentů (způsobeno velkým počtem studentů, protože byla otevřena pobočka 4. ročníku). Pokud sledujeme trend v čase (příloha 54), zjistíme, že zastoupení okresu Příbram má rostoucí tendenci. Také město Příbram je jako bydliště rodičů uvedeno velmi často. Je druhé nejčastější, v některých letech je dokonce častější než okres Příbram (1919/20, 1933/34, 1940/41), nebo alespoň stejně časté (1910/11). Nejméně studentů (2) pocházelo z Příbrami ve válečném roce 1916/17, kdy bylo obecně málo studentů, a nejvíce (32) v roce 1940/41, kdy bylo naopak na ústavu nejvíce studentů. I u Příbrami je rostoucí tendence. Naopak Březové Hory a Jihočeský kraj jsou zastoupeny poměrně vyrovnaně, není zde ani rostoucí, ani klesající tendence. Téměř v každém ročníku se našlo několik studentů, kteří pocházeli z Březových Hor (2-8 studentů), výjimkou jsou jen válečné ročníky 1916/17 a 1917/18. Obce Jihočeského kraje se objevovaly jako bydliště rodičů také téměř v každém ročníku (mimo 1916/17, 1918/19 a 1946/47).

Častěji je ještě uváděn Středočeský kraj (40) a Plzeňský kraj (34), které se objevují průběžně, obvykle po několika studentech v ročníku, maximálně však 5 studentů. Průměrně docházelo do jednoho ročníku 2,11 studenta ze Středočeského kraje a 1,79 studenta z Plzeňského kraje. Jak již bylo řečeno, obce a osady tvořící dnešní Příbram, se prakticky neuvádějí, výjimkou jsou samozřejmě Březové Hory. Žádný student příbramského ústavu v mém vzorku nepocházel z okresu Kutná Hora, ale 4 studenti pocházeli z okresu Kladno a 5 studentů z okresu Tábor. Studenti z Kladenského okresu se objevovali na ústavu do roku 1919/20, protože v Kladně na učitelském ústavu studovat nemohli, protože ústav byl dívčí. Z další lokalit se častěji vyskytuje Praha (10), Ústecký kraj (10), Vysočina (7) a Pardubický kraj (4), ostatní lokality buď nejsou uvedeny vůbec, nebo jde jen o jednotky případů. Mimo území dnešní ČR bydleli jen rodiče jednoho studenta v roce 1909/10, a to ve Vídni.

V případě učitelského ústavu v Kladně je situace s bydlištěm poněkud komplikovanější. Dnešní Kladno tvoří dříve samostatné obce a osady Dřín, Dubí,

Hnidousy, Kročehlavy, Motyčín, Rozděllov, Újezd pod Kladnem a Vrapice.⁴⁷⁴ Tyto osady jsem zohlednila ve svém výzkumu, který jsem shrnula v tabulce (příloha 55).

Jako bydliště rodičů v případě učitelského ústavu v Kladně bylo nejčastěji uváděno právě Kladno (celkem 152 případů v celém vzorku), druhé nejčastější bydliště se nacházelo v okrese Kladno, třetí nejpočetnější byl Středočeský kraj (95) a čtvrté v pořadí byly Kročehlavy (48). Ale zatímco u ostatních ústavů bylo zastoupení dalších lokalit marginální, v případě Kladna musíme zkonstatovat, že poměrně hodně studentů pocházelo z různých krajů i z různých osad a obcí, které dnes tvoří Kladno. O to podstatnější bude zaměřit se na vývoj v čase (přílohy 55 a 56).

Zastoupení města Kladna mezi bydlištěm rodičů mělo vzestupnou tendenci. Mezi ostatními lokalitami zhruba do roku 1919/20 Kladno nijak nevynikalo. Kladno bylo v těchto dvou obdobích uvedeno vždy alespoň u jednoho studenta, maximálně však u sedmi v studentů v ročníku. Zato od roku 1931/32 je jako bydliště uvedeno velmi často, zhruba stejně často jako okres Kladno. Také okres Kladno je až do roku 1919/20 uváděn velmi málo a jeho výskyt ve vzorku roste od roku 1931/32. Nejvíce krát je město Kladno jako bydliště rodičů uvedeno v roce 1939/40 (27 případů), a ve stejném roce dosáhl svého maxima také okres Kladno (19 studentů), což bylo způsobeno velkým množstvím studentů, kvůli kterému musela být ve 4. ročníku otevřena pobočka.

Třetí nejčastější bydliště rodičů byl Středočeský kraj (mimo okresy Kladno, Příbram a Kutná Hora), ale zde je tendence opačná, směrem k současnosti jeho zastoupení klesá. Obce ve Středočeském kraji byly jako bydliště nejčastěji uváděny v prvním a druhém sledovaném období, tedy do roku 1919/20. Potom se objevují méně často. Největší počet studentů uváděl bydliště rodičů ve Středočeském kraji v roce 1910/11 (13 studentů) a naproti tomu v roce 1945/46 nebyl Středočeský kraj uveden vůbec. Čtvrté nejpočetnější Kročehlavy se v prvních dvou obdobích do roku 1919/20 neobjevují

⁴⁷⁴ Dubí, Kročehlavy a Rozděllov byly samostatné obce nejprve v okrese Smíchov, později okrese Kladno, a roku 1948 se staly součástí Kladna. Újezd pod Kladnem a Dřín byly osadami obce Dubí a spolu s ní byly připojeny ke Kladnu. Vrapice, byly pod názvem Rapice osadou obce Stehelčevce a od roku 1948 jsou součástí obce Kladno. Hnidousy a Motyčín byly samostatné obce v okrese Slaný, v letech 1950-1979 byly spojeny a vytvořily obec Švermov v okrese Kladno a od 1. 1. 1980 byly jako součást Švermova připojeny ke Kladnu (RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006).

prakticky vůbec, ale v následujících obdobích jsou uváděné zhruba stejně často, nebo častěji než Středočeský kraj. U Kročehlav se projevuje vzestupná tendence, zatímco u Středočeského kraje naopak sestupná tendence.

Oproti ostatním ústavům se jako bydliště studentů objevují osady a obce, které se později staly součástí Kladna. Kromě Kročehlav jsou zastoupené v rozsahu od 3 do 7 případů všechny. Ale z hlediska času je zřejmé, že tento výskyt je koncentrovaný až do období po roce 1931/32, před tímto obdobím se téměř nevyskytují. Tedy jejich zastoupení má vzestupnou tendenci.

Naopak zastoupení okresů, ve kterých se nacházely mnou zvolené učitelské ústavy, má klesavou tendenci. Jinými slovy, objevuje se často zejména okres Příbram (19), ostatní dva po čtyřech případech, ale pouze do roku 1919/20, v období od roku 1931/32 se tyto okresy téměř nevyskytují. Z příbramského okresu se do kladenského ústavu hlásily studentky, protože v jejich okrese byl ústav chlapecký a Kladno pro ně bylo poměrně blízko.

Všechny ostatní kraje, kromě již zmiňovaných lokalit, vykazují podobné znaky. Sice jsou jako bydliště rodičů uváděny častěji než u předchozích ústavů (Praha 27, Vysočina 27, Ústecký kraj 20, Plzeňský kraj 23, Liberecký a Pardubický kraj po 14 atd.), ale jejich výskyt je koncentrovaný v obdobích 1908/09-1911/12 a 1916/17-1919/20, ale v následujících obdobích se prakticky neobjevují. Příčina je zřejmá. Učitelský ústav v Kladně byl český dívčí a poskytoval studentkám ubytování v penzionátu. Vzhledem k tomu, že dívčích škol bylo v té době méně než chlapeckých, je zájem z jiných lokalit pochopitelný. Vysvětluje to i to, že 5 studentů mělo rodiče žijící mimo dnešní ČR (Viedeň, Sušice, Nitra a Prešov).

Nakonec jsem zjišťovala bydliště rodičů studentů učitelského ústavu v Kutné Hoře. Součástí Kutné Hory jsou dnes dřívější obce a osady Kaňk, Malín, Neškaredice, Perštejnec a Sedlec.⁴⁷⁵ Tyto lokality jsem zohlednila při tvorbě výsledné tabulky (příloha 57). Ukázalo se, že v celkovém součtu vyčnívají čtyři lokality. Nejčastěji pocházeli studenti učitelského ústavu přímo z města Kutná Hora (213 případů), druhá nejčastější

⁴⁷⁵ Kaňk, Sedlec a Perštejnec byly do roku 1949 samostatné obce v okrese Kutná Hora a od roku 1950 jsou součástí Kutné Hory. Malín, Neškaredice a Poličany byly samostatné obce až do roku 1960 a od roku 1961 jsou součástí Kutné Hory (RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006).

lokalita je okres Kutná Hora (159) a téměř stejně je na tom Středočeský kraj (152). Velmi početně je zastoupen také kraj Vysočina (107). Ostatní lokality jsou až na několik výjimek zastoupeny pouze v jednotkách.

Pokud budeme sledovat vývoj trendů v čase (příloha 58), zjistíme, že v prvním období 1908/09-1911/12 jsou všechny čtyři nejčastěji se vyskytující lokality uváděny zhruba stejně často. Během následujícího období postupně začíná růst počet studentů z Kutné Hory, dokonce v roce 1919/20 dosáhl svého maxima (24), což bylo způsobeno otevřením dívčí paralelní třídy a tím celkovým zvýšením počtu studentů. Z těchto čtyř lokalit nejvíc roste v čase právě Kutná Hora. Určitý nárůst je i ve výskytu obcí z okresu Kutná Hora, tento nárůst je ale mírnější a maxima dosahuje v roce 1947/48 (16 studentů). Podobnou velmi zvolna rostoucí tendenci vykazuje také Středočeský kraj, jehož maximum bylo 13 studentů v roce 1919/20. Naopak mírně klesající tendenci můžeme zaznamenat u kraje Vysočina. Směrem k současnosti ubývalo na ústavu studentů z tohoto kraje.

V podstatě žádná z obcí a osad tvořících dnešní Kutnou Horu nebyla nějak výrazněji zastoupená, Kaňk (11), Sedlec (15) a Malín (7), a zdá se, že odtud pochází spíše studenti z období po roce 1931/32. Ostatní tyto obce a osady se ve vzorku neobjevily vůbec. Z okresů, ve kterých sídlily učitelské ústavy, pocházelo jen málo studentů a v čase jsou rozvrstveni spíše náhodně. Z ostatních krajů jsou trochu čteněji zastoupeny Pardubický kraj (14), Královéhradecký kraj (13), Jihočeský kraj (12) Praha (9) a Liberecký kraj (9). I tady je jejich zastoupení v čase spíše náhodné, jde o jednotlivé případy. Na ústavu ve sledovaném období nestudoval žádný student ze Zlínského kraje, a naopak zde studovali tři studenti, jejichž rodiče žili mimo dnešní ČR (Piešťany, Berlín a Braniborsko).

Z výše uvedeného vyplývá, že většina studentů učitelských ústavů pocházela z okolí sídla ústavu a že počet studentů, kteří pocházeli ze sídla ústavu nebo z okresu, ve kterém ústav sídlil, postupně rostl. Studenti učitelského ústavu v Soběslavi tedy pocházeli většinou z okresu Tábor, nebo přímo ze Soběslavi, studenti učitelského ústavu v Příbrami pocházeli většinou z Příbrami, případně z okresu Příbram, studenti učitelského ústavu v Kutné Hoře pocházeli přímo z Kutné Hory a případně z okresu Kutná Hora a obdobně studenti učitelského ústavu v Kladně pocházeli primárně z Kladna, případně z okresu Kladno. U všech těchto lokalit platí, že v prvním období 1908/09-1911/12 byly

zastoupeny ve vzorku méně než v obdobích následujících. Také platí, že během druhé světové války bylo nejvíc studentů v ročníku z těchto lokalit. To ovšem souvisí s tím, že během druhé světové války bylo obecně ve třídách více studentů a že byly často zřizovány paralelní třídy.

Z obcí, které leží v okolí sídel ústavů a které jsou dnes součástí těchto sídel, obvykle pocházelo velmi málo žáků. Výjimkou jsou dvě obce, Březové Hory v okrese Příbram a Kročehlavy v okrese Kladno. Důvodem je pravděpodobně to, že na rozdíl od ostatních uváděných obcí a osad, měly poměrně hodně obyvatel.⁴⁷⁶

Často se ve vzorku také objevovali studenti, jejichž rodiče bydleli v kraji, ve kterém sídlil ústav, případně v sousedním kraji. Pro učitelský ústav v Soběslavi je zastoupen častěji Jihočeský kraj, kde ústav sídlil, a případně sousední Vysočina a Středočeský kraj. Ale na učitelském ústavu v Příbrami se častěji objevovali studenti z Jihočeského kraje než Středočeského, přestože Příbram leží ve středních Čechách. Nachází se ale na samotné hranici Jihočeského kraje a ve vzorku se často objevovaly nejbližší jihočeské okresy (Písek a Strakonice). Učitelský ústav v Kutné Hoře potom navštěvovali často studenti pocházející ze Středočeského kraje nebo sousední Vysočiny, především z hraničních okresů Pelhřimov a Havlíčkův Brod. O všech těchto zmiňovaných krajích můžeme říci, že jejich zastoupení ve vzorku je v čase stabilní, pokud roste, tak jen velmi mírně, klesá pouze počet studentů v Kutné Hoře pocházejících z Vysočiny, ale také velmi mírně.

Výjimku tvoří učitelský ústav v Kladně, kde častěji studovali studenti ze Středočeského kraje, ale jejich počet postupně klesá. Pro kladenský ústav platí, že zatímco počet studentů z Kladna a okresu Kladno po první světové válce strmě stoupá, tak počet studentů z ostatních krajů v dnešní republice naopak strmě klesá. Důvodem je zavedení koedukace. Dokud byl ústav dívčí, sjížděli se do něj studentky z celých Čech, případně i z Moravy, jakmile se stal koedukovaným narostl počet studentů z okolí a ústav získal regionální charakter. Dívčích učitelských ústavů bylo před zavedením koedukace v roce 1919/20 velmi málo a dívky tedy neměly jinou možnost, než za vzděláním dojíždět a

476 Například Kladno mělo v roce 1921 celkem 19111 obyvatel a Kročehlavy 10472 obyvatel, Kutná Hora měla 14370 obyvatel, zatímco Sedlec pouze 1438 obyvatel, Příbram měla 11810 obyvatel a Březové Hory 3857 obyvatel, Soběslav 3909 a Nedvědov 257 obyvatel (RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006).

cestovaly z daleka. Naopak chlapecké ústavy měly v tomto období již regionální charakter, studenti pocházeli spíše z bližšího okolí a většinou se drželi „spádové“ školy. Jsem ale přesvědčená, že pokud bychom se podívali na to, odkud pocházeli studenti v době, kdy byli tyto ústavy zakládány, tedy v období po roce 1869, také bychom zjistili, že na nich studují studenti, kteří pochází z různých koutů Čech, protože ústavů bylo málo a vznikaly postupně.

Původně chlapecké učitelské ústavy měly v celé první polovině 20. století spíše regionální charakter, a koedukace to nezměnila, jen trochu posílila. Původně dívčí ústavy měly na začátku 20. století širokou územní působnost, kvůli nedostatku možností studia pro dívky, a se zavedením koedukace získaly postupně stejně jako chlapecké ústavy regionální ráz.

Dozor nad studenty

Dále jsem se rozhodla zjistit, kdo na studenty během studia dohlížel, ve třídních výkazech je tato funkce označená jako dozor, a s tím úzce souvisí, kde student během studia bydlel. Předpokládám, že pokud studenti pocházeli z větší vzdálenosti od sídla školy, nemohli bydlet u rodičů a do školy docházet nebo dojíždět, museli tedy bydlet u někoho jiného dostatečně blízko školy a tato osoba na ně dohlížela a měla za ně určitou zodpovědnost. Naopak, pokud rodiče žili dost blízko sídla ústavu, mohl student bydlet u rodičů, kteří na něj samozřejmě dohlíželi. Předpokládám, že nejprve převažovali studenti, kteří bydleli u cizích, a postupně by měl růst počet studentů, kteří během studia bydlili s rodiči. Kategorie dozor zahrnuje i možnost zjistit existenci penzionátů ve městě nebo vysledovat osoby, které pravidelně pronajímaly bydlení studentům.

V třídních výkazech je tato informace uvedená v kolonce dozor. Pokud dozor vykonával některý z rodičů, případně poručník (pokud byli oba rodiče po smrti), bývá to výslovně uvedeno. Pokud vykonával dozor někdo jiný, bývá uvedeno jeho jméno a bydliště, často i povolání. Občas byly v některých třídních výkazech uvedeny jen jiné osoby a pokud byl dozorem rodič, kolonka zůstala nevyplněná.

Objevily se ale i takové případy, kdy nebyl dozor uveden a nebyl vyplněn ani rodič studenta. U třídních výkazů Kladna a Příbrami k tomu nedošlo, v případě Kutné Hory šlo celkem o 7 případů za celé sledované období, naopak v Soběslavi to bylo 37 případů, týká se to zejména válečných ročníků 1916/17 a 1917/18. Proto jsem byla nucena do výsledných tabulek zařadit i kategorii „neuveďeno“. Některé případy, kdy nebyl dozor uveden by se daly vysvětlit tím, že student byl již plnoletý a nebylo tudíž nutné uvádět zákonného zástupce nebo dozor. Týká se to zejména válečných ročníků, kdy část studentů narukovala. Tuto domněnku potvrzují i data z Příbrami. Tam sice byl dozor u všech studentů uveden, ale ve školním roce 1916/17 studovalo v Příbrami podle třídních výkazů 9 studentů, což je extrémně málo, zatímco v Soběslavi studovalo 34 studentů a u 19 z nich dozor ani rodiče uvedeni nejsou. Domnívám se, že ve třídních výkazech z Příbrami nebyli uváděni studenti, kteří dostali vojenskou dovolenou a kterým bylo umožněno na ústavu maturovat po absolvování čtyř týdnů výuky ve 4. ročníku, zatímco v Soběslavi byli tito studenti uvedeni v třídním výkazu. U těchto Soběslavských studentů je totiž ve třídním výkazu uvedeno pouze jméno a datum narození a poznámka, že šlo o válečnou maturitu,

ale jinak chybí známky, informace o rodičích i o dozoru. Totéž platí o Příbrami a Soběslavi i v následujícím školním roce 1917/18.

Nejprve se budu věnovat každému ústavu jednotlivě. K tomu účelu jsem získaná data o dozoru roztřídila do kategorií jiná osoba, otec, matka, poručník, neuvedeno. Pokud se ve městě objevil nějaký penzionát, bude zde uveden. Pro porovnání jednotlivých ústavů mezi sebou jsem spojila kategorie otec, matka, poručník do skupiny rodiče a poručník a penzionáty a jejich majitele jsem zahrnula do kategorie jiná osoba. Spočítala jsem procentuální zastoupení těchto kategorií v každém ročníku, což mi umožnilo porovnat jednotlivé ústavy mezi sebou.

V případě učitelského ústavu v Soběslavi (příloha 25) je z dat zřejmé, že nejpočetněji je zastoupen otec ve funkci dozoru nad studenty (427 případů), oproti tomu jiná osoba je jako dozor uvedená pouze ve 263 případech, matka je ve funkci dozoru uvedena 60 krát a poručník v celém vzorku pouze 3 krát. Jak již bylo uvedeno výše, dozor není vyplněn ve 37 případech. Jiná osoba zastávala funkci dozoru častěji než rodiče pouze v prvním období 1908/09-1911/12, později k tomu již nedošlo. Tento výsledek se jen potvrdí, pokud vytvoříme sloučenou kategorii rodiče a poručník a uvedeme poměr v procentech (příloha 26). Zatímco v prvním období byla jiná osoba jako dozor uváděna častěji (57-83 % studentů), od roku 1916/17 je jako dozor jiná osoba uváděna mnohem méně (14-39 % studentů), v jednom ročníku (1932/33 dokonce není uveden žádný jiný dozor než rodiče). Tento obrat, který se odehrál mezi lety 1912/13 až 1915/16, je zřejmý také z grafu (příloha 27), který znázorňuje procentuální zastoupení dozoru.

Ze získaných dat je také zcela jasné, že ve sledovaném období nefungoval v Soběslavi žádný penzionát nebo podobná instituce určená k ubytování studentů. Ubytování poskytovaly studentům soukromé osoby, které si tím pravděpodobně vylepšovaly rodinný rozpočet, protože mají obvykle uvedeno jiné povolání. Některá jména se objevovala opakovaně, buď ubytovávali studenty opakovaně během delšího časového úseku, nebo například ubytovávali více studentů ze stejného ročníku. Ubytování studentů se věnovali někteří místní drobní živnostníci, např. Josef Vaněk, holič, bytem v Soběslavi, Komenského ulice. Často byly uváděny vdovy, např. Eliška Bernardová, vdova, bytem Soběslav, občas také důchodci, např. František Kober, vrchní finanční komisař ve výslužbě, Soběslav 64. Objevily se i případy, kdy se ubytování studentů dědilo v rodině, např. pekař Jan Kopecký ze Soběslavi, Hlavní náměstí, po jehož

smrti pokračovala s ubytováním studentů jeho manželka Marie Kopecká, nebo např. Marie Weinzettlová, soukromnice, bytem v Soběslavi, Veselé třída 25, po které převzala ubytování na stejné adrese Albína Weinzettlová (s největší pravděpodobností příbuzná).

Velmi podobně vypadají i výsledky učitelského ústavu v Příbrami (příloha 28). V celém vzorku je v pozici dozoru jiná osoba ve 246 případech, otec u 384 studentů (zahrnuti i nevlastní otcové), matka u 85 studentů a poručník u 9 studentů. Dozor byl vždy uveden. Ačkoliv do příbramského učitelského ústavu chodilo ve zvoleném vzorku méně studentů, převyšuje soběslavský tým, kolikrát byla uvedena jako dozor matka nebo poručník. Znamená to tedy, že v Příbrami bylo více studentů, kteří byli polovičními nebo úplnými sirotky. Nabízí se spekulace, že v Příbrami, kde žilo v té době mnoho horníků, což je nebezpečné povolání, mohlo častěji dojít ke ztrátě živitele rodiny, ale jde skutečně pouze o spekulaci.

Pokud porovnáme zastoupení otce, potažmo rodičů a poručníků, a jiné osoby, zjistíme, že studenti častěji bydleli u rodičů, než v podnájmu u někoho jiného (příloha 29). V prvním období 1908/09-1911/12 je tento poměr téměř vyrovnaný, pohybuje se kolem 50 % ± 5 %. V následujících obdobích se převaha rodičů jako dozoru ještě zvětšuje, dosahuje minimálně 50 %, maximálně 89 %. Jedinou výjimkou je ročník 1917/18, kdy měla převahu jiná osoba. Zřetelné jsou výsledky zejména v grafu (příloha 30), ze kterého je zřejmé, že ačkoliv i zpočátku byli dozorem častěji rodiče, nebyl rozdíl příliš velký a zastoupení rodičů a jiné osoby bylo vyrovnané. Pomyslné nůžky se však směrem k současnosti rozevírají a zastoupení jiné osoby jako dozoru postupně klesá. I přes výkyvy je tato tendence patrná.

Ani v Příbrami jsem ve sledovaném období nezaznamenala existenci penzionátu nebo nějakého ubytovacího zařízení. Pouze ve školním roce 1947/48 bylo u jednoho studenta uvedeno v kolonce dozor pouze bydliště „Domov mladých“ Příbram, jde tedy o internát. U jiného studenta se však znovu neobjevil. Stejně jako v Soběslavi poskytovalo ubytování studentů místním obyvatelům možnost přivýdělku. Ubytování poskytovali dělníci, řemeslníci i úředníci, vdovy i soukromnice. Opět se některá jména opakovala, např. Jan Tettr, advokátní solicítátor, bytem Příbram III 222, nebo Josef Rohlík, školník učitelského ústavu bytem tamtéž, nebo Josefa Štveráková, vdova po učiteli, Příbram.

Učitelský ústav v Kutné Hoře vykazuje poněkud odlišné tendence (příloha 31). Ve funkci dozoru je jiná osoba uvedena u 389 studentů, otec u 293 studentů, matka u 56

a poručník u 3 studentů. Dozor je neuveden sedmkrát. Početně tedy převažují případy, kdy dozor zastávala jiná osoba. Pokud použijeme souhrnná data pro rodiče a poručníky (příloha 32), je tato převaha patrná zejména v období 1908/09-1911/12, kdy jiná osoba zastávala funkci dozoru v 71-88 % případů. Převahu, i když méně výraznou měla jiná osoba na pozici dozoru ještě i v následujícím období 1916/17-1919/20. V dalším období (1931/32-1934/35) se k sobě počet rodičů a jiných osob jako dozoru přiblížil a teprve během druhé světové války (1938/39-1941/42) začínají rodiče mezi dozorem viditelně převažovat. V poválečném období jsou počty opět vyrovnané. Z grafu (příloha 33) je však zřejmé, že křivka reprezentující jiné osoby má i přes značné výkyvy klesající tendenci, a naopak křivka reprezentující rodiče má stoupající tendenci, i když vzestup ani pokles není příliš strmý a jedná se spíše o určité prolínání.

Také v Kutné Hoře neexistoval žádný penzionát nebo internát, který by ubytoval studenty učitelského ústavu, s jedinou výjimkou. Tuto výjimku představuje ročník 1919/20, kdy byly do 4. ročníku přijaty dívky ze soukromého učitelského ústavu voršilek v Kutné Hoře. Jako dozor je zde u několika dívek uvedena Matka Ludmila, představená konventu, a dívky bydlely v klášteře v ulici Poděbradova v Kutné Hoře. Týká se to však pouze tohoto jednoho ročníku, předtím, ani potom se Matka Ludmila (ani jiná řádová sestra) znovu jako dozor neobjevuje. Vzorek bohužel nezahrnuje ročníky, kdy na učitelském ústavu fungovaly samostatné dívčí třídy a není tudíž možné ověřit, jestli v klášteře bydlely dívky i později, nebo jestli šlo o výjimku, která se týkala pouze bývalých studentek soukromého učitelského ústavu.

Kromě této výjimky ale stejně jako u předchozích dvou ústavů byli studenti ubytováni soukromými osobami, které si takto přivydělávaly. Některé osoby se opakovaly několik ročníků po sobě, např. Barbora Strnadová, soukromnice z Kutné Hory, nebo Anna Rokosová, soukromnice tamtéž, příp. Josef Kroupa, krejčí z Kutné Hory.

Nejodlišněji se jeví výsledky učitelského ústavu v Kladně (příloha 23), což je dáno tím, že vznikl jako soukromý dívčí ústav, jeho součástí byl penzionát zřízený Marií Egemovou. Tím se vysvětluje, že jiná osoba (bez penzionátů) je zastoupená pouze 57 případy, otec je jako dozor uveden u 298 studentů, matka u 34 studentů a poručník u 5 studentů. Významný podíl na dozoru tady zaujímají penzionáty, respektive majitelé penzionátů, Marie Egemová byla jako dozor uvedena u 223 studentek, Berta Petřmanová u 11 a Karel Neumann u 21 studentek. Naprosto logické jsou tedy výsledky, kdy po celé

první období (1908/09-1911/12) a většinu druhého období (1916/17-1918/19) je jako dozor uvedená Marie Egemová, majitelka ústavu a připojeného penzionátu. Když v roce 1919/20 penzionát Marie Egemové zanikl, částečně jej nahradil penzionát zřizovaný Karlem Neumannem, majitel domu, ve kterém ústav a dřívější penzionát Egemové sídlil. Od roku 1931/32 se však situace radikálně otáčí a naprosto bezvýhradně převažují jako dozor rodiče.

Pokud zahrneme všechny majitele penzionátů do kategorie jiné osoby a porovnáme je se skupinou rodiče a poručníci (příloha 35), jsou výsledky ještě zřetelnější, prudký zlom nastal v období po roce 1919/20 a v roce 1931/32 byla již situace zcela odlišná a naprosto převažovali jako dozor rodiče. Zcela zřetelné jsou výsledky zejména na grafu (příloha 36).

Ještě zbývá zmínit se o jiných osobách, které zajišťovaly dozor. Kromě již uvedené Marie Egemové, která měla zpočátku téměř monopol, jsou to i další osoby, které poskytovaly ubytovací služby jako svou hlavní činnost (jako jejich zaměstnání je uvedeno majitel/ka penzionátu). Je to jednak Karel Neuman, který nahradil penzionát Marie Egemové po jeho zrušení v roce 1919/20, a jednak Berta Petermanová, která ve 30. letech 20. století ubytovávala studenty učitelského ústavu. Kromě nich se i v Kladně objevovali osoby, které si tímto způsobem přivydělávaly. Ve srovnání s jinými ústavu je jich však kvůli existenci penzionátů poměrně málo. Za všechny můžeme jmenovat několik osob, které se vyskytují častěji: Karel Šanda, restaurátér, Kladno, Váňova ulice, nebo František Štochl, dělník v hutích, Kladno Hutská ulice, Václav Valtr, úředník, Kladno, Štulcova, příp. Marie Lippertová, soukromnice, Kladno, Zádušní ulice.

Závěry z výše uvedeného jsou již zřejmé a dokresluje je dva grafy (přílohy 36 a 37), které zřetelně ukazují tendenci procentuálního zastoupení rodičů a jiných osob na dozoru. Procenta jsem použila, aby bylo možné data srovnávat vzhledem k tomu, že na každém ústavu studoval jiný počet studentů. Zastoupení jiných osob na dozoru nad studenty v průběhu času na všech čtyřech ústavech klesalo, a naopak podíl rodičů na dozoru v průběhu času stoupal. V každém ústavu má tato pomyslná křivka jiný úhel, u Kladna je strmá, u Kutné Hory jen velmi pozvolná, ale tendence jsou jasné.

Bydliště dozoru a studenta během studia

Na předchozí kapitole věnovanou dozoru nad studenty úzce navazuje tato kapitola, která se zabývá bydlištěm dozoru. Bydliště dozoru je předpokládáno bydliště studentů během studia. Jde opět o informaci uváděnou v třídních výkazech. Protože se nedochovaly třídní výkazy z Kladna pro rok 1917/18 a ze Soběslavi pro roky 1946/47 a 1947/48, nebudou tato data do výzkumu zahrnuta. Stejně jako u předchozí kapitoly platí, že dozor nebyl vždy uveden, a i zde byla tedy nutná kolonka neuvedeno (podrobněji výše).

Z předchozí kapitoly vyplývá, že bude bydliště studenta během studia u některých ústavů více, u jiných méně kopírovat bydliště rodičů. Pokud rodiče bydleli daleko od sídla školy, byl student ubytován u jiné osoby, která zajišťovala dozor a bydlela dostatečně blízko školy. Předpokladem tedy je, že studenti by měli být ubytováni většinou v sídle ústavu, okolních obcích, které byly později správně začleněny do tohoto města, případně v obcích spadajících do příslušného okresu.

Aby bylo možné toto ověřit, vytvořila jsem si pro každý ústav a každý ročník soupis obcí, v nichž byli studenti ubytováni. Obce jsem posléze zařadila do okresů definovaných ve vyhlášce č. 564/2002 Sb. Samostatně jsou uváděny jen sídla ústavů a obce, které byly podle třídních výkazů samostatné, ale dnes jsou součástí sídla ústavu (tvoří místní části). Nejprve jsem zpracovala každý ústav samostatně a pak jsem se věnovala jejich porovnávání.

Nejmenší ze sídel ústavů je a byla Soběslav, ležící v okrese Tábor. Součástí Soběslavi jsou dnes dvě dříve samostatné obce: Chlebov a Nedvědice. Z hlediska dnešního územního členění s okresem Tábor sousedí okres Pelhřimov, Benešov, Příbram, Písek, České Budějovice, Jindřichův Hradec.⁴⁷⁷ S těmito základními údaji je možné rozebrat zjištěná data o učitelském ústavu v Soběslavi, uvedená v tabulce Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Soběslav (příloha 39).

Pokud sečteme zastoupení jednotlivých lokalit, jsou výsledky evidentní. Nejčastěji bydleli studenti přímo v Soběslavi (460 výskytů v celém vzorku), druhé nejčastější bydliště se nacházelo v okrese Tábor (215). Poměrně často jsou uvedeny obce

⁴⁷⁷ RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006.

v okrese České Budějovice (29) a Jindřichův Hradec (22). Ostatní lokality se vyskytly pouze v jednotkách případů.

Je nutné tyto údaje sledovat také v čase (přílohy 39 a 40). I pro většinu školních let (vyjma školního roku 1916/17, 1932/33 a 1940/41) platí, že studenti bydleli většinou přímo v Soběslavi. Druhé nejčastější bydliště byly obce v okrese Tábor, s několika výjimkami. Výjimkou je školní rok 1916/17, kdy 7 studentů bydlelo v Soběslavi, 7 v některé z obcí táborského okresu a 16 nemělo dozor a bydliště uvedeno. Druhou výjimkou jsou školní léta 1932/33 a 1940/41, kdy bydlelo více studentů v rámci táborského okresu než v Soběslavi. Obecně ale platí, že v čase zastoupení okresu Tábor roste. Znamená to tedy, že postupně stále více studentů bydlelo v obcích okolo Soběslavi a do školy se každé ráno dopravovali ze svého bydliště. Troufám si tvrdit, že toto častější dojíždění svědčí o snadnější dopravě, dokonce snad o zkvalitnění veřejné dopravy.

Bydliště v okrese Jindřichův Hradec se vyskytuje až od roku 1932/33, vždy po několika studentech v ročníku. Také to svědčí o lepších možnostech dojíždět do školy. Naopak okres České Budějovice je zastoupen ve školním roce 1941/42 ve 24 případech z 29, v předchozích a pozdějších letech se vyskytuje pouze výjimečně. V tomto školním roce byly do Soběslavi převedeni studenti učitelského ústavu v Českých Budějovicích. V třídním výkazu třídy 4. A, která pro ně byla určena, byla uvedena Soběslav jako bydliště dozoru v 18 případech, okres Tábor ve 4 případech, okres České Budějovice ve 24 případech a jednou Praha. Naopak ve 4. B byla Soběslav uvedena 27 krát, okres tábor 16 krát a okres Jindřichův Hradec 5 krát. Je tedy evidentní, že za tímto výkyvem stojí převedení studentů z Českých Budějovic.

Poměrně málo jsou zastoupeny obce, které jsou dnes součástí Soběslavi a také sousední okresy kromě dvou výše uvedených. Dvakrát byla jako bydliště dozoru uvedena Praha a po jednom se objevily obce z okresů Havlíčkův Brod, Kroměříž, Český Krumlov a Kolín. Není úplně pravděpodobné, že by studenti dojížděli z takové vzdálenosti, v některých případech se to sice vyloučit nedá, ale u jiných, např. okres Kroměříž, je to nepravděpodobné, může se jednat o chybu. Buď jde o mou chybu, kdy jsem uvedenou obec špatně zařadila do okresu, nebo nebyl třídní výkaz důsledně vyplněn a já jsem na základě předchozí zkušenosti předpokládala, že dozorem byly rodiče. Vzhledem k tomu, že jde v celkovém součtu o 6 případů, považuji takovou chybu za zanedbatelnou, která neovlivní zásadním způsobem výsledky výzkumu.

Dále jsem zpracovávala bydliště dozoru studentů učitelského ústavu v Příbrami (příloha 41). Nejprve krátké shrnutí základních informací o lokalitě. Město Příbram během své existence pohltilo řadu okolních osad a obcí, které dnes tvoří místní části, ale v době existence učitelského ústavu byly samostatné. Jsou to Brod, Březové Hory, Bytíz, Jerusalemský, Jesenice, Kozičín, Lazec, Orlov, Zavržice, Zdaboř a Žežice. Příbram leží v okrese Příbram, který sousedí s okresy Beroun, Rokycany, Písek, Strakonice, Tábor, Benešov, Plzeň-jih a Praha-západ. 478

Studenti učitelského ústavu v Příbrami bydleli během studia nejčastěji přímo v Příbrami. V celkovém součtu to bylo 419 studentů. Dalších 189 studentů bydlelo v některé z obcí v okrese Příbram a dalších 78 studentů bydlelo v Březových Horách. Ostatní obce, které jsou dnes součástí Příbrami, a sousední okresy jsou buď zastoupeny vždy několika studenty (do deseti), nebo vůbec.

Pokud srovnáme vývoj zastoupení jednotlivých lokalit v čase (příloha 42) ukáže se velmi podobná tendence jako v případě Soběslavi. Prakticky ve všech ročnících, kromě válečného roku 1916/17 a roku 1947/48, kdy převažuje okres Příbram, je nejvíc studentů ubytováno během studia přímo v Příbrami. Počet studentů bydlících v Příbrami je vyšší v období před první světovou válkou, ve 30. letech i během druhé světové války, dokonce ve školním roce 1940/41, kdy byla otevřena pobočka 4. ročníku, je číslo nejvyšší (53 studentů). Naopak nižší čísla vykazuje období první světové války (3 studenti) a období po druhé světové válce (7 studentů).

Blíže k současnosti roste počet studentů, kteří bydleli během studia v obcích na území okresu Příbram, tento nárůst je ale jen velmi mírný s různými výkyvy. Přesto zde určitá rostoucí tendence je. Třetí nejčastěji zastoupenou lokalitou byly Březové Hory, téměř v každém ročníku zde bydlel alespoň jeden student. Průměrně to byly 4 studenti, maximálně 9 studentů v roce 1919/20. Zastoupení dozoru s bydlištěm v Březových Horách bylo poměrně vyrovnané.

Z obcí, které jsou dnes součástí Příbrami, se ve vzorku objevily pouze Brod, Bytíz, Orlov, Zdaboř a Žežice, maximálně však v jednom nebo dvou případech. Málo se vyskytovalo také bydliště dozoru v obcích v některém ze sousedních okresů, nejčastěji to byly okresy Beroun (9), Písek (6) nebo Strakonice (4). Po jednom se také ve vzorku

478 RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006.

objevili studenti, kteří měli jako dozor uvedenou osobu, která bydlela v okrese, kde sídlil jiný učitelský ústav z mého výběru (okres Tábor, Kladno, Kutná Hora). Dále měli 3 studenti uveden dozor v okrese Praha-východ a po jednom studentu v okrese Svitavy, Prachatice a Hlavní město Praha. Je otázkou, jestli těchto několik studentů, kteří měli uveden dozor s bydlištěm mimo okres Příbram a sousední okresy, do školy každodenně dojíždělo, nebo jestli jde o jednu z chyb, o kterých jsem se zmiňovala výše.

Pokračovala jsem učitelským ústavem v Kladně (příloha 43). Kladno bylo okresní město, jehož součástí se po druhé světové válce staly dříve samostatné obce a osady Dříň, Dubí, Hnidousy, Kročehlavy, Motyčín, Rozdělov, Újezd pod Kladnem a Vrapice. S okresem Kladno sousedí okresy Praha-západ, Beroun, Rakovník, Louny, Litoměřice a Mělník.⁴⁷⁹

V případě učitelského ústavu v Kladně se potvrdila naprostá převaha sídla ústavu jako bydliště dozoru. Naprostá většina studentů kladenského ústavu bydlela během studia v Kladně, celkem 428 studentů. Pouze 100 studentů mělo uvedeno, že dozor bydlí v některé z obcí okresu Kladno a dalších 54 bydlelo v Kročehlavech.

Zajímavé je, jak se měnilo bydliště dozoru v čase (příloha 44). Až do konce první světové války bydlely všechny studentky v Kladně. Důvodem je, že téměř všechny studentky bydlely v penzionátu Marie Egemové. Ale i studentky, které měly jako dozor uvedené rodiče, bydlely přímo v Kladně. Teprve po skončení první světové války se začínají u dozoru objevovat i jiné obce než Kladno. Od roku 1931/32 je stále Kladno nejčastěji uváděné bydliště, výjimkou jsou roky 1934/35, 1938/39 a 1945/46, kdy je častěji uváděn okres Kladno. I přesto je trend bydliště dozoru v Kladně klesající. Naopak vzestupný trend vykazuje okres Kladno, i když s výkyvy. Podobně často jako okres Kladno se jako bydliště dozoru objevovaly Kročehlavy, pokud zohledníme pokles počtu studentů po druhé světové válce, je zde určitá vzestupná tendence, i když nenápadná a s výkyvy. Můžeme říci, že zhruba od roku 1938/39 je Kladno jako bydliště dozoru uváděno podobně často jako okres Kladno a Kročehlavy, protože tyto hodnoty se sobě často blíží.

Na rozdíl od předchozích dvou ústavů jsou obce tvořící dnešní Kladno zastoupeny poněkud více, i když nikdy nejde o více než 8 výskytů jedné lokality v celém vzorku.

479 RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006.

Ze sousedních okresů se nejčastěji objevoval okres Rakovník (12 výskytů), případně ještě Praha-západ (5). Další sousední okresy byly zastoupeny méně nebo vůbec (Mělník 3, Litoměřice 1). Hlavní město Praha je jako bydliště dozoru uváděno 3 krát. Vzhledem k blízkosti není nutné pochybovat o tom, že student mohl denně dojíždět do školy. Je otázkou, proč takový student nenavštěvoval některou z pražských škol. Z třídních výkazů na ni však odpověď nezískáme. Po jednom výskytu se objevily obce z okresu Karlovy Vary, Pelhřimov, Žďár nad Sázavou, Česká Lípa, Chrudim a Rychnov nad Kněžnou. Není však příliš pravděpodobné, že by student dojížděl z takové vzdálenosti. Ani jednou se nevyskytl okres, ve kterém sídlil některý z vybraných ústavů.

Jako poslednímu jsem se věnovala učitelskému ústavu v Kutné Hoře. Kutná Hora byla také okresní město a po ukončení činnosti učitelského ústavu se její součástí stalo několik dříve samostatných obcí a osad: Kaňk, Malín, Neškaredice, Perštejnec, Poličany a Sedlec. Sousední okresy jsou Praha-východ, Kolín, Benešov, Havlíčkův Brod, Chrudim, Pardubice.⁴⁸⁰

V případě učitelského ústavu v Kutné Hoře (příloha 45) je očividně nejčastějším bydlištěm dozoru Kutná Hora, celkem je uvedena u 575 studentů v celém vzorku. Naproti tomu pouze v 81 případech byla uvedena obec v okrese Kutná Hora. Ve 26 případech byl uveden jako bydliště dozoru Sedlec a v dalších 26 případech okres Kolín.

V průběhu celého sledovaného období je jako bydliště dozoru uváděna Kutná Hora nejčastěji a poměrně vyrovnaně (příloha 46). Směrem k současnosti je postupně stále častěji uváděn okres Kutná Hora, vykazuje vzestupnou tendenci, i když jen mírnou. Obdobně vzestupnou tendenci vykazuje také okres Kolín a obec Sedlec.

Ve srovnání s ostatními ústavu jsou zde poměrně často jako bydliště dozoru uvedeny obce Kaňk (12), Malín (7) a Sedlec (26), zatímco ostatní obce, které jsou dnes součástí Kutné Hory nejsou uvedeny vůbec. Ze sousedních okresů se objevuje již zmíněný okres Kolín (26), Havlíčkův Brod (5) a Benešov (1). Ostatní sousední okresy nejsou uvedeny. Jako bydliště dozoru jsou dále uvedeny po jedné obci z Mělníku a Žďáru nad Sázavou, Hlavní město Praha je také uvedeno jednou, dále okres Nymburk pětkrát. Z některých těchto míst by jistě bylo možné dojíždět do školy, naopak každodenní dojíždění z okresu Žďár nad Sázavou by bylo obtížné.

480 RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006.

Pro srovnání ústavů mezi sebou jsem vytvořila další tabulku (příloha 47). V ní jsou obce, které se po zániku ústavu připojili k sídlu ústavu, zahrnuté do společné kategorie se sídlem ústavu (např. dnešní Soběslav obsahuje součet dat pro Soběslav, Nedvědice a Chlebov). Jako další kategorii jsem ponechala okres, ve kterém ústav sídlil (např. okres Tábor), a do poslední kategorie ostatní jsem spojila všechny ostatní lokality uvedené u dozoru. Samostatně uvádím i počet studentů, kteří neměli dozor uveden, a tudíž o jejich bydlišti během studia nic nevíme.

Pokud ústavy porovnáme mezi sebou, je z výše uvedeného naprosto jasné, že dozor nad studentem a s ním i student během studia bydlel nejčastěji přímo v sídle ústavu. A to ať už budeme brát samotné tehdejší město, nebo město v dnešním rozsahu (Soběslav celkem 460 / 472 studentů z 865, Příbram 419 / 504 z 724 studentů, Kladno 428 / 519 ze 729 studentů a Kutná Hora 575 / 620 ze 748 studentů). Platí to nejen pro celkový součet studentů, ale také pokud sledujeme vývoj v čase (příloha 48). Navíc zde, pokud ústavy porovnáme, nezaznamenáme tendenci k poklesu, ani růstu, jde o kontinuální častý výskyt.

Druhé nejčastější bydliště dozoru bylo u všech ústavů v okrese, ve kterém ústav sídlil (okres Tábor 215, okres Příbram 189, okres Kladno 100 a okres Kutná Hora 81). Pokud budeme sledovat změnu zastoupení okresu v čase (příloha 49), zjistíme, že ve všech případech dochází směrem k současnosti k nárůstu. Dle mého názoru to svědčí o tom, že stále více studentů mělo možnost do školy pravidelně dojíždět a bydlet u rodičů a nemuselo si platit ubytování v sídle ústavu. Svědčí to o rostoucí kvalitě veřejné dopravy, protože nepovažuji za pravděpodobné, že by rodiče dopravovali své děti do školy, jako se to děje dnes.

Mimo tyto dvě lokality bydlel dozor mnohem méně často (příloha 50), ačkoliv nejde o zanedbatelná čísla (pro ústav v Soběslavi 65, pro ústav v Příbrami 31, pro ústav v Kladně 30, pro ústav v Kutné Hoře 40). I zde je v čase zřetelný mírný vzestup, který pravděpodobně ukazuje stejně jako u okresů na lepší dopravní spojení do školy. Nápadné jsou dva výkyvy u učitelského ústavu v Soběslavi, rok 1932/33, který osobně považuji za chybu v zápisu dozoru, a rok 1941/42, kdy do ústavu dojížděli studenti z Českých Budějovic.

Povolání rodičů studentů

Poslední kapitola se týká sociálního zázemí studentů. Předpokládám, že sociální status rodiny se odvíjel od povolání hlavy rodiny, většinou otce, případně matky nebo poručníka. Troufám si tvrdit, že často platí, že lépe placená povolání se ve společnosti těší větší společenské prestiži. Neplatí to vždy, existují povolání, která sice mají určitou společenskou prestiž, ale nejsou dostatečně honorována, typickým příkladem byli právě učitelé. Stejně tak to platí pro ekonomicky neaktivní obyvatele, kteří si mohli stále uchovat prestiž svého bývalého povolání, nebo bývalého živitele, ale rozhodně si neuchovali svůj bývalý zdroj příjmu.

Povolání rodičů sice svědčí o sociálním zázemí studentů jen omezeně, ale je to informace, která byla uváděná v třídních výkazech.⁴⁸¹ V několika případech nebylo povolání u otce uvedeno, v celém vzorku šlo však pouze o 20 případů. Mohlo jít o nedůsledné vyplnění třídního výkazu, nebo to také mohlo znamenat, že otec byl momentálně bez zaměstnání, ale to je pouze domněnka, proto tyto případy z výzkumu vynechám.

Mým cílem je zjistit, jak se měnilo zastoupení skupin povolání a ekonomicky neaktivních skupin obyvatel na jednotlivých ústavech, a výsledky porovnat. Protože povolání existuje obrovské množství, rozřídila jsem všechna uváděná povolání do několika kategorií: tovární dělnictvo,⁴⁸² zaměstnanci v dolech,⁴⁸³ zaměstnanci v

481 Ve vzorku chybí údaje z třídních výkazů z Kladna pro rok 1917/18 a ze Soběslavi pro roky 1946/47 a 1947/48, které se nedochovaly, a z Kladna pro rok 1941/42, kde nebyla v tomto roce škola uzavřena.

482 Do kategorie tovární dělnictvo jsem zařadila všechny, kteří pracovali v továrnách, u strojů, nebo v hutích (např. dělník, hutník, soustružník, nástrojář).

483 Do kategorie zaměstnanci v dolech jsem zařadila všechny, kteří se fyzicky podíleli na práci v dolech (např. horník, důlní, důlní zedník), netýká se to však úředníků, kteří byli zařazeni do jiné kategorie.

dopravě,484 ozbrojené složky,485 pracovní síly v zemědělství a lesnictví,486 učitelé,487 inteligence,488 umělci,489 úředníci,490 vyšší úředníci a ředitelé,491 podnikatelé,492 obchodníci,493 řemeslníci,494 pracovníci ve službách,495 penzisté,496 ženy

484 Do kategorie zaměstnanci v dopravě jsem zařadila všechny, kteří se podíleli na přepravě osob a zboží, opět mimo úředníků. Jednalo se především o zaměstnance železnice (např. průvodčí, strojvedoucí, vlakvedoucí, výpravčí), ale také další povolání související s dopravou (např. šofér, řidič tramvaje, ale také pilot ČSA, případně cestář).

485 Kategorii ozbrojené složky představují členové četnictva, policie, později veřejné bezpečnosti, armády, finanční stráže atd. (např. strážník, rotmistr, podplukovník, vrchní komisař finanční stráže).

486 Do kategorie pracovníci v zemědělství a lesnictví jsem zařadila povolání, která nějak souvisejí s obděláváním půdy nebo prací v lese (např. rolník, sadař, domkář, šafář, hajný, nadlesní).

487 Mezi učitele jsem zařadila všechny, kteří učili na nižším stupni škol a nepotřebovali k tomu vysokoškolské vzdělání (např. učitel, řídicí učitel, odborný učitel, ředitel měšťanské školy).

488 Do kategorie inteligence jsem zahrнула vysokoškolsky vzdělané osoby, které se neživil manuální prací (např. státní profesor, ředitel učitelského ústavu, inženýr, stavitel, lékař, veterinář, lékárník).

489 Do kategorie umělci jsem zařadila všechny, které žije jejich umělecký talent (např. řezbář, fotograf, malíř).

490 Do kategorie úředníků jsem zařadila ty, kteří se živil kancelářskou prací ve státní správě, samosprávě nebo jakémkoli podniku (např. úředník, oficiál, revident, účetní, berní vykonavatel, poštovní úředník).

491 Do kategorie vyšší úředníci a ředitelé jsem zařadila všechny, kteří zastávali vysoké funkce ve státní správě nebo v soukromých podnicích, nebo byli pověřeni vedením nebo řízením úřadu nebo podniku, ale tento podnik nevladnili (např. ředitel městské spořitelny, okresní školní inspektor, ředitel cukrovaru, ministerský rada).

492 Do kategorie podnikatelé jsem zařadila ty, kteří pravděpodobně vlastnili velkou firmu, nebo velký statek, tedy podnik, který zaměstnával větší počet osob (např. výrobce sodové vody, továrník, průmyslník).

493 Do kategorie obchodník jsem zařadila drobné živnostníky, kteří sami nevyrábí, ale zprostředkovávají prodej zboží (např. obchodník, soukromník, knihkupec, obchodní zástupce).

494 Do kategorie řemeslník jsem zařadila drobné živnostníky, kteří provozují řemeslo a vyrábí nějaké zboží (např. sedlář, košíkář, klempíř, řezník, obuvník, krejčí).

495495 Do kategorie zaměstnanci ve službách jsem zařadila drobné živnostníky, jejichž pracovním cílem je uspokojovat potřeby jiných osob, ale podstatou jejich práce není něco vyrábět (např. hostinský, holič, restauratér).

496 Do kategorie penzisté jsem zařadila všechny muže, kteří měli výslovně v uvedeno penzista, nebo měli za svým povoláním zkratku v. v. tj. ve výslužbě (např. rolník na odpočinku, výměnkář, správce školy v.v.).

v domácnosti,⁴⁹⁷ zaměstnané ženy,⁴⁹⁸ zřizenci.⁴⁹⁹ Tyto kategorie jsem pro potřeby srovnání ústavů mezi sebou dále spojovala.

V rámci analýzy povolání rodičů studentů 4. ročníku učitelského ústavu v Soběslavi (příloha 59) jsem zjistila, že naprostou převahu mají pracovníci v zemědělství a lesnictví. Tuto převahu mají jak v celkovém součtu za celé sledované období (242 studentů), tak i průběžně v každém ročníku. Pouze ve školních letech 1932/33 a 1941/42 se uvádí více řemeslníků než zemědělců. Nejčastěji bylo povolání rodiče označeno jako rolník. Pracovníci v zemědělství a lesnictví tvoří celkem 31% rodičů studentů v Soběslavi (příloha 60). Vzhledem k tomu, že ústav měl v první polovině 20. století regionální charakter a jeho studenti pocházeli nejčastěji z jižních Čech (Soběslav, okres Tábor, Jihočeský kraj), je to pochopitelné.

Druhou nejčastěji zastoupenou skupinou povolání jsou řemeslníci. V celkovém součtu je jich ve vzorku 102. V každém ročníku se vyskytl alespoň jeden student z rodiny řemeslníka, průměrně jich bylo 6 v ročníku. Řemeslníci tvoří 13 % z celého vzorku. Naproti tomu zaměstnanců ve službách se v Soběslavi vyskytlo ve vzorku pouze 25 (3 %) a obchodníků 28 (4 %). A i když řemeslníci ve vzorku vykazují směrem k současnosti mírný vzestupný trend, obchodníci a pracovníci ve službách jsou zastoupeni celkem vyrovnaně v celém sledovaném období. Pokud bychom tyto tři kategorie spojili do skupiny drobní živnostníci, což se nabízí, bude jich ve vzorku 155 a tvoří 20 % rodin studentů.

Třetí nejpočetnější skupinou jsou učitelé, celkem 65 (8 %). V každém ročníku byl alespoň jeden student z učitelské rodiny, maximálně však 11 ve školním roce 1940/41. Poměrně hodně studentů, celkem 56 (7 %) pocházelo z rodin, kde už byl otec v penzi a jejich zastoupení v čase rostlo. Obdobně 42 studentů (5 %) pocházelo z rodin, kde byla hlavou rodiny matka (otec pravděpodobně zemřel), která byla v domácnosti, tedy

497 Do kategorie ženy v domácnosti jsem zařadila matky studentů, které měly v kolonce povolání uvedeno v domácnosti, nebo vdova, nebo tato kolonka zůstala zcela prázdná.

498 Zaměstnané ženy jsou matky studentů, které měly v kategorii povolání uvedeno nějaké zaměstnání (např. soukromnice, obchodnice, majitelka usedlosti, kadeřnice, učitelka, dělnice, úřednice, rolnice, majitelka usedlosti).

499 Kategorie zřízenec zahrnuje osoby, které se živily málo kvalifikovanou, nebo zcela nekvalifikovanou prací, kterou nebylo možné zařadit ani pod dělnictvo, hornictvo nebo do zemědělství (např. skladník, vrátný, železniční zřízenec, školník, sluha, trafikant, topič).

nevykonávala žádné povolání. Také jejich počet roste, i když mírněji než u předchozí skupiny. Tyto dvě skupiny můžeme považovat za ekonomicky neaktivní obyvatelstvo. Dohromady pocházelo z těchto rodin 98 studentů (12 %) a jejich zastoupení mezi studenty postupně stoupá.

Poměrně často se vyskytují také zaměstnané ženy (44 studentů, 6 %), tedy matky, které si musí na živobytí vydělávat, protože jsou hlavami a živitelkami rodiny. Podobně často se ve vzorku vyskytují děti z rodin úředníků (35 studentů, 4 %) nebo z rodin dělníků (37 studentů, 5 %). Naopak nejméně jsou mezi rodiči zastoupení horníci, pouze v 1 případě, dále umělci (3 případy), podnikatelé (7 případů), inteligence (9 případů) a vyšší úředníci a ředitelé (11 případů). Absenci horníků lze snadno vysvětlit tím, že v okolí se lidé věnovali spíše zemědělství než těžbě nerostů. U dalších výše uvedených skupin můžeme konstatovat, že šlo o povolání, ke kterým se váže nejen společenská prestiž, ale také určité finanční zázemí a jejich děti měly tedy širší možnosti.

Také v případě učitelského ústavu v Příbrami (přílohy 61 a 62) jsou ve vzorku nejvíce zastoupeni pracovníci v zemědělství a lesnictví, celkem 137 studentů (19 %). Jsou ze všech kategorií v jednotlivých třídách uváděni nejčastěji, kromě období první světové války, kdy je zřejmý pokles. Naopak během druhé světové války dosahují maxima, 18 studentů v ročníku, což je způsobeno obecně velkým počtem studentů v ročníku.

Dále se zde vyskytuje několik kategorií, které jsou v celkovém počtu studentů poměrně vyrovnané. Druhou nejpočetnější kategorií v Příbrami jsou ženy v domácnosti, tedy ekonomicky neaktivní složka obyvatelstva, celkem 77 studentů (11 %). A hned čtvrtou nejvíce zastoupenou skupinou jsou penzisté, opět ekonomicky neaktivní, celkem 67 studentů (9 %). V několika ročnících se tyto kategorie vůbec nevyskytují, naopak v několika ročnících má matku v domácnosti nebo otce penzistu uvedeno 8 až 9 studentů v ročníku. Pokud opět spojíme tyto dvě skupiny ekonomicky neaktivního obyvatelstva, zjistíme, že je jich více než pracovníků v zemědělství a lesnictví. Celkem jde o 144 studentů (20 %).

Třetí nejpočetnější skupinou jsou řemeslníci. Z řemeslnických rodin pocházelo 73 studentů (10 %). Řemeslníci jsou zastoupeni v každém ročníku, ale jejich počet v jednotlivých letech, až na malý výkyv během druhé světové války, mírně klesá. Studentů z rodin obchodníků je v Příbrami celkem 25 (3 %) a jejich zastoupení směrem

k současnosti stoupá. Naopak počet těch, kteří se živili poskytováním služeb, mírně klesal a jejich celkový počet byl 14 (2 %). Spojená kategorie drobní živnostníci, spojující tyto tři skupiny, by čítala 112 studentů (15 %) a s přihlédnutím na výkyvy počtu studentů v ročnících by byla zastoupená poměrně rovnoměrně.

Mezi početněji zastoupené kategorie můžeme také řadit učitele (62 studentů, 9 %), zaměstnance v dolech (56 studentů, 8 %) a úředníky (51 studentů, 7%). Ostatní skupiny jsou zastoupeny mezi 15 a 33 studenty (mezi 2 a 5 %). Nejméně se objevují podnikatelé (2 případy) a umělci (4 případy). Studentů z rodin inteligence bylo 15 (2 %) a z rodin vyšších úředníků a ředitelů bylo 11 (2 %). Vyšší výskyt horníků, inteligence a vyšších úředníků oproti Soběslavi souvisí s fungováním dolů. Příbram byla hornické město a k zajištění těžby byli potřeba nejen horníci, ale také úředníci a různé odborné technické profese. Navíc tu fungovala Vysoká škola báňská, díky které zde působili vysokoškolsí pedagogové.

Mezi studenty učitelského ústavu v Kladně (přílohy 63 a 64) byli nejpočetněji zastoupeni studenti z učitelských rodin, v celém vzorku 106 studentů (15 %). Ovšem nejčastěji je u rodičů uváděno učitelské povolání do roku 1919/20, v dalším sledovaném období se objevují méně a jejich počet postupně klesá.

Druhou nejpočetnější skupinou jsou úředníci, v celém vzorku to je 75 studentů (11 %), ale těch bylo zpočátku méně a jejich počet postupně stoupal. Stejný rostoucí trend vykazovala i třetí nejpočetnější skupina tovární dělníci, celkem 63 studentů (9 %). V období do roku 1919/20 se vyskytovali minimálně a potom jejich zastoupení ve vzorku rostlo.

Zhruba stejně početně jsou zastoupeny další tři skupiny, pracovníci v zemědělství a lesnictví (60 studentů, 9 %), řemeslníci (59 studentů, 9 %) a ženy v domácnosti (60 studentů, 9 %). Zastoupení pracovníků v zemědělství a lesnictví postupně klesalo, a podobně i další dvě kategorie, i když u těch byl pokles jen velmi mírný.

Vedle řemeslníků jsou ve vzorku zastoupeni také obchodníci (33 studentů, 5 %) a pracovníci ve službách (26 studentů, 4 %). Obojí vykazuje mírný pokles v čase. Když k těmto dvěma skupinám připojíme ještě řemeslníky, vznikne skupina drobní živnostníci, která čítá 118 studentů (18 %), což je pro celý kladenský ústav nejpočetnější skupina.

Poměrně vysoké bylo zastoupení žen v domácnosti (zatímco zaměstnaná se objevila pouze v 18 případech). Také penzisté se mezi rodiči objevovali často, týká se to

37 studentů (5 %). Ale zatímco zastoupení žen v domácnosti postupně klesá, zastoupení penzistů ve vzorku stoupá. Když vytvoříme skupinu ekonomicky neaktivních rodičů, zjistíme, že je jich ve vzorku 97 (14 %) a jejich zastoupení je rovnoměrné.

Další skupiny se objevují v rozsahu 13-36 studentů v celém sledovaném období, tedy mezi 3 a 5 %. Nejméně jsou zastoupeni umělci (4 studenti, 1 %) a podnikatelé (5 studentů, 1 %).

Pro kladenský ústav se opět zdá, že se liší situace před zavedením koedukace a po ní. Dokud byl ústav dívčí, posílali sem studentky především učitelé, pracovníci v zemědělství a lesnictví, ale také podnikatelé nebo zástupci inteligence. Po zavedení koedukace tyto skupiny sice nemizí, ale pozvolna ustupují a mnohem výrazněji se objevují tovární dělníci a zaměstnanci v dolech, případně dopravě a mnohem větší zastoupení získali také úředníci. Sociální skladba se tedy poněkud mění.

Na učitelském ústavu v Kutné Hoře (příloha 65 a 66) byla mezi rodiči studentů nejpočetněji zastoupená skupina pracovníků v zemědělství a lesnictví, v celém vzorku se to týká 139 studentů (19 %). Až na několik výjimek je to v každém ročníku nejpočetněji zastoupená skupina, průměrně šlo o 7,3 studenta v ročníku.

Druhou nejpočetnější skupinou jsou řemeslníci, celkem 89 studentů (12 %). Pokud odhlédneme od extrémních výkyvů (1917/18 žádný a 1911/12 celkem 10 studentů v ročníku), vykazují spíše mírný pokles zastoupení v čase. Poměrně hodně ve srovnání s jinými ústavu je i obchodníků (41 studentů, 6 %). Pracovníci ve službách se objevili ve 24 případech (3 %). Spojená skupina drobní živnostníci potom čítá 154 studentů (21 %), což je opět nejvíce. Pokud zohledníme jednotlivé ročníky, pak zastoupení drobných živnostníků mírně klesá směrem k současnosti.

Třetí nejpočetnější skupinou byly učitelé, z učitelských rodin pocházelo 78 studentů (11 %). V každém ročníku byl alespoň jeden student z učitelské rodiny, průměrně to však bylo 4,1 studenta. Čtvrtou nejčastější profesí byli úředníci, z úřednických rodin pocházelo 61 studentů (8 %). V čase zastoupení této skupiny rostlo, větší počet studentů z úřednických rodin se objevoval po první světové válce.

Několik dalších skupin bylo zastoupeno zhruba stejně, tovární dělnictvo (51 studentů, 7 %), penzisté (50 studentů, 7 %), ženy v domácnosti (46 studentů, 6 %) a zaměstnané ženy (44 studentů, 6 %). Skupina penzistů a žen v domácnosti vykazuje určitý nárůst v čase, jejich zastoupení v jednotlivých ročnících pomalu roste. A pokud je

spojíme do jedné skupiny ekonomicky neaktivního obyvatelstva, v součtu jich bude v celém ústavu 96 (13 %) a rostoucí trend se potvrdí. Také pro zaměstnané ženy platí, že jejich zastoupení mírně roste. Několik skupin povolání vykazuje mnohem větší zastoupení až po první světové válce, kromě již zmiňovaných dělníků, kteří vykazují jasně rostoucí trend, jde také o zaměstnance v dopravě a ozbrojené složky.

Naopak minimálně jsou zastoupení podnikatelé (3 studenti, méně než 1 %), vyšší úředníci a ředitelé (4 studenti, 1 %) a zaměstnanci v dolech (4 studenti, 1 %).

Výše uvedená data mohu nyní shrnout a pokusit se vyjádřit základní tendence (přílohy 67 a 68). Z dat vyplývají jednak společné rysy ústavů a jednak určitá regionální specifika. Učitelské ústavy navštěvovali studenti z rodin, které se věnovali zemědělství a lesnictví, dále z rodin drobných živnostníků, nejčastěji různých řemeslníků, a také z rodin, jejichž živitel nebyl ekonomicky aktivní, ať už šlo o penzistu nebo ženu v domácnosti. Velmi často také studovali učitelské ústavy děti učitelů a úředníků. Méně jsou pak zastoupené dělnické profese, zaměstnanci v dopravě, různí zřizenci a pomocní pracovníci, nebo děti z rodin, které živila zaměstnaná matka. Naopak ústavy téměř nenavštěvovali děti z rodin podnikatelů, vysokých úředníků a ředitelů nebo z uměleckých kruhů, a ani rodiny inteligence nejsou příliš zastoupeny. Pokud pomineme to, že tyto společenské vrstvy jsou v každé společnosti v menšině, musíme zkonstatovat, že děti z rodin, jejichž živitel měl prestižní povolání a pravděpodobně také dostatečné finanční prostředky učitelské ústavy nenavštěvovaly, nebo jen výjimečně. Spíše než potřeba se uživit za tím pravděpodobně stál zájem o profesi učitele. Učitelské ústavy navštěvovaly nejčastěji děti z rodin takzvané střední třídy (učitelé, úředníci, živnostníci, rolníci) a z řad ekonomicky neaktivního obyvatelstva. Méně zastoupené jsou nejnižší sociální třídy (dělníci, horníci, zřizenci atd.), tedy nejméně placené skupiny a nejméně kvalifikovaní zaměstnanci. Poněkud překvapivě tedy shledávám, že častěji jsou zastoupeni ekonomicky neaktivní, než nižší sociální vrstvy.

Objevuje se také náznak určitého časového vývoje. Na všech ústavech postupně mírně narůstá zastoupení právě těchto nejnižších společenských vrstev, tedy dělníků, horníků (s výjimkou Příbrami), zaměstnanců v dopravě, zřizenců a částečně i zaměstnaných žen.

Na každém ústavu se projevila určitá regionální specifika. V Soběslavi to bylo velké zastoupení zaměstnanců v zemědělství a lesnictví (31 %), vyšší než u ostatních

ústavů, protože většina studentů pocházela z jižních Čech, které měly v té době spíše zemědělský než průmyslový charakter. Příbram se vyznačovala zastoupením horníků, kteří se vyskytovali pouze zde a v Kladně. Ale jejich počet klesal, jak byla v průběhu 20. století v Příbrami omezovaná těžba. V Kladně se opět projevilo zavedení koedukace jako určitý předěl. Zatímco předním bylo více zastoupeno zemědělství a lesnictví, učitelství, více podnikatelů, inteligence atd., po jejím zavedení tyto skupiny obyvatel ustoupily a vzrostl počet dělníků, horníků, zaměstnanců v dopravě nebo ozbrojených složkách. To opět potvrzuje nárůst regionálního charakteru ústavu. Také v Kutné Hoře bylo vysoké zastoupení zemědělců a lesníků a pomalý nárůst dělníků a minimum horníků. Doly totiž v té době dávno nefungovali, postupně se rozvíjel průmysl a v obživě místních převažovalo zemědělství.

Můžeme tedy říct, že učitelské ústavy byly záležitostí spíše střední třídy, ale v průběhu 20. století se postupně demokratizovaly a začínají se častěji objevovat studenti z nižší společenské třídy.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit místní a sociální původ studentů učitelských ústavů a dát tyto jevy do souvislosti s politickým a ekonomickým vývojem společnosti. K tomuto účelu jsem vybrala čtyři učitelské ústavy (v Kladně, Soběslavi, Příbrami a Kutné Hoře) a metodou sondy jsem zvolila několik období, na které jsem výzkum zaměřila. Z třídních výkazů jsem pak zjišťovala počet a pohlaví studentů, bydliště jejich rodičů, dozor nad studenty během studia a jeho bydliště a povolání rodičů. Aby získaly tyto údaje určitý kontext, bylo nutné alespoň v základních rysech postihnout vývoj jednotlivých zvolených učitelských ústavů, zejména těch oblastí jejich vývoje, které měly zásadní vliv na studenty.

Z hlediska vývoje zvolených učitelských ústavů bylo zásadní kdy a jakým způsobem byly založeny. Učitelské ústavy v Soběslavi, Kutné Hoře a Příbrami vznikly jako státní mužské učitelské ústavy krátce po vydání školského zákona z roku 1869, který umožňoval učitelské ústavy založit. Naproti tomu učitelský ústav v Kladně vznikl až na začátku 20. století jako soukromý a dívčí a zestátněn byl teprve v roce 1921. Zdá se, že to mělo zásadní vliv na jeho vývoj i v pozdějších letech.

Zatímco chlapecké učitelské ústavy byly během první světové války dotčeny především odvodou studentů na frontu, dívčího ústavu v Kladně se první světová válka nijak zásadně nedotkla.

Na všech zkoumaných ústavech byla po roce 1919 zaváděna koedukace. Někde byla koedukace zavedena postupně (Soběslav a Příbram), v Kutné Hoře byly dokonce vytvořeny samostatné dívčí pobočky a v Kladně se s jejím zavedením otálelo až do školního roku 1923/24.

Osud učitelských ústavů se rozchází na začátku druhé světové války, ačkoliv všechny ústavy se musely přizpůsobit nátlaku ze strany okupační moci. Učitelský ústav v Kladně byl v říjnu 1941 násilně uzavřen. Také učitelský ústav v Příbrami byl uzavřen, na konci školního roku 1941/42 byl připojen k ústavu v Hořovicích. Zbylé dva ústavy fungovaly po celou druhou světovou válku a studium na nich bylo do konce války prodlouženo na pětileté.

Po skončení druhé světové války byly zrušené ústavy obnoveny, i když se počítalo s jejich zrušením. Nejprve byla snaha ústavy postupně přeměnit na reálná gymnázia, ale

na většině míst se od této snahy upustilo. Na konci školního roku 1947/48 učitelské ústavy zanikly a byly nahrazeny pedagogickými fakultami na vysokých školách.

Po vytyčení těchto základních mezníků v dějinách jednotlivých učitelských ústavů bylo možné zabývat se jejich studenty. Nejprve jsem se věnovala počtu studentů. Ve zkoumaných obdobích navštěvovalo nejvíc studentů učitelský ústav v Soběslavi (865) a nejméně v Příbrami (724). Na počet studentů na ústavech měly vliv politické události. Během první světové války zaznamenaly mužské učitelské ústavy výrazný pokles studentů, který byl způsoben odvody studentů na frontu. Kladenského učitelského ústavu se tento pokles netýkal, protože byl ženský. Určitou stabilitu v počtech studentů 4. ročníku vykazovaly všechny ústavy ve třicátých letech 20. století, kdy nedocházelo k žádným politickým zvrátům. Hospodářská krize třicátých let se na vzorku nijak neprojevila. Naopak během druhé světové války vykazovaly ústavy velký nárůst počtu studentů, který byl zapříčiněn uzavíráním českých škol v okupovaném pohraničí, na Slovensku a v Podkarpatské Rusy a přesunem studentů do vnitrozemí. Na ústavech byly dokonce otevírány paralelní třídy a učitelský ústav v Soběslavi získal v tomto období ještě výraznější převahu v počtu studentů nad ostatními sledovanými ústavami. Na konci existence učitelských ústavů v období po druhé světové válce je také zřejmý pokles počtu studentů, největší v Kladně, nejmenší v Kutné Hoře. Tento pokles se týkal dvou poválečných let, kdy bylo dětí ve třídách výrazně méně, než byl průměr, naopak v posledním roce existence ústavů počet studentů vzrostl, aby mohli studium dokončit všichni studenti a aby mohli získat maturitní zkoušku na učitelských ústavech poslední zájemci.

Jak již bylo řečeno, učitelské ústavy v Soběslavi, Kutné Hoře a Příbrami byly chlapecké, zatímco učitelský ústav v Kladně byl dívčí, takže poměr chlapců a dívek bylo možné zkoumat až od zavedení koedukace, které jsem shrnula výše. Na základě zvoleného vzorku jsem tedy sledovala poměr chlapců a dívek ve třídách až od školního roku 1931/32. Zastoupení obou pohlaví bylo poměrně vyrovnané a nezaznamenala jsem žádné výkyvy v souvislosti s ekonomickou nebo politickou situací. Na učitelských ústavech v Soběslavi, Příbrami a Kutné Hoře byl od školního roku 1931/32 počet chlapců a dívek ve třídách zhruba stejný, nijak nepřevažovali chlapci ani dívky. Pouze na učitelském ústavu v Kladně jsem zaznamenala určitou převahu dívek (58 % dívek a 42 % chlapců ze všech studentů od roku 1931/32). Ústav byl jako jediný založený jako

ženský, takže může jít o jistou tradici. Nebo je možné, že chlapci z Kladna a okolí měli pestřejší možnosti studia než v regionech zbylých zkoumaných ústavů. Obecně lze ale konstatovat, že se v první polovině 20. století mezi studenty učitelských ústavů ještě neprojevila dnešní feminizace školství, a to ani její náznak. Naopak můžeme sledovat demokratické zastoupení obou pohlaví.

Dále jsem zkoumala bydliště rodičů studentů, což bylo zároveň trvalé bydliště studentů. Pro zpracování údajů jsem použila města, ve kterých ústavy sídlily, okresy definované vyhláškou č. 564/2002 Sb. a samosprávné kraje podle zákona č. 347/1997 Sb. Zjistila jsem, že většina studentů pocházela buď přímo ze sídla ústavu, nebo z jeho okolí, tedy okresu, ve kterém ústav sídlil. Studenti učitelského ústavu v Soběslavi pocházeli většinou z okresu Tábor, případně z města Soběslav, nebo z Jihočeského kraje (v tomto pořadí podle četnosti). Studenti učitelského ústavu v Příbrami pocházeli zejména z okresu Příbram, z města Příbram, z Březových Hor a Jihočeského kraje. Studenti z učitelského ústavu v Kladně pocházeli většinou z města Kladna, okresu Kladna a Středočeského kraje a Kročehlav. Studenti učitelského ústavu v Kutné Hoře pocházeli nejčastěji z města Kutná Hora, z okresu Kutná Hora, ze Středočeského kraje a případně z kraje Vysočina. Zároveň také platí, že na počátku sledovaného období byly město a okres zastoupeny méně a jejich zastoupení ve vzorku postupně rostlo. Ostatní lokality se objevovaly výjimečně. Pokud se přece jen objevovali, držely se na nějaké stabilní úrovni, nebo jejich zastoupení mírně klesalo v čase.

Zde se ukázala výjimečnost učitelského ústavu v Kladně, který vykazuje extrémní rozdíly zastoupení jednotlivých lokalit v čase. Zatímco před první světovou válkou nebyli studenti z Kladna a okresu Kladno zastoupeni prakticky vůbec, po první světové válce jejich zastoupení strmě stoupá. Naopak z počátku studovali v Kladně především studenti ze Středočeského kraje, případně jiných krajů, ale po první světové válce počet studentů ze Středočeského kraje i z ostatních krajů klesá. Důvodem je zavedení koedukace. Před povolením koedukace v roce 1919/20 bylo dívčích učitelských ústavů velmi málo, takže se do kladenského ústavu sjížděli studentky z celých Čech, dokonce i z Moravy, protože neměly mnoho jiných příležitostí ke studiu. Navíc ústav měl penzionát, který zajišťoval dívkám možnost společensky přijatelného ubytování. Po zavedení koedukace získal ústav regionální charakter, protože významně narostl počet studentů z okolí ústavu a stejně významně klesl počet studentů pocházejících ze vzdálenějších míst Čech.

Zatímco kladenský učitelský ústav zavedením koedukace ztratil svou výlučnost a získal postupně regionální charakter, zbývající tři učitelské ústavy, které vznikly jako chlapecké, koedukace v tomto smyslu neovlivnila. Už od začátku 20. století měly regionální charakter a jejich studenti pocházeli z jejich okolí. Během první poloviny 20. století se tato tendence ještě zvýraznila.

Dále jsem zjišťovala, kdo na studenty během studia dohlížel (dozor) a s tím úzce souvisí, kde student během studia bydlel. Předpokládala jsem, že pokud student pocházel z větší vzdálenosti od sídla ústavu, nemohli na něj dohlížet rodiče a ani nemohl do školy každodenně dojíždět, takže na něj musel dohlížet někdo jiný a musel dočasně bydlet poblíž ústavu. Naopak pokud rodiče bydleli dostatečně blízko ústavu, aby mohl student z bydliště pravidelně dojíždět, mohli být dozorem rodiče. Pro účely výzkumu jsem si stanovila jsem si několik kategorií dozoru – majitel penzionátu, jiná osoba, otec, matka, poručník.

Zjistila jsem, že penzionáty nebo jiná ubytovací zařízení pro studenty fungovaly pouze v Kladně. Především jde o penzionát Marie Egemové, který po jeho zrušení nahradil penzionát Karla Neumana a později penzionát Bertý Petrmanové. V ostatních městech a v Kladně po roce 1931/32 poskytovaly studentům ubytování soukromé osoby, které si tím pravděpodobně přivydělávaly. Většinou šlo o vdovy nebo místní živnostníky a živnostnice.

Zastoupení jiných osob (včetně majitelů penzionátů) bylo zpočátku na všech ústavech (kromě Příbrami, kde to bylo vyrovnané) větší než zastoupení rodičů, postupně ale klesá. Naopak podíl na dozoru byl na počátku sledovaného období nižší a postupně stoupal. Tento pokles a nárůst byl největší v Kladně, kde do roku 1919/20 naprostá většina studentů bydlela v penzionátech a dozor tudíž zastával majitel penzionátu, od roku 1931/32 radikálně vzrostl podíl rodičů na dozoru a stejně radikálně kleslo zastoupení jiných osob.

S tím úzce souvisí bydliště dozoru, tedy místo, kde student bydlel během studia. Pro třídění obcí a osad uváděných jako bydliště jsem využila okresy definované ve vyhlášce č. 564/2002 Sb. Studenti bydleli nejčastěji přímo v sídle ústavu (Soběslav, Příbram, Kladno, Kutná Hora), a to prakticky po celé sledované období. Je tedy pravděpodobné, že pokud studenti nemohli do školy dojíždět z domu rodičů a museli si najít ubytování u jiné osoby, bylo to nejspíš přímo v sídle ústavu. Druhým nejčastějším

bydlištěm byly obce v okrese, ve kterém ústav sídlil (okres Tábor, okres Příbram, okres Kladno a okres Kutná Hora). Postupně zastoupení těchto okresů rostlo. Stále více studentů bydlelo v okolí sídla ústavu a do školy pravidelně dojíždělo. To svědčí o zlepšení dopravní dostupnosti v průběhu první poloviny 20. století a lepších možnostech dojíždět do školy. Pokud student nebydlel v sídle ústavu nebo v okrese, v němž ústav sídlil, bydlel nejspíš v některém ze sousedních okresů, pouze naprosté minimum studentů bydlelo jinde.

Poslední část mé práce byla věnovaná povolání rodičů studentů. Pro třídění jednotlivých povolání jsem si stanovila několik skupin povolání. Na základě analýzy jednotlivých ústavů a jejich porovnání jsem dospěla k názoru, že učitelské ústavy nejčastěji navštěvovali studenti z rodin, ve kterých se živitelé věnovali zemědělství nebo lesnictví, z rodin drobných živnostníků, nejčastěji různých řemeslníků, a také z rodin, kde nebyl ekonomicky aktivní živitel, tedy z rodin penzistů nebo žen v domácnosti. Velmi často také studovali na ústavech děti učitelů a úředníků. Obecně lze tedy říci, že šlo spíše o studenty ze střední společenské třídy. Postupně narůstalo zastoupení nižší společenské třídy, tedy různých dělníků, horníků a zřízenců. Ale zastoupení vyšší společenské třídy, tedy podnikatelů, ředitelů a vysokých úředníků, případně umělců, bylo po celou dobu naprosto minimální. Velmi časté bylo také studium dětí z rodin, kde chyběl ekonomicky aktivní živitel rodiny.

Svou roli hrají i regionální specifika. Zatímco v Soběslavi hráli hlavní roli studenti z rodin zemědělců a lesníků, což ukazuje na zemědělský charakter regionu, v Kladně a Příbrami se ve vzorku vyskytovali horníci, kteří se nikde jinde prakticky nevyskytovali. V Kladně svou roli opět sehrálo zavedení koedukace, ale na ostatních ústavech nemělo v tomto ohledu vliv. Zatímco před jejím zavedením byly ve vzorku více zastoupeni pracovníci v zemědělství a lesnictví, učitelé, podnikatelé, inteligence atd., po jejím zavedení tyto skupiny ustoupily a vzrostl počet dělníků, horníků, pracovníků v dopravě atd.

Na základě tohoto výzkumu tedy můžeme nastínit určitou charakteristiku absolventa českého učitelského ústavu zhruba ve třetí dekádě 20. století. Mohl to být stejně tak muž, jako žena. S největší pravděpodobností by pocházel ze střední třídy, jeho rodiče by žili ve stejném regionu, ve kterém ústav sídlil. Pokud žil dostatečně blízko ústavu, mohl do školy denně dojíždět, pokud to situace neumožňovala, našel si ubytování

v sídle ústavu u některého místního obyvatele, který měl ubytování studentů jako vedlejší zdroj příjmu.

Ačkoliv tyto závěry zní poměrně pravděpodobně, je třeba si uvědomit, že vzorek, na základě kterého vznikly, byl jak místně, tak časově omezený a tyto závěry tedy nemají obecnou platnost. Bylo by třeba je ověřit dalším výzkumem, do kterého by byly zahrnuty jiné ústavy, z jiných oblastí a také jiná období.

Zároveň se na tomto výzkumu ukázalo, že učitelský ústav v Kladně nebyl typickým učitelským ústavem, zejména proto, že byl původně dívčí a že zavedení koedukace změnilo portfolio studentů, kteří ho navštěvovali.

Bibliografie

Prameny

Prameny archivní

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno (dále jen SOA v Praze – SOkA Kladno). Sbírká soudobé dokumentace v okrese Kladno 1873-2019.

SOA v Praze – SOkA Kladno. Fond Státní koedukační učitelství v Kladně (1903) 1904–1948.

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora (dále jen SOA v Praze – SOkA Kutná Hora). Fond Lindnerův učitelství Kutná Hora 1854-1949.

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram (dále jen SOA v Praze – SOkA Příbram). Fond Státní učitelství Příbram 1874-1948.

Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor (dále jen SOA v Třeboni – SOkA Tábor). Fond Učitelství Soběslav (1866) 1870-1948.

Prameny vydané

I. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1926-1927. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1927.

II. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1927-1928. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1928.

III. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1928-1929. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1929.

IV. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1929-1930. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1930.

V. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1930-1931. Kladno: Státní koedukační ústav učitelství v Kladně, 1931.

VI. výroční zpráva státního československého koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1931-1932. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelství v Kladně, 1932.

VII. výroční zpráva československého státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1932-1933. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelství v Kladně, 1933.

VIII. výroční zpráva československého státního koedukačního ústavu učitelství v Kladně 1933-1934. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelství v Kladně, 1934.

IX. výroční zpráva československého státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1934-1935. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelský v Kladně, 1935.

X. výroční zpráva československého státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1935-1936. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelský v Kladně, 1936.

XI. výroční zpráva československého státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1936-1937. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelský v Kladně, 1937.

XII. výroční zpráva československého státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1937-1938. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelský v Kladně, 1938.

XIII. výroční zpráva československého státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1938-1939. Kladno: Státní československý koedukační ústav učitelský v Kladně, 1939.

Výroční zpráva Lindnerova státního československého ústavu učitelského a městského ústavu ku vzdělávání učitelek domácích nauk v Kutné Hoře za školní rok 1932/33. Ročník 9. Kutná Hora: Lindnerův státní československý ústav učitelský v Kutné Hoře, 1933.

Výroční zpráva Lindnerova státního československého ústavu učitelského a městského ústavu ku vzdělávání učitelek domácích nauk v Kutné Hoře za školní rok 1934/35. Ročník 11. Kutná Hora: Lindnerův státní československý ústav učitelský v Kutné Hoře, 1935.

Výroční zpráva Lindnerova státního československého ústavu učitelského a městského ústavu ku vzdělávání učitelek domácích nauk v Kutné Hoře za školní rok 1935/36. Ročník 12. Kutná Hora: Lindnerův státní československý ústav učitelský v Kutné Hoře, 1936.

Patnáctá roční zpráva, školní rok 1946-1947; do zprávy jest pojat i městský ústav pro vzdělávání učitelek domácích nauk v Kutné Hoře. Kutná Hora: Lindnerův státní koedukační ústav učitelský v Kutné Hoře, 1947. s. 3-26

Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za rok 1927-1928. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1928. s. 3-26

Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za škol. rok 1928-1929. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1929. s. 3-20

Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1929-1930. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1930. s. 3-33

Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1930-1931. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1931. s. 3-27

Výroční zpráva Státního čsl. koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1931-1932. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1932. s. 3-24

Výroční zpráva Státního čsl. koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1932-1933. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1933. s. 3-43

Výroční zpráva Státního čsl. koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1933-1934. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1934. s. 3-20

Výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1934-1935. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1935. s. 3-20

Výroční zpráva Státního českoslov. koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1935-1936. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1936. s. 3-19

Výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1936-1937. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1937. s. 3-23

Výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1937-1938. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1938. s. 3-51

Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927.

Druhá výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1927-1928. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1928.

Třetí výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1928-1929. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1929.

Čtvrtá výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1930.

Pátá výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1930-31. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1931.

VI. výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1931-32. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1932.

VII. výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1932-1933. Soběslav: Státní československý koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1933.

VIII. výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1933-1934. Soběslav: Státní československý koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1934.

IX. výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1934-1935. Soběslav: Státní československý koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1935.

X. výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1935-1936. Soběslav: Státní československý koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1936.

XI. výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1936-1937. Soběslav: Státní československý koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1937.

XII. výroční zpráva Státního československého koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1937-38. Soběslav: Státní československý koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1938.

Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1947-48. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1948.

Zákony a nařízení

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern (1774).

Politische Verfassung der deutschen Schulen in der K., auch K. K. deutschen Erbstaaten (též Schulkodex).

Základní zákon č. 142/1867 ř. z. z 21. prosince 1867, o všeobecných právech státních občanů. Zákon č. 48/1868 ř. z. z 25. května 1868, kterým se vydávají pravidla o poměru školy a církve.

Říšský zákon č. 62/1869 ř. z. ze 14. května 1869, kterým se stanoví zásady školství se zřetelem na obecné školy (tzv. Hasnerův zákon).

Zákon č. 53/1883 ř. z. ze dne 2. 5. 1883, kterým se mění některá ustanovení zákona ze dne 14. května 1869 (Z. 5. č. 62).

Zákon č. 226/1922 Sb. ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských (tzv. malý školský zákon).

Vládní nařízení č. 320/1941 Sb. ze dne 11. srpna 1941, kterým se mění některá ustanovení o učitelských ústavech s českým jazykem vyučovacím.

Dekret prezidenta republiky č. 132/1945 Sb. ze dne 27. října 1945, o vzdělávání učitelstva.

Zákon č. 100/1946 Sb. ze dne 9. dubna 1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty.

Zákon č. 95/1948 Sb. ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

Ústavní zákon č. 347/1997 Sb. o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky ze dne 3. 12. 1997, ve znění zákona č. 135/2011 Sb. platný od 1. 8. 2011.

Vyhláška č. 564/2002 Sb. o stanovení územní okresů České republiky a území obvodů hlavního města Prahy ze dne 18. 12. 2002, ve znění zákona č. 388/2015 Sb. platný od 1. 1. 2016.

Zákon č. 51/2020 Sb. o územně správním členění státu a změně souvisejících zákonů (zákon o územně správním členění státu) ze dne 29. ledna 2020 účinný od 1. 1. 2021.

Vyhláška č. 346/2020 Sb. o stanovení správních obvodů obcí s rozšířenou působností, území obvodů hlavního města Prahy a příslušnosti některých obcí do jiného okresu ze dne 28. července 2020, účinný od 1. 1. 2021.

Odborná literatura

ČORNEJOVÁ, Ivana, KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, et al., NOVOTNÝ, Miroslav, ed. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. Praha: Paseka, 2020.

HABADOVÁ, Hana, VEVERKOVÁ, Irena. *Státní koedukační učitelský ústav Kladno (1903) 1904-1948. Inventář*. Kladno, 2006, AP.č. 89. s. 24

HAVRÁNEK, Jan, PETRÁŇ, Josef. *Základy statistické metody pro historiky*. Praha: SPN, 1963.

HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN, 1985.

- JOBEKOVÁ HABROVÁ, Kateřina, SMOLOVÁ, Věra. *Státní učitelský ústav Příbram, 1884–1948. Inventář*. Příbram, 2009. AP č. 132.
- JŮVA, Vladimír, VESELÁ, Zdenka. *Dějiny pedagogiky*. Praha: SPN 1985.
- JŮVA, Vladimír, VESELÁ, Zdenka. *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*. Praha: SPN, 1988.
- KADLEC, Petr. *Střední školy a jejich studenti: (k formování inteligence na severní Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století)*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013.
- KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl I. - III*. Praha: Česká grafická unie a.s., 1923.
- KÁDNER, Otakar. *Náboženství a škola*. Praha: Dědictví Komenského, 1918.
- KÁDNER, Otakar. *Stručné dějiny paedagogiky a školství*. Praha: Dědictví Komenského, 1912.
- KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. I.-IV. díl*. Praha: Sfinx, 1929-1938.
- KÁDNER, Otakar. *Základy obecné pedagogiky. Díl I. – III*. Praha: Česká grafická unie a.s., 1925.
- KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, PÁNKOVÁ, Markéta (eds.). *„Národní“ školství za první Československé republiky*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2018.
- KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *"Nová škola" v meziválečném Československu ve Zlíně: ideje, aktéři, místa*. Praha: Academia, 2020.
- KASPER, Tomáš, PÁNKOVÁ, Markéta. *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě: profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2015.
- KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Vybrané kapitoly z dějin pedagogiky*. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2006.
- KORITENSKÁ, Pavla. *Cesta dívek za vzděláním. Dívčí školství v Hradci Králové a okolí od konce 60. let 19. století do 1. poloviny 20. století*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2013.
- KOSOVÁ, Veronika. *Státní koedukační učitelský ústav v Kladně 1904–1948*. Bakalářská práce. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016.

- KŘEMENÁKOVÁ, Radka. *Učitelství v Kutné Hoře a jeho proměny v letech 1870-1948*. Diplomová práce. Kutná Hora: Katedra pedagogiky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 2010.
- Lindnerův učitelství v Kutné Hoře, 1854–1949 (1957). Zrušený inventář*. Kutná Hora. AP č. 56.
- PÁNKOVÁ, Markéta, KASPEROVÁ, Dana, KASPER, Tomáš. *Meziválečná školská reforma v Československu*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2015.
- RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006.
- RÝDL, Karel. *František Hrnčíř (1860-1928) - symbol českého učitelství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009.
- RÝDL, Karel. *Jan Ámos Komenský a východní Čechy (1623-1628)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017.
- RÝDL, Karel. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I. (1774-1989)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010.
- RÝDL, Karel, ŠMELOVÁ, Eva. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869-2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.
- SMOLOVÁ, Věra. *Státní učitelství Příbram, 1874–1948. Inventář*. Příbram, 2006. AP č. 103. s. X.
- SOMR, Miroslav. *Antologie k dějinám školství a pedagogiky: dočasná vysokoškolská učebnice, sv. 1 a 2*. Praha: Ministerstvo školství ČSR, 1987.
- SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky: celostátní vysokoškolské učebnice*. Praha: SPN, 1987.
- SOMR, Miroslav. *Muž naděje a touhy, posel budoucnosti: (zamyšlení nad myšlenkami Jana Amose Komenského)*. České Budějovice, Jihočeská univerzita, 1994.
- SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky /dočasná vysokoškolská učebnice/*. Praha: MON, 1987.
- SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010.
- ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1999.

TRNÍKOVÁ, Věra. *První český učitelský ústav na jihu Čech. Učitelský ústav v Soběslavi v letech 1871-1948*. Diplomová práce. České Budějovice: Pedagogická fakulta, Jihočeská universita v Českých Budějovicích, 2013.

VANČATA, Vladimír. *Učitelský ústav v Soběslavi, 1870–1948. Inventář*. Tábor, 1977. AP č. 125. s. 34

VÁŇOVÁ, Růžena. *Československé školství ve 30. letech: (příhodovská reforma)*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995.

VÁŇOVÁ, Růžena. *Studijní texty k dějinám pedagogiky: Učeno pro posluchače Fakulty pedagogické*. Praha: SPN, 1984.

VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: SPN, 1986.

VESELÁ, Zdenka. *Aktuální problémy výchovy ve světle odkazu J. A. Komenského*. Brno: Masarykova univerzita, 1991.

VESELÁ, Zdenka. *Novověcí myslitelé o výchově*. Praha: SPN, 1979.

VESELÁ, Zdenka. *Příspěvek k dějinám českého školství*. Praha: SPN, 1984.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

VEVERKOVÁ, Irena. Vývoj učňovského a odborného školství na pozadí regionální historie Kladenska a Slánska. In: *Slánský obzor*. Slaný: Společnost Patria, Vlastivědné muzeum ve Slaném a Státní okresní archiv v Kladně, 2011, 18.

VEVERKOVÁ, Irena. Vývoj učňovského a odborného školství na pozadí regionální historie Kladenska a Slánska. In: *Slánský obzor*. Slaný: Společnost Patria, Vlastivědné muzeum ve Slaném a Státní okresní archiv v Kladně, 2011, 18.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016.

Elektronické zdroje

Ministerstvo vnitra České republiky. *Archivní fondy a sbírky v České republice [online]*. [cit. 2021-04-17]. Dostupné z: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>

Přílohy

Seznam příloh

Příloha 1: Přehled pedagogií působících v Československu ve třicátých letech 20. století	V
Příloha 2: Sídla vybraných učitelských ústavů s počtem obyvatel	VII
Příloha 3: Národnostní poměry v sídlech ústavů	VII
Příloha 4: Přehled ředitelů Lindnerova učitelského ústavu v Kutné Hoře	VIII
Příloha 5: Přehled ředitelů Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami	VIII
Příloha 6: Přehled ředitelů Státního koedukačního učitelského ústavu v Kladně	IX
Příloha 7: Přehled ředitelů Státního koedukačního učitelského ústavu v Soběslavi	X
Příloha 8: Paralelní třídy k jednotlivým ročníkům učitelských ústavů v Kutné Hoře, Příbrami a Soběslavi	XI
Příloha 9: Porovnání počtu studentů a maturantů učitelského ústavu v Příbrami v letech 1879/80 a 1884/85	XII
Příloha 10: Vojenské odvody studentů učitelského ústavu v Kutné Hoře a předčasné maturity odvedenců	XII
Příloha 11: Vojenské odvody studentů učitelského ústavu v Příbrami a předčasné maturity odvedenců	XIII
Příloha 12: Vojenské odvody studentů učitelského ústavu v Soběslavi a předčasné maturity odvedenců	XIII
Příloha 13: Počet studentů 4. ročníků učitelských ústavů	XIV
Příloha 14: Graf – počet studentů 4. ročníků učitelských ústavů	XVI
Příloha 15: Počet studentů 4. ročníku po obdobích	XVI
Příloha 16: Graf – počet studentů 4. ročníku po obdobích	XVII
Příloha 17: Počet studentů v ročnících s pobočkami	XVII
Příloha 18: Pohlaví studentů 4. ročníků učitelských ústavů	XVIII
Příloha 19: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků učitelských ústavů	XIX

Příloha 20: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků učitelství v období 1931/32-1947/48 – součet.....	XX
Příloha 21: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Soběslav	XX
Příloha 22: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Příbram	XXI
Příloha 23: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Kladno	XXI
Příloha 24: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Kutná Hora	XXII
Příloha 25: Dozor nad studenty 4. ročníku Soběslav	XXIII
Příloha 26: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Soběslav.....	XXIV
Příloha 27: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Soběslav	XXV
Příloha 28: Dozor nad studenty 4. ročníku Příbram	XXVI
Příloha 29: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Příbram	XXVII
Příloha 30: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Příbram.....	XXVIII
Příloha 31: Dozor nad studenty 4. ročníku Kutná Hora	XXIX
Příloha 32: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kutná Hora	XXX
Příloha 33: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kutná Hora.....	XXXI
Příloha 34: Dozor nad studenty 4. ročníku Kladno	XXXII
Příloha 35: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kladno	XXXIII
Příloha 36: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kladno.....	XXXIV
Příloha 37: Graf – porovnání ústavů – jiná osoba jako dozor v procentech	XXXIV
Zdroj: viz příloha 13.....	XXXIV
Příloha 38: Graf – porovnání ústavů – rodiče a poručník jako dozor v procentech..	XXXV
Příloha 39: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Soběslav.....	XXXVI
Příloha 40: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Soběslav	XXXVII
Příloha 41: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Příbram	XXXVIII
Příloha 42: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Příbram.....	XXXIX
Příloha 43: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Kladno	XL
Příloha 44: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Kladno.....	XLI

Příloha 45: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Kutná Hora	XLII
Příloha 46: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Kutná Hora	XLIII
Příloha 47: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku shrnutí	XLIV
Příloha 48: Graf – Bydliště dozoru studentů 4. ročníku – dnešní města	XLV
Příloha 49: Graf – Bydliště dozoru studentů 4. ročníku – okresy	XLVI
Příloha 50: Graf – Bydliště dozoru studentů 4. ročníku – ostatní lokality	XLVI
Příloha 51: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Soběslav	XLVII
Příloha 52: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Soběslav – nejčastější lokality	XLVIII
Příloha 53: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Příbram	XLIX
Příloha 54: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Příbram – nejčastější lokality ...L	
Příloha 55: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kladno	LI
Příloha 56: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kladno – nejčastější lokality .LII	
Příloha 57: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kutná Hora	LIII
Příloha 58: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kutná Hora – nejčastější lokality	LIV
Příloha 59: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Soběslav.....	LV
Příloha 60: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Soběslav ..	LVI
Příloha 61: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Příbram	LVII
Příloha 62: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Příbram..	LVIII
Příloha 63: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Kladno	LIX
Příloha 64: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Kladno.....	LX
Příloha 65: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Kutná Hora	LXI
Příloha 66: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Kutná Hora	LXII
Příloha 67: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – srovnání ústavů (součet a procenta)	LXIII

Příloha 68: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku – srovnání ústavů (procenta)

.....LXIV

Příloha 1: Přehled pedagogií působících v Československu ve třicátých letech 20. století

Zdroj: Trníková Věra. *První český učitelský ústav na jihu Čech. Učitelský ústav v Soběslavi v letech 1871-1948*. Diplomová práce. České Budějovice, 2013.

❖ Československé ústavy

➤ Dívčí

- Brno
- České Budějovice (řádové pedagogium Sester u Svatého Josefa)
- České Budějovice (řádové pedagogium u Nejsvětější Svátosti)
- Chrudim (řádové pedagogium)
- Kutná Hora (řádové pedagogium)
- Levoča (řádové pedagogium)
- Olomouc (řádové pedagogium)
- Plzeň
- Praha
- Praha (řádové pedagogium u Svaté Anny)
- Trnava (řádové pedagogium)

➤ Chlapecké

- Brno
- Plzeň
- Praha
- Spišská Kapitula
- Svatý Jan pod Skalou (řádové pedagogium)

➤ Koedukační

- Banská Bystrica
- Banská Štiavnica
- Bratislava
- Čáslav
- České Budějovice
- Hořovice
- Hradec Králové
- Chrudim
- Jičín

- Kladno
- Kroměříž
- Kutná Hora
- Levice
- Litomyšl
- Lučenec
- Modra
- Mukačevo
- Olomouc
- Opava
- Ostrava
- Prešov
- Příbor
- Příbram
- Soběslav
- Spišská Nová Ves
- Štubnianská Teplice
- Valašské Meziříčí
- Znojmo
- Žatec

❖ Německé

- Dívčí
 - Cheb (řádové pedagogium)
- Koedukační
 - Brno
 - České Budějovice
 - Cheb
 - Chomutov
 - Liberec
 - Opava
 - Praha
 - Stříbro
 - Ústí nad Labem (městské pedagogium)

❖ Polské

- Ostrava (koedukační)

❖ Maďarské

- Bratislava (koedukační)
- Bratislava (ženské řádové pedagogium)

❖ Ruské

- Mukačevo (koedukační)
- Prešov (řecko-katolické koedukační pedagogium)
- Užhorov (řecko-katolické koedukační pedagogium dívčí)
- Užhorov (řecko-katolické koedukační pedagogium chlapecké)

Příloha 2: Sídla vybraných učitelských ústavů s počtem obyvatel

Zdroj: RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha 2006.

Město	Kladno	Příbram	Soběslav	Kutná Hora
Počet obyvatel v roce 1910	19369	13321	3811	15542
Počet obyvatel v roce 1921	19111	11810	3909	14370
Počet obyvatel v roce 1930	20751	10469	4200	13892

Příloha 3: Národnostní poměry v sídlech ústavů

Zdroj: RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha 2006.

Město	Kladno	Příbram	Soběslav	Kutná Hora
Politický okres v letech 1910-1930	Kladno	Příbram	Tábor	Kutná Hora
Počet Čechů na 1000 obyvatel politického okresu v roce 1910	982,4	998,1	999,5	996,5
Počet Němců na 1000 obyvatel politického okresu v roce 1910	17,5	1,7	0,5	3,2
Počet Čechů na 1000 obyvatel politického okresu v roce 1921	982,6	996,9	998,3	996,4
Počet Němců na 1000 obyvatel politického okresu v roce 1921	15,9	2	0,7	2,2
Počet Čechů v politickém okrese v roce 1930	82169	57104	75000	58207
Počet Němců v politickém okrese v roce 1930	1631	166	141	104

Příloha 4: Přehled ředitelů Lindnerova učitelského ústavu v Kutné Hoře

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 1, 8-10, 29, 64, 65, 110, 166, 177, 180-181, 185, 188, 294, 295, 297, 329, 333. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 29, kniha č. 29, Školní kronika 1940-1945, s. 119.

- 1. 9. 1870 – 18. 4. 1872 PhDr. Jan Gall, ředitel
- 30. 4. 1872 – 3. 10. 1872 Josef Mazač, zatímní správce
- 3. 10. 1872 – 7. 9. 1882 PhDr. Gustav A. Lindner, ředitel
- 16. 9. 1882 – 14. 2. 1892 František Bohumil Kalina, zatímní správce, od 30. 1. 1883 ředitel
- 14. 3. 1892 – 4. 7. 1892 Karel Domin, zatímní správce
- 4. 7. 1892 – 16. 11. 1898 Karel Grüner, ředitel
- 6. 12. 1898 – 28. 6. 1909 Josef Šimek, ředitel
- 31. 8. 1909 – 25. 9. 1909 Ladislav Richter, zatímní správce
- 25. 9. 1909 – 21. 2. 1911 Vladimír Mikan, ředitel
- 21. 2. 1911 – 31. 8. 1911 Ladislav Richter, zatímní správce
- 1. 9. 1911 – 31. 3. 1912 Karel Novák, ředitel
- 1. 4. 1912 – 9. 9. 1912 Ladislav Richter, zatímní správce
- 9. 9. 1912 – 1. 2. 1927 František Ruffer, ředitel
- 1. 2. 1927 – 1. 2. 1928 Josef Nosákovec, zatímní správce
- 1. 2. 1928 – 31. 7. 1939 PhDr. Josef Holub, ředitel
- 7. 8. 1939 – 31. 8. 1948 František Voráček, zatímní správce, od 1. 8. 1942 ředitel

Příloha 5: Přehled ředitelů Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol., s. 5, 29, 187-190, 197, 198, 201, 215. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 4, kniha č. 4, Kronika ústavu 1940-1948. nefol., s.12, 14. *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za rok 1927-1928*. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1928. s. 9. *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1930-1931*. Příbram: Státní koedukační ústav učitelský v Příbrami, 1931. s. 8. *Výroční zpráva Státního čl. koedukačního*

ústavu učitelského v Příbrami za školní rok 1932-1933. Příbram: Státní koedukační ústav učitelství v Příbrami, 1933. s. 23. SMOLOVÁ, Věra. *Státní učitelství v Příbrami, 1874 – 1948*. Inventář. Příbram, 2006. AP č. 103. s. X.

25. 9. 1874 – 7. 7. 1892 František Tomec, zatímní správce, ředitel

7. 7. 1892 – 31. 12. 1921 Karel Domin, ředitel

1. 1. 1922 – 10. 11. 1922 František Novotný, zatímní správce

10. 11. 1922 – 1. 9. 1928 Vladimír Janků, ředitel

1. 9. 1928 – 27. 11. 1928 Jan Vondráček, zatímní správce

27. 11. 1928 – 1. 9. 1929 Josef Nosákovec, zatímní správce

1. 9. 1929 – 1. 9. 1942 Jan Sýkora, zatímní správce, od 31. 3. 1931 ředitel

28. 8. 1945 – 31. 3. 1948 Jan Sýkora, ředitel

31. 3. 1948 – 31. 8. 1948 Jan Topinka, zatímní správce

Příloha 6: Přehled ředitelů Státního koedukačního učitelského ústavu v Kladně

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno. Fond Státní koedukační učitelství v Kladně 1904-1948. Inv. č. 313, kniha č. 313, Školní kronika 1904/05-1939/40, s. 1-3, 23, 41-43, 80, 91, 120, 144, 145, 156, 157, 211, 212, 231. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno. Fond Státní koedukační učitelství v Kladně 1904-1948. Inv. č. 314, kniha č. 314, Školní kronika 1940/41-1947/48, s. 16, 21, 58, 74. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno. Fond Státní koedukační učitelství v Kladně 1904-1948. Inv. č. 317, kniha č. 317, Jednací protokol 9. 11. 1937-15. 7. 1942. *I. výroční zpráva státního koedukačního ústavu učitelského v Kladně 1926-1927*. Kladno, 1927. s. 9, 13.

30. 10. 1901 – 22. 9. 1904 Alois Koubek, správce kurzu

22. 9. 1904 – 16. 7. 1909 páter Adolf Fux, ředitel

16. 7. 1909 – 15. 3. 1913 Adolf Röhrig, ředitel

16. 3. 1913 – 3. 1. 1919 páter Alois Novák, zatímní správce, od 21. 6. 1913 ředitel

3. 1. 1919 – 31. 7. 1919 František Mlíčko, zatímní správce

1. 8. 1919 – 20. 10. 1919 František Beneš, zatímní správce

20. 10. 1919 – 31. 12. 1923 Ladislav Schlücksbier, zatímní správce, od 19. 12. 1921 definitivní správce, od 1. 12. 1923 ředitel

1. 1. 1924 – 28. 2. 1924 František Kleiner, zatímní správce

1. 3. 1924 – 10. 2. 1933 Karel Topinka, zatímní správce, od 4. 7. 1925 ředitel
 11. 2. 1933 – 31. 3. 1941 František Kleiner, zatímní správce, od 1. 1. 1934 ředitel
 31. 3. 1941 – 31. 8. 1941 František Sýkora, zatímní správce
 1. 9. 1941 – 10. 10. 1942 RNDr. Jan Jaroslav Veger, zastupující správce ústavu
 1. 9. 1945 – 30. 11. 1947 František Klíč, zatímní správce
 1. 12. 1947 – 31. 8. 1948 Jaroslav Šavrda, zatímní správce

Příloha 7: Přehled ředitelů Státního koedukačního učitelského ústavu v Soběslavi

Zdroj: *Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení*. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.5-6, 8, 10. Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 500, kniha č. 500, Pamětní kniha 1894-1911, s. 7, 30, 33, 36, 60-61, 138. Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 34, 41, 60, 72, 116, 119, 179, 200, 219. Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 502, kniha č. 502, Pamětní kniha 1939/40-1948(1940), s. 1rv, 2av, 30av, 33av, 44av-45av.

1. 9. 1869 – 1. 9. 1870 Václav Křížek, zatímní správce ústavu a ředitel reálného gymnázia v Táboře
 1. 9. 1870 – 23. 8. 1878 Emanuel Hrys, ředitel
 23. 8. 1878 – 31. 8. 1894 Antonín Huml, ředitel
 1. 9. 1894 – 16. 11. 1898 Josef Šimek, ředitel
 15. 12. 1898 – 7. 6. 1899 František Šimek, ředitel
 1. 8. 1899 – 11. 9. 1902 Julius Paulus, ředitel
 12. 9. 1902 – 31. 1. 1903 Engelbert Novák, zatímní správce
 1. 2. 1903 – 10. 8. 1907 Josef Vojta, ředitel
 1. 9. 1907 – 1. 12. 1907 Engelbert Novák, zatímní správce
 1. 12. 1907 – 31. 8. 1915 Petr Vepřek, ředitel (1913/14 ze zdravotních důvodů zastupován Matějem Lhotským)
 14. 9. 1915 – 3. 9. 1917 Matěj Lhotský, zatímní správce
 4. 9. 1917 – 1. 3. 1924 Karel Topinka, ředitel

1. 3. 1924 – 6. 9. 1939 Adolf Hemer, zatímní správce, od 29. 1. 1926 trvalý správce, od 1928 ředitel

1. 10. 1939 – 25. 7. 1945 Josef Podroužek, zatímní správce

25. 7. 1945 – 1. 12. 1947 František Miller, zatímní správce

1. 12. 1947 – 8. 3. 1948 František Klíč, zatímní správce

8. 3. 1948 – 11. 3. 1948 Václav Čihák, zatímní správce

11. 3. 1948 – 31. 8. 1948 Ludvík Fischer, zatímní správce

Příloha 8: Paralelní třídy k jednotlivým ročníkům učitelských ústavů v Kutné Hoře, Příbrami a Soběslavi

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 17-27; Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 5-19); Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Soběslavi za školní rok 1926-1927 s dějinami ústavu od jeho založení. Soběslav: Státní koedukační ústav učitelský v Soběslavi, 1927. s.8.

školní rok	Kutná Hora	Příbram	Soběslav
1873/74	-	-	1.
1874/75	-	-	-
1875/76	1.	1.	1., 2.
1876/77	1., 2.	1., 2.	1., 2., 3.
1877/78	1., 2., 3.	1., 2., 3.	1., 2., 3., 4.
1878/79	2., 3.	2., 3.	1., 2., 3.
1879/80	2., 4.	2., 4.	1., 2., 3.
1880/81	3.	2., 4.	3., 4.
1881/82	-	3.	3., 4.
1882/83	-	-	4.
1883/84	-	-	-

Příloha 9: Porovnání počtu studentů a maturantů učitelského ústavu v Příbrami v letech 1879/80 a 1884/85

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 17, 23).

školní rok	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník	maturita internisté	maturita externisté
1879/80	69	85	79	93	90	27
1884/85	23	29	30	26	26	6

Příloha 10: Vojenské odvody studentů učitelského ústavu v Kutné Hoře a předčasné maturity odvedenců

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelský ústav Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 28, kniha č. 28, Kronika školy 1870-1948, s. 206-263.

školní rok	počet odvedených studentů				předčasná maturita	
	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník	studenti	vojenští dovolenci
1914/15	1	4	6	22	16	0
1915/16	1	5	18	10	9	3
1916/17	0	4	11	4	4	19
1917/18	1	6	8	2	2	11
1918/19	-	-	-	-	0	0
1919/20	-	-	-	-	6	0
1920/21	-	-	-	-	-	-

Příloha 11: Vojenské odvody studentů učitelského ústavu v Příbrami a předčasné maturity odvedenců

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 1, kniha č. 1, Kronika ústavu 1874-1934. nefol. (s. 145-187).

školní rok	počet odvedených studentů				předčasná maturita	
	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník	studenti	vojenští dovolenci
1914/15	1	3	13	15	15	*
1915/16	0	3	14	11	13	*
1916/17	*	*	*	*	20	*
1917/18	*	*	*	*	0	*
1918/19	-	-	-	-	5	*
1919/20	-	-	-	-	18	*
1920/21	-	-	-	-	2	*

*Údaj nebyl v kronice uveden.

Příloha 12: Vojenské odvody studentů učitelského ústavu v Soběslavi a předčasné maturity odvedenců

Zdroj: Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelský ústav v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 501, kniha č. 501, Pamětní kniha 1911/12-1938/39, s. 66-152.

školní rok	počet odvedených studentů				předčasná maturita	
	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník	studenti	vojenští dovolenci
1914/15	0	0	4	16	16	0
1915/16	1	8	20	19	13	0
1916/17	0	1	1	4	4	15
1917/18	0	2	6	4	0	0
1918/19	-	-	-	-	4	0
1919/20	-	-	-	-	14	0
1920/21	-	-	-	-	1	0

Příloha 13: Počet studentů 4. ročníků učitelství

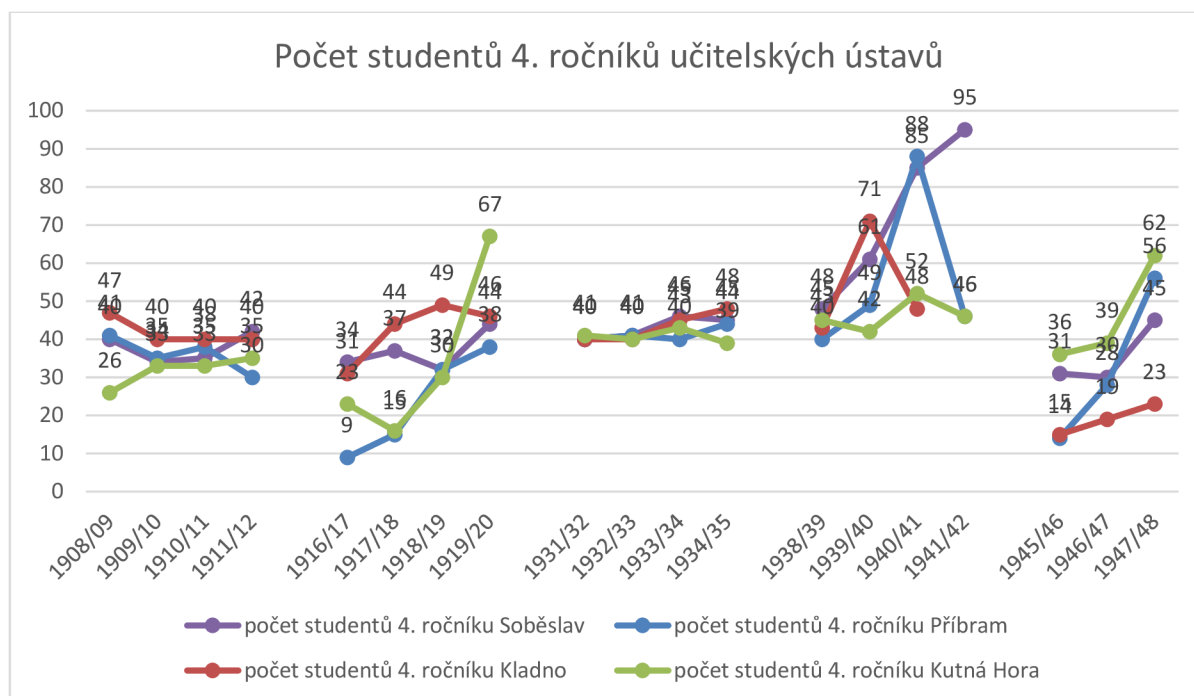
Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 71-74, 79-82, 95-98, 102-105, 118, 122, 123, 124, ukn č. 71-74, 79-82, 95-98, 102-105, 118, 122, 123, 124, Třídní katalogy 1908/09-1911/12, 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1941/42, 1945/46-1947/48. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno. Fond Státní koedukační učitelství v Kladně (1903) 1904–1948. Inv. č. 76-79, 98, 99, 103, 104, 116-119, 123-125, 128, 132, 137, ukn. č. 76-79, 98, 99, 103, 104, 116-119, 123-125, 128, 132, 137, Třídní výkaz 1908/09-1911/12, 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1940/41, 1945/46-1947/48. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno. Fond Státní koedukační učitelství v Kladně (1903) 1904–1948. Inv. č. 28, kn. č. 28 Maturitní protokol 1917/18. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelství Příbram 1874-1948. Inv. č. 223, 227, 231, 235, kniha č. 223, 227, 231, 235, Seznam žáků ve IV. ročníku, 1908/09-1911/12. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelství Příbram 1874-1948. Inv. č. 255, 259, 263, 267, 279-282, 286-288, 765, 290-293, kniha č. 255, 259, 263, 267, 279-282, 286-288, 765, 290-293, Hlavní katalog 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1941/42, 1945/46-1947/48. Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 127-130, 135-138, 150-153, 157-161, 165, kniha č. 127-130, 135-138, 150-153, 157-161, 165, Výkazy pololetních vysvědčení 1908/09-1911/12, 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1941/42, 1945/46. Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 277, 278, kniha č. 277, 278, Matriky vysvědčení dospělosti, 1946/47, 1947/48.

školní rok	počet studentů 4. ročníku Soběslav	počet studentů 4. ročníku Příbram	počet studentů 4. ročníku Kladno	počet studentů 4. ročníku Kutná Hora
1908/09	40	41	47	26
1909/10	34	35	40	33
1910/11	35	38	40	33
1911/12	42	30	40	35
1916/17	34	9	31	23
1917/18	37	15	44	16
1918/19	32	32	49	30
1919/20	44	38	46	67
1931/32	40	40	40	41
1932/33	41	41	40	40
1933/34	46	40	45	43
1934/35	45	44	48	39
1938/39	48	40	43	45
1939/40	61	49	71	42
1940/41	85	88	48	52
1941/42	95	46		46
1945/46	31	14	15	36
1946/47	30	28	19	39
1947/48	45	56	23	62
součet	865	724	729	748
průměr	45,53	38,11	40,5	39,37
medián	41	40	41,5	39

Poznámka: červeně označeny ročníky, u kterých byly zřízeny paralelní třídy.

Příloha 14: Graf – počet studentů 4. ročníků učitelství ústavů

Zdroj: viz příloha 13

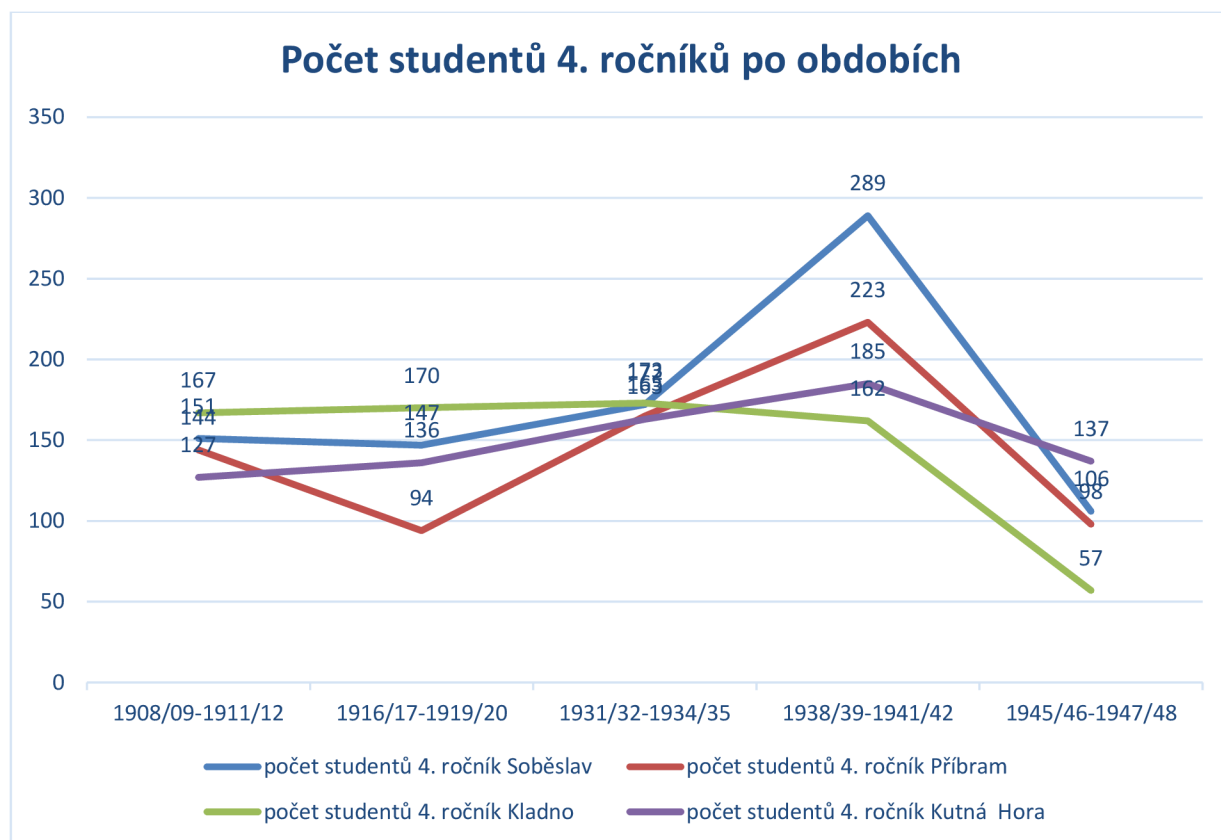
Příloha 15: Počet studentů 4. ročníku po obdobích

Zdroj: viz příloha 13

školní rok	počet studentů 4. ročník Soběslav	počet studentů 4. ročník Příbram	počet studentů 4. ročník Kladno	počet studentů 4. ročník Kutná Hora
1908/09-1911/12	151	144	167	127
1916/17-1919/20	147	94	170	136
1931/32-1934/35	172	165	173	163
1938/39-1941/42	289	223	162	185
1945/46-1947/48	106	98	57	137
součet	865	724	729	748
průměr	173	144,8	145,8	149,6
medián	151	144	167	137

Příloha 16: Graf – počet studentů 4. ročníku po obdobích

Zdroj: viz příloha 13

Příloha 17: Počet studentů v ročnících s pobočkami

Zdroj: viz příloha 13

školní rok	počet studentů Soběslav		počet studentů Příbram		počet studentů Kladno		počet studentů Kutná Hora	
	postoupili z předešlého ročníku	přišli odjinud	postoupili z předešlého ročníku	přišli odjinud	postoupili z předešlého ročníku	přišli odjinud	postoupili z předešlého ročníku	přišli odjinud
1939/40	54	7	45	4	55	16	39	3
1940/41	55	30	47	41	48	0	51	1
1941/42	82	13	46	2			39	7
1947/48	45	0	55	1	22	1	62	0

Poznámka: červeně označeny ročníky, kde byla zřízena pobočka.

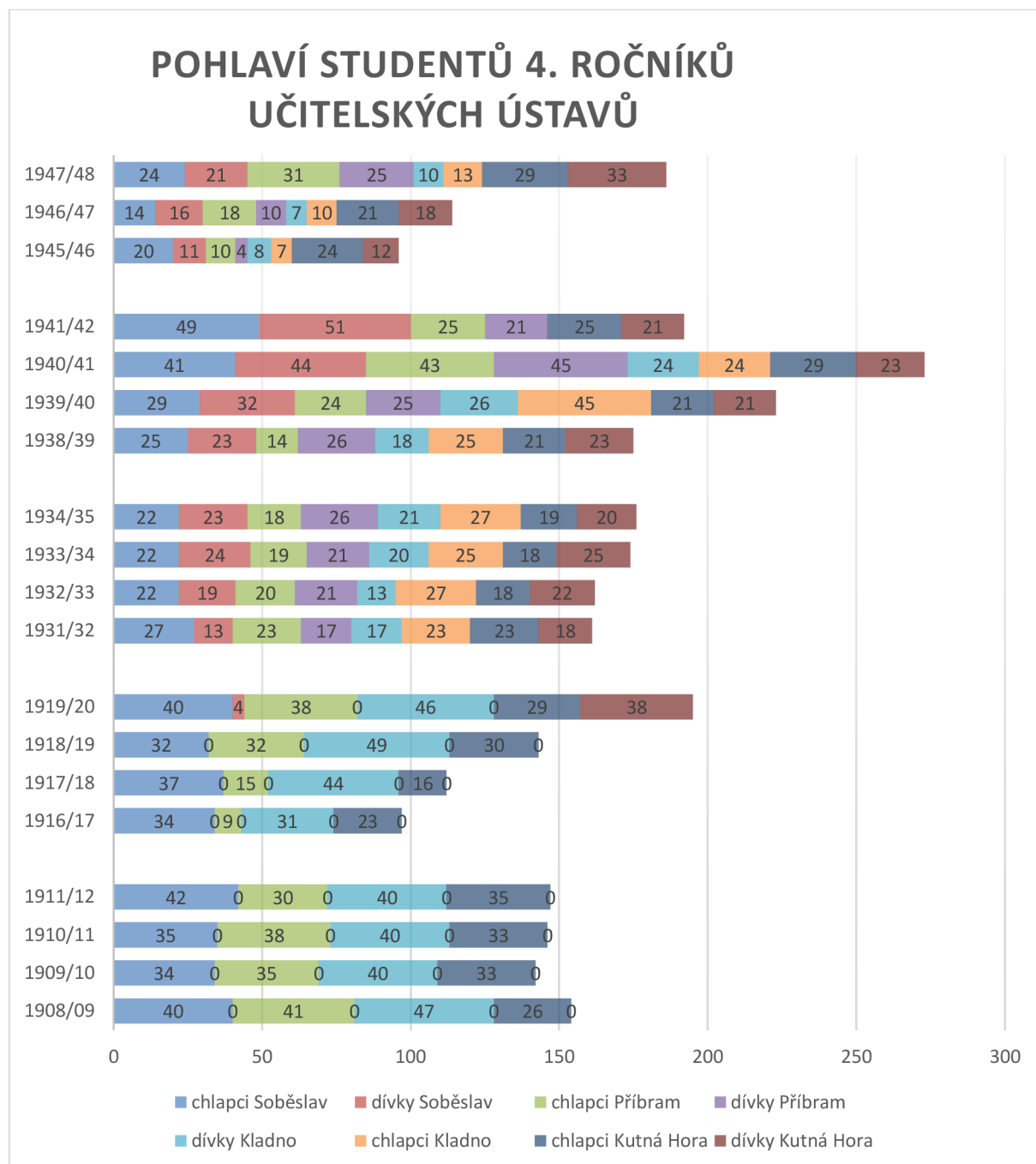
Příloha 18: Pohlaví studentů 4. ročníků učitelských ústavů

Zdroj: viz příloha 13

školní rok	chlapci Soběslav	dívky Soběslav	chlapci Příbram	dívky Příbram	chlapci Kladno	dívky Kladno	chlapci Kutná Hora	dívky Kutná Hora
1908/09	40	0	41	0	0	47	26	0
1909/10	34	0	35	0	0	40	33	0
1910/11	35	0	38	0	0	40	33	0
1911/12	42	0	30	0	0	40	35	0
1916/17	34	0	9	0	0	31	23	0
1917/18	37	0	15	0	0	44	16	0
1918/19	32	0	32	0	0	49	30	0
1919/20	40	4	38	0	0	46	29	38
1931/32	27	13	23	17	17	23	23	18
1932/33	22	19	20	21	13	27	18	22
1933/34	22	24	19	21	20	25	18	25
1934/35	22	23	18	26	21	27	19	20
1938/39	25	23	14	26	18	25	21	23
1939/40	29	32	24	25	26	45	21	21
1940/41	41	44	43	45	24	24	29	23
1941/42	49	51	25	21			25	21
1945/46	20	11	10	4	8	7	24	12
1946/47	14	16	18	10	7	10	21	18
1947/48	24	21	31	25	10	13	29	33
součet	589	281	483	241	164	563	473	274
součet 1931-1948	295	277	245	241	164	226	248	236
průměr	31,00	14,79	25,42	12,68	9,11	31,28	24,89	14,42
průměr 1931-1948	26,82	25,18	22,27	21,91	16,40	22,60	22,55	21,45
medián	32	13	24	10	7,5	29	24	18
medián 1931-1948	24	23	20	21	17,5	24,5	21	21

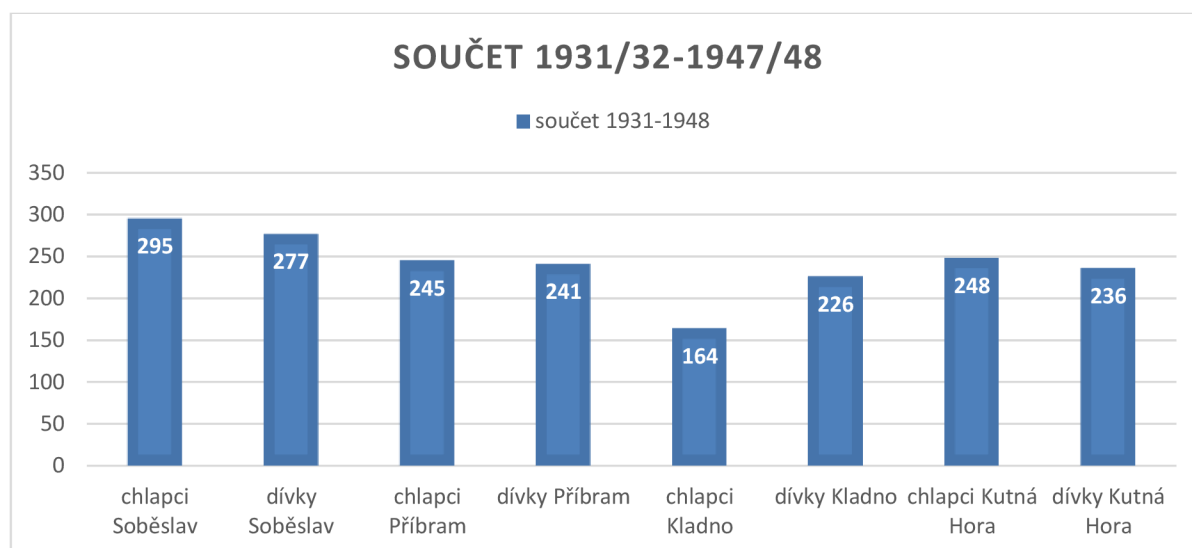
Příloha 19: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků učitelství

Zdroj: viz příloha 13

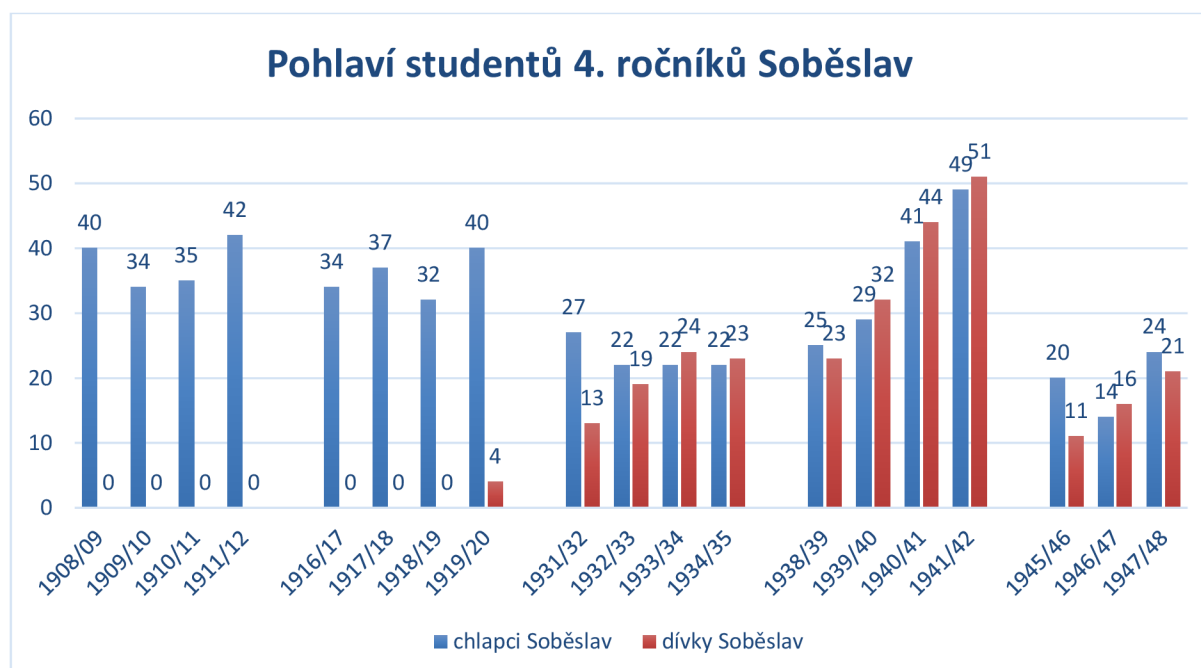
Příloha 20: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků učitelství v období 1931/32-1947/48 – součet

Zdroj: viz příloha 13

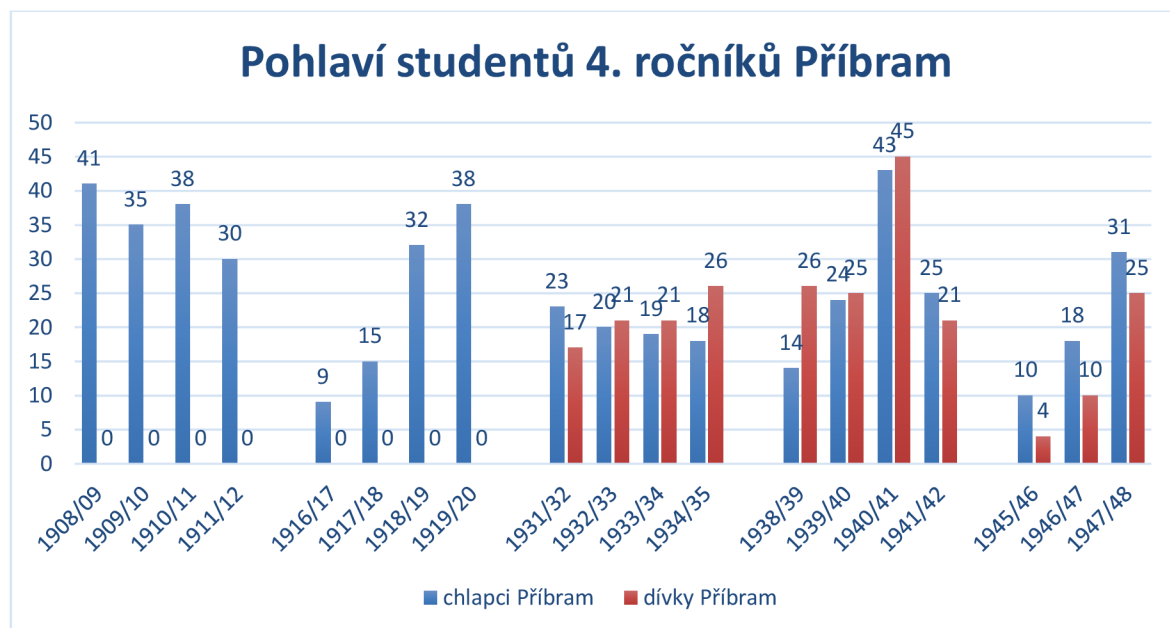
Příloha 21: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Soběslav

Zdroj: Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 127-130, 135-138, 150-153, 157-161, 165, kniha č. 127-130, 135-138, 150-153, 157-161, 165, Výkazy pololetních vysvědčení 1908/09-1911/12, 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1941/42, 1945/46. Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv Tábor. Fond Učitelství v Soběslavi (1866) 1870-1948. Inv. č. 277, 278, kniha č. 277, 278, Matriky vysvědčení dospělosti, 1946/47, 1947/48.

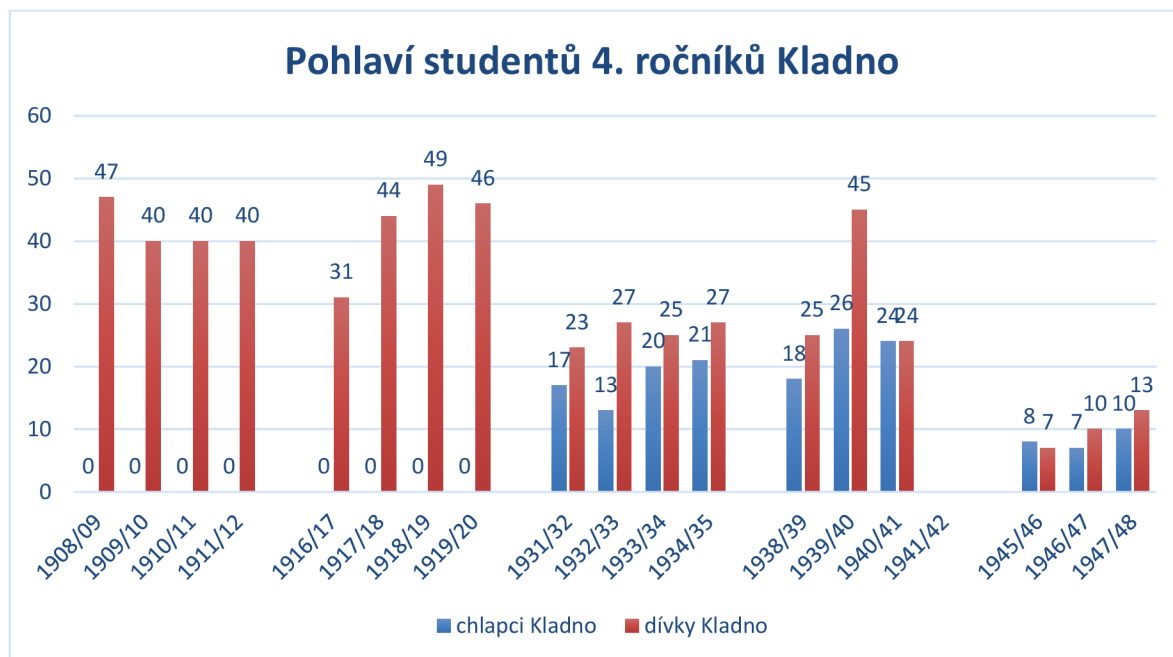
Příloha 22: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Příbram

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 223, 227, 231, 235, kniha č. 223, 227, 231, 235, Seznam žáků ve IV. ročníku, 1908/09-1911/12. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram. Fond Státní učitelský ústav Příbram 1874-1948. Inv. č. 255, 259, 263, 267, 279-282, 286-288, 765, 290-293, kniha č. 255, 259, 263, 267, 279-282, 286-288, 765, 290-293, Hlavní katalog 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1941/42, 1945/46-1947/48.

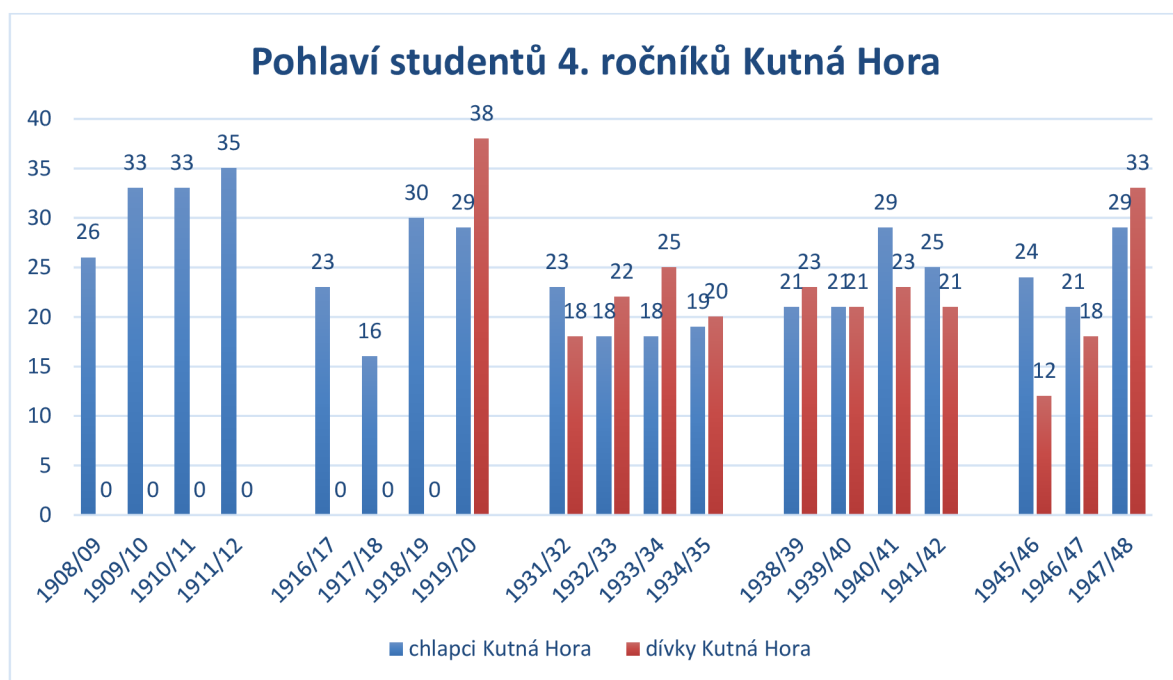
Příloha 23: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Kladno

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno. Fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948. Inv. č. 76-79, 98, 99, 103, 104, 116-119, 123-125, 128, 132, 137, ukn. č. 76-79, 98, 99, 103, 104, 116-119, 123-125, 128, 132, 137, Třídní výkaz 1908/09-1911/12, 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1940/41, 1945/46-1947/48. Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno. Fond Státní koedukační učitelský ústav v Kladně (1903) 1904–1948. Inv. č. 28, kn. č. 28 Maturitní protokol 1917/18.

Příloha 24: Graf – pohlaví studentů 4. ročníků Kutná Hora

Zdroj: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora. Fond Lindnerův učitelství Kutná Hora 1854-1949. Inv. č. 71-74, 79-82, 95-98, 102-105, 118, 122, 123, 124, ukn č. 71-74, 79-82, 95-98, 102-105, 118, 122, 123, 124, Třídní katalogy 1908/09-1911/12, 1916/17-1919/20, 1931/32-1934/35, 1938/39-1941/42, 1945/46-1947/48.

Příloha 25: Dozor nad studenty 4. ročníku Soběslav

Zdroj: viz příloha 21

školní rok	jiná osoba	otec	matka	poručník	neuvedeno
1908/09	25	13	2	0	0
1909/10	23	7	4	0	0
1910/11	29	5	1	0	0
1911/12	24	15	3	0	0
1916/17	6	8	1	0	19
1917/18	9	16	2	0	10
1918/19	10	21	1	0	0
1919/20	16	24	3	0	1
1931/32	12	22	3	0	3
1932/33	0	38	3	0	0
1933/34	18	23	4	1	0
1934/35	14	24	7	0	0
1938/39	14	28	4	0	2
1939/40	13	41	7	0	0
1940/41	12	64	6	1	2
1941/42	31	55	8	1	0
1945/46	7	23	1	0	0
1946/47*					
1947/48*					
součet	263	427	60	3	37

* Třídní výkazy se nedochovaly

Příloha 26: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Soběslav

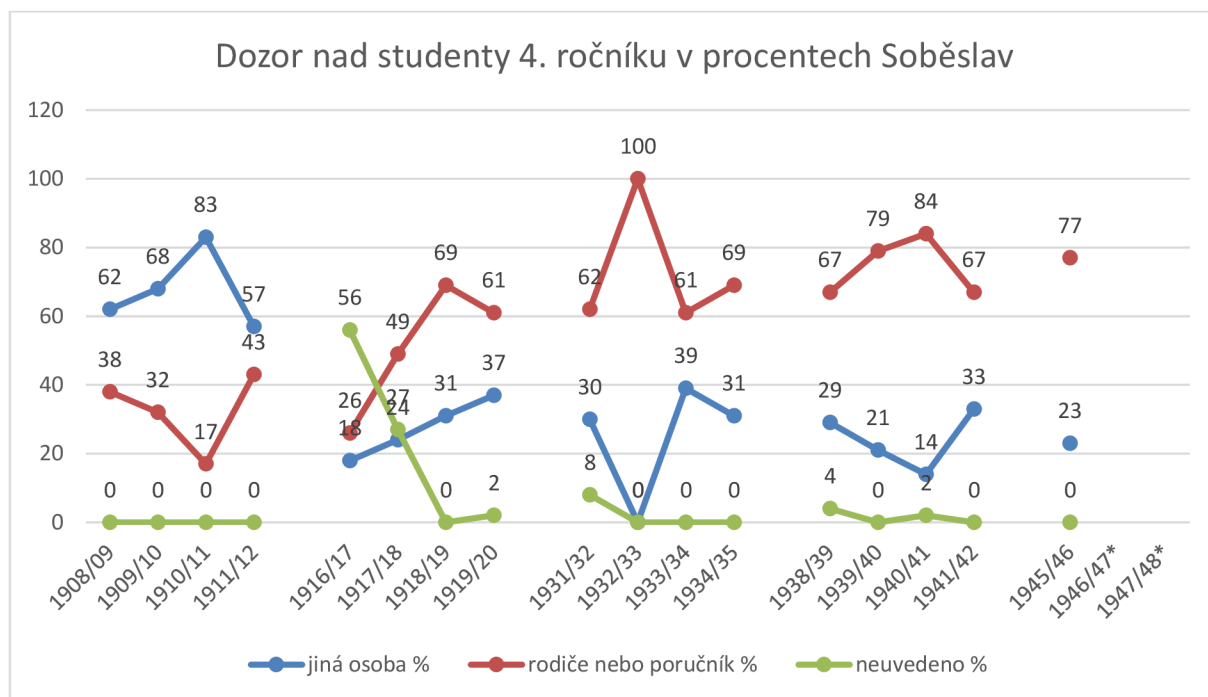
Zdroj: viz příloha 21

školní rok	jiná osoba	rodiče a poručník	neuvedeno	jiná osoba %	rodiče a poručník %	neuvedeno %	počet studentů
1908/09	25	15	0	62	38	0	40
1909/10	23	11	0	68	32	0	34
1910/11	29	6	0	83	17	0	35
1911/12	24	18	0	57	43	0	42
1916/17	6	9	19	18	26	56	34
1917/18	9	18	10	24	49	27	37
1918/19	10	22	0	31	69	0	32
1919/20	16	27	1	37	61	2	44
1931/32	12	25	3	30	62	8	40
1932/33	0	41	0	0	100	0	41
1933/34	18	28	0	39	61	0	46
1934/35	14	31	0	31	69	0	45
1938/39	14	32	2	29	67	4	48
1939/40	13	48	0	21	79	0	61
1940/41	12	71	2	14	84	2	85
1941/42	31	64	0	33	67	0	95
1945/46	7	24	0	23	77	0	31
1946/47*							30
1947/48*							45

* Třídní výkazy se nedochovaly

Příloha 27: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Soběslav

Zdroj: viz příloha 21

Příloha 28: Dozor nad studenty 4. ročníku Příbram

Zdroj: viz příloha 22

školní rok	jiná osoba	otec	matka	poručník	neuvedeno
1908/09	20	15	6	0	0
1909/10	17	15	2	1	0
1910/11	17	16	5	0	0
1911/12	15	10	5	0	0
1916/17	1	7	1	0	0
1917/18	10	4	1	0	0
1918/19	8	19	5	0	0
1919/20	11	25	2	0	0
1931/32	20	15	5	0	0
1932/33	16	17	8	0	0
1933/34	14	16	8	2	0
1934/35	19	22	3	0	0
1938/39	10	26	2	2	0
1939/40	14	27	6	2	0
1940/41	23	55	9	1	0
1941/42	11	31	4	0	0
1945/46	4	7	3	0	0
1946/47	9	19	0	0	0
1947/48	7	38	10	1	0
součet	246	384	85	9	0

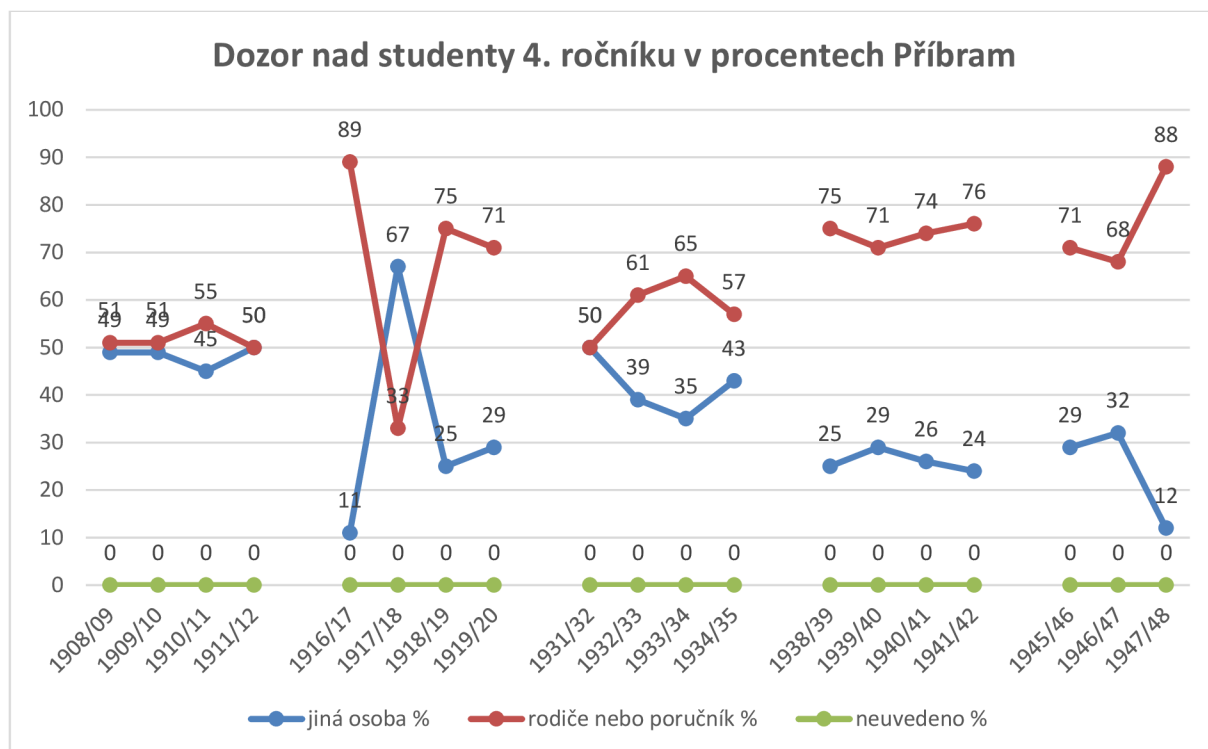
Příloha 29: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Příbram

Zdroj: viz příloha 22

školní rok	jiná osoba	rodiče nebo poručník	neuveďeno	jiná osoba %	rodiče nebo poručník %	neuveďeno %	počet studentů Příbram
1908/09	20	21	0	49	51	0	41
1909/10	17	18	0	49	51	0	35
1910/11	17	21	0	45	55	0	38
1911/12	15	15	0	50	50	0	30
1916/17	1	8	0	11	89	0	9
1917/18	10	5	0	67	33	0	15
1918/19	8	24	0	25	75	0	32
1919/20	11	27	0	29	71	0	38
1931/32	20	20	0	50	50	0	40
1932/33	16	25	0	39	61	0	41
1933/34	14	26	0	35	65	0	40
1934/35	19	25	0	43	57	0	44
1938/39	10	30	0	25	75	0	40
1939/40	14	35	0	29	71	0	49
1940/41	23	65	0	26	74	0	88
1941/42	11	35	0	24	76	0	46
1945/46	4	10	0	29	71	0	14
1946/47	9	19	0	32	68	0	28
1947/48	7	49	0	12	88	0	56

Příloha 30: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Příbram

Zdroj: viz příloha 22

Příloha 31: Dozor nad studenty 4. ročníku Kutná Hora

Zdroj: viz příloha 24

školní rok	jiná osoba	otec	matka	poručník	neuvedeno
1908/09	23	2	0	1	0
1909/10	26	6	1	0	0
1910/11	27	4	2	0	0
1911/12	25	8	2	0	0
1916/17	13	6	4	0	0
1917/18	6	6	0	0	4
1918/19	19	9	1	0	1
1919/20	38	27	2	0	0
1931/32	18	14	8	0	1
1932/33	25	14	1	0	0
1933/34	21	19	3	0	0
1934/35	14	18	7	0	0
1938/39	15	27	3	0	0
1939/40	22	14	3	2	1
1940/41	17	29	6	0	0
1941/42	16	25	5	0	0
1945/46	18	17	1	0	0
1946/47	21	17	1	0	0
1947/48	25	31	6	0	0
součet	389	293	56	3	7

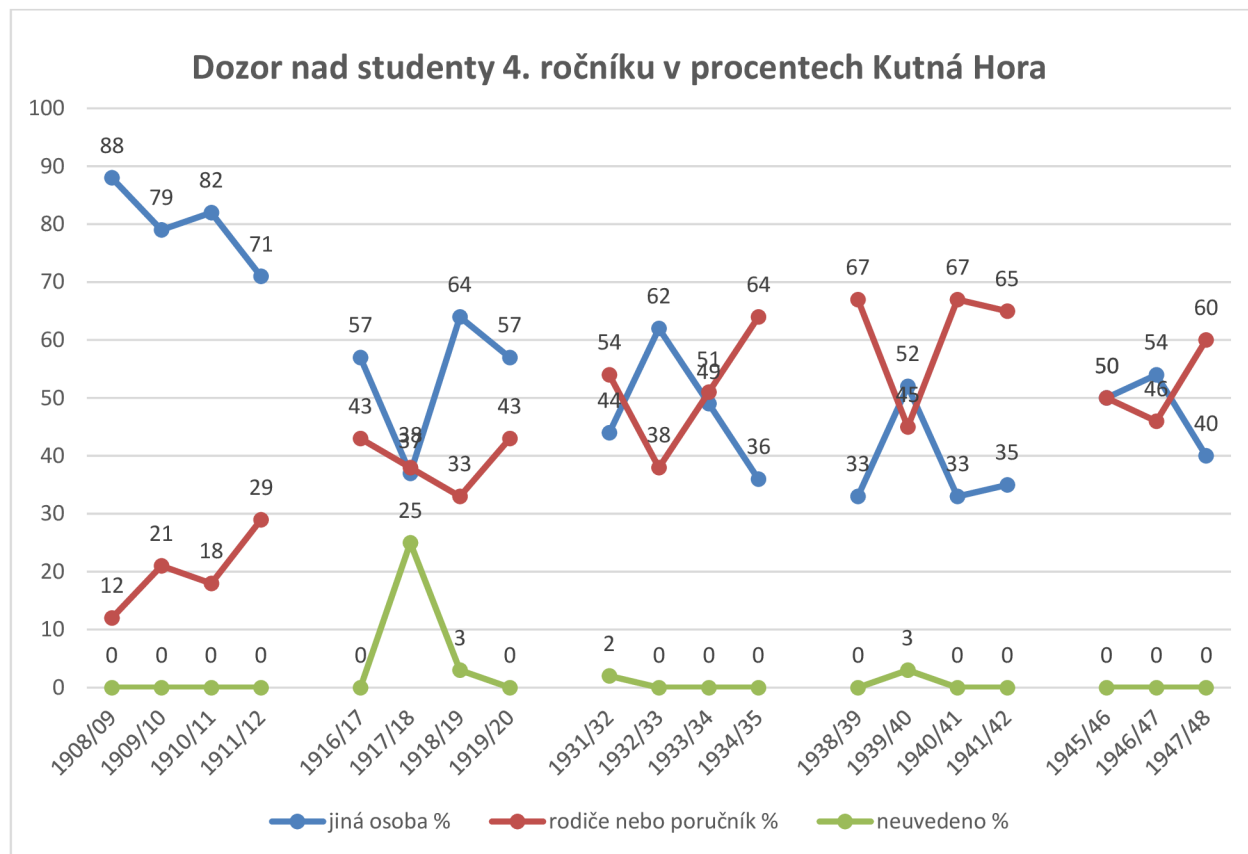
Příloha 32: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kutná Hora

Zdroj: viz příloha 24

školní rok	jiná osoba	rodiče nebo poručník	neuveďeno	jiná osoba %	rodiče nebo poručník %	neuveďeno %	počet studentů Kutná Hora
1908/09	23	3	0	88	12	0	26
1909/10	26	7	0	79	21	0	33
1910/11	27	6	0	82	18	0	33
1911/12	25	10	0	71	29	0	35
1916/17	13	10	0	57	43	0	23
1917/18	6	6	4	37	38	25	16
1918/19	19	10	1	64	33	3	30
1919/20	38	29	0	57	43	0	67
1931/32	18	22	1	44	54	2	41
1932/33	25	15	0	62	38	0	40
1933/34	21	22	0	49	51	0	43
1934/35	14	25	0	36	64	0	39
1938/39	15	30	0	33	67	0	45
1939/40	22	19	1	52	45	3	42
1940/41	17	35	0	33	67	0	52
1941/42	16	30	0	35	65	0	46
1945/46	18	18	0	50	50	0	36
1946/47	21	18	0	54	46	0	39
1947/48	25	37	0	40	60	0	62

Příloha 33: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kutná Hora

Zdroj: viz příloha 24

Příloha 34: Dozor nad studenty 4. ročníku Kladno

Zdroj: viz příloha 23

školní rok	jiná osoba	Marie Egemová	Berta Petermanová	Karel Neuman	otec	matka	poručník	neuve-deno
1908/09	0	47	0	0	0	0	0	0
1909/10	1	36	0	0	2	0	1	0
1910/11	1	34	0	0	5	0	0	0
1911/12	1	34	0	0	5	0	0	0
1916/17	0	30	0	0	1	0	0	0
1917/18*								
1918/19	0	42	0	0	6	1	0	0
1919/20	21	0	0	21	3	1	0	0
1931/32	9	0	1	0	27	3	0	0
1932/33	7	0	5	0	24	4	0	0
1933/34	4	0	4	0	33	4	0	0
1934/35	2	0	1	0	36	7	2	0
1938/39	0	0	0	0	39	4	0	0
1939/40	4	0	0	0	26	5	0	0
1940/41	2	0	0	0	44	1	1	0
1941/42**								
1945/46	1	0	0	0	12	2	0	0
1946/47	2	0	0	0	17	0	0	0
1947/48	2	0	0	0	18	2	1	0
součet	57	223	11	21	298	34	5	0

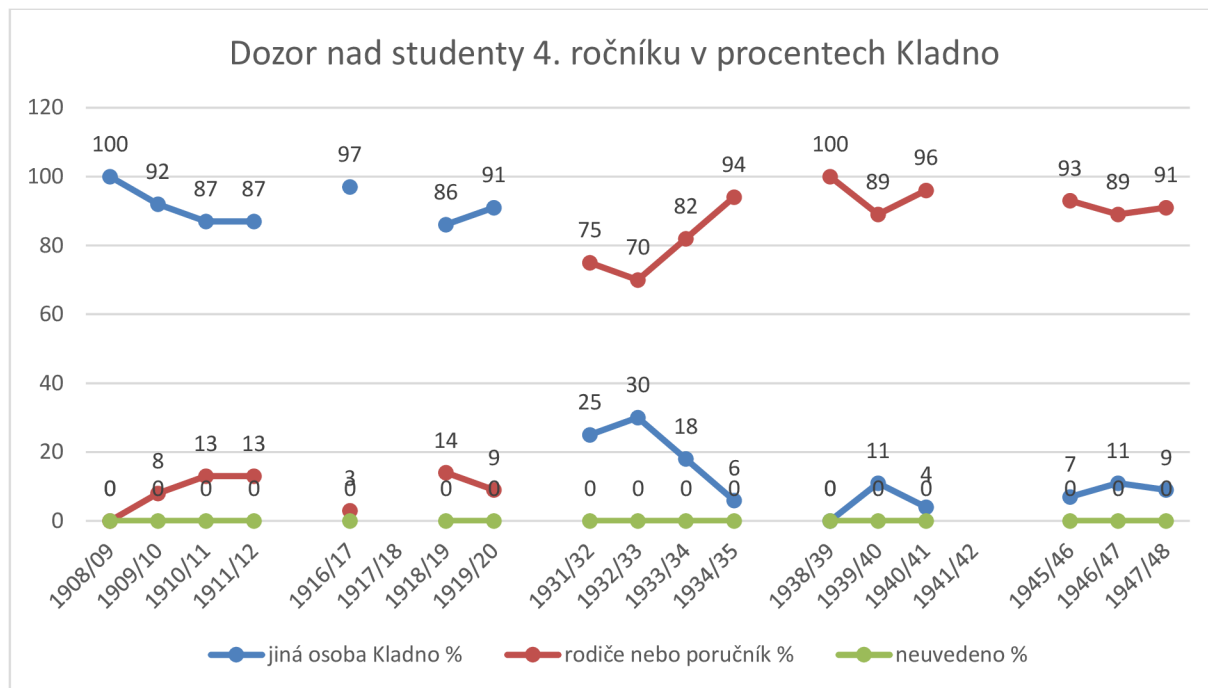
Příloha 35: Dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kladno

Zdroj: viz příloha 23

školní rok	jiná osoba Kladno	rodiče nebo poručník	neuveďeno	jiná osoba %	rodiče nebo poručník %	neuveďeno %	počet studentů Kladno
1908/09	47	0	0	100	0	0	47
1909/10	37	3	0	92	8	0	40
1910/11	35	5	0	87	13	0	40
1911/12	35	5	0	87	13	0	40
1916/17	30	1	0	97	3	0	31
1917/18							44
1918/19	42	7	0	86	14	0	49
1919/20	42	4	0	91	9	0	46
1931/32	10	30	0	25	75	0	40
1932/33	12	28	0	30	70	0	40
1933/34	8	37	0	18	82	0	45
1934/35	3	45	0	6	94	0	48
1938/39	0	43	0	0	100	0	43
1939/40	4	31	0	11	89	0	71
1940/41	2	46	0	4	96	0	48
1941/42							
1945/46	1	14	0	7	93	0	15
1946/47	2	17	0	11	89	0	19
1947/48	2	21	0	9	91	0	23

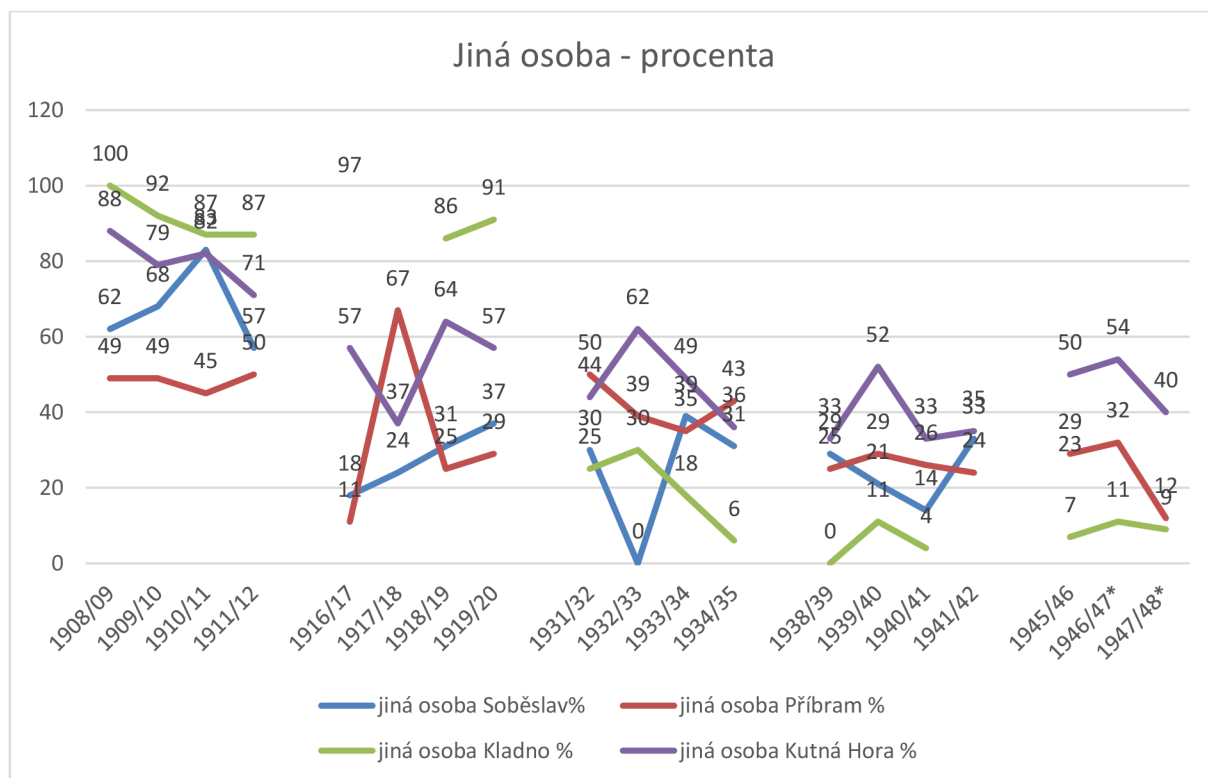
Příloha 36: Graf – dozor nad studenty 4. ročníku v procentech Kladno

Zdroj: viz příloha 23

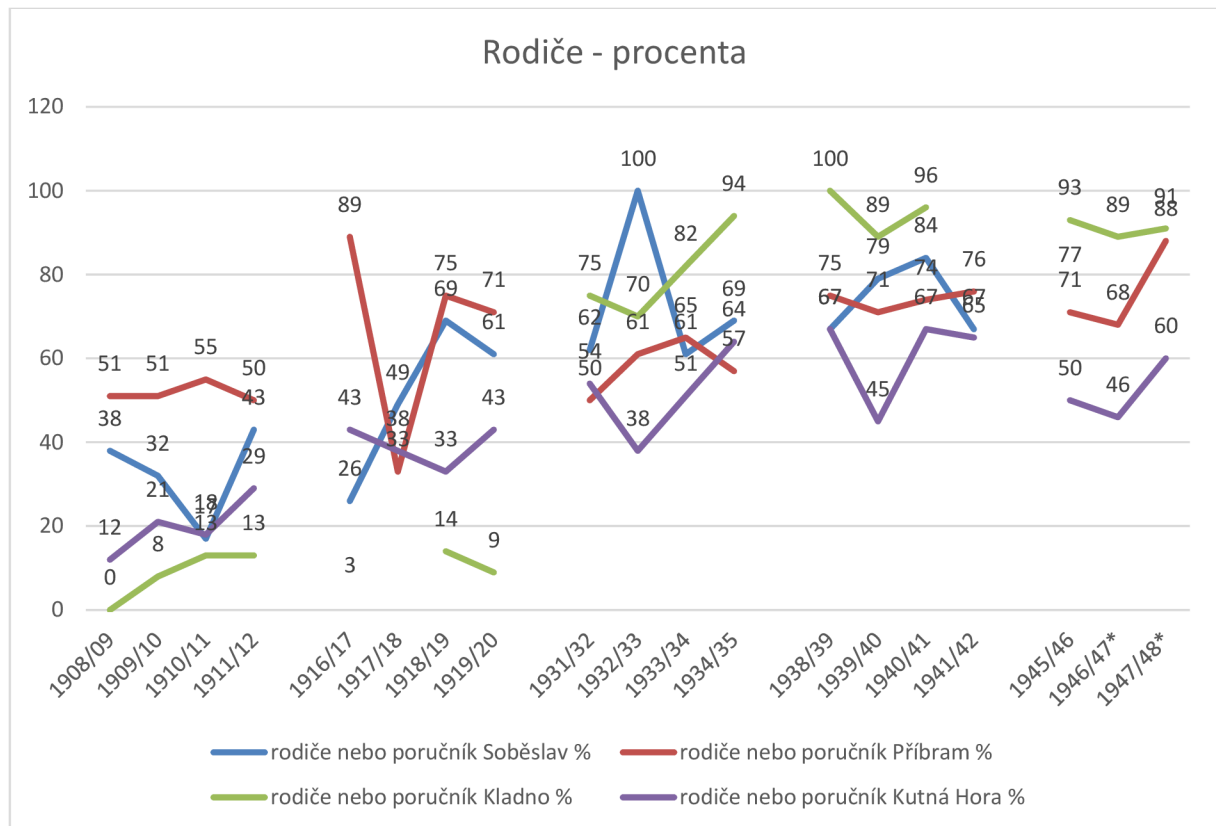
Příloha 37: Graf – porovnání ústavů – jiná osoba jako dozor v procentech

Zdroj: viz příloha 13

Příloha 38: Graf – porovnání ústavů – rodiče a poručník jako dozor v procentech

Zdroj: viz příloha 13

Příloha 39: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Soběslav

Zdroj: viz příloha 21

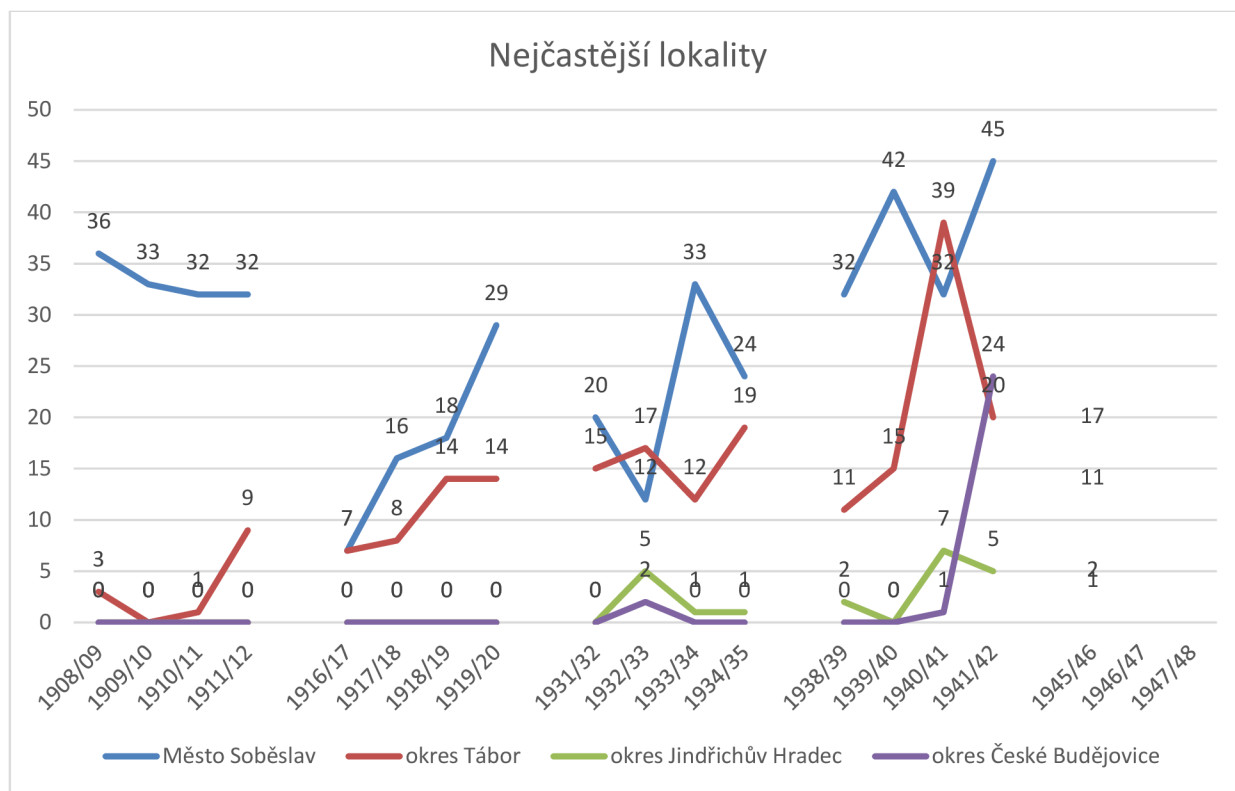
školní rok	Město Soběslav	Chlebov	Nedvědice	okres Tábor	okres Pelhřimov	okres Jindřichův Hradec	okres České Budějovice	okres Písek	okres Benešov	okres Havlíčkův Brod	okres Kroměříž	okres Český Krumlov	okres Kolín	Praha	neuvedeno
1908/09	36	0	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1909/10	33	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1910/11	32	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1911/12	32	0	1	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1916/17	7	2	1	7	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16
1917/18	16	1	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
1918/19	18	0	0	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1919/20	29	0	0	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1931/32	20	1	0	15	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3
1932/33	12	0	0	17	2	5	2	0	1	0	0	1	1	0	0
1933/34	33	0	0	12	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1934/35	24	1	0	19	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1938/39	32	1	0	11	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
1939/40	42	0	0	15	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
1940/41	32	0	0	39	1	7	1	0	1	1	0	0	0	1	2
1941/42	45	0	0	20	0	5	24	0	0	0	0	0	0	1	0
1945/46	17	0	0	11	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0
1946/47*															
1947/48*															
součet	460	9	3	215	4	22	29	1	3	1	1	1	1	2	36

* Třídní výkazy se nedochovaly

Poznámka: oranžově označeny sousední okresy.

Příloha 40: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Soběslav

Zdroj: viz příloha 21

Příloha 41: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Příbram

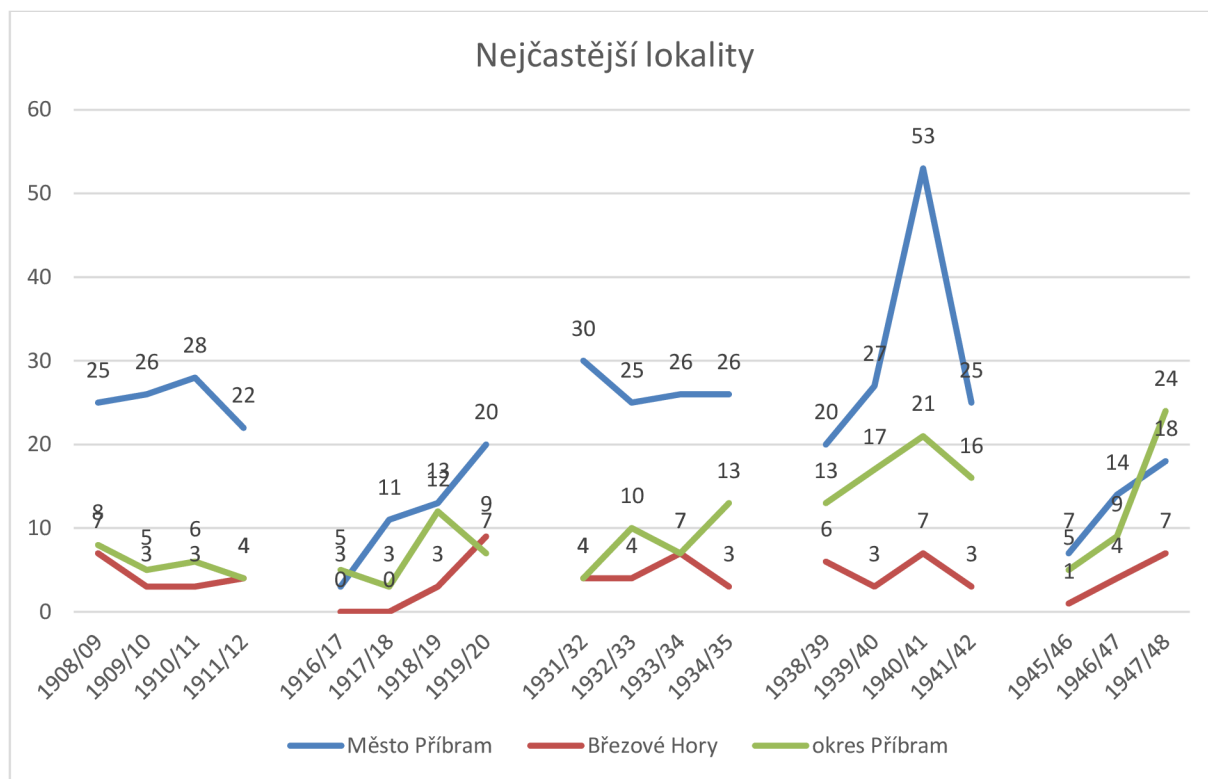
Zdroj: viz příloha 22

školní rok	Příbram	Březové Hory	Brod	Bytíz	Orlov	Zdaboř	Žežice	okres Příbram	okres Písek	okres Beroun	okres Rokycany	okres Plzeň-jih	okres Benešov	okres Strakonice	okres Tábor	okres Kladno	okres Kutná Hora	okres Praha-východ	okres Svitavy	okres Prachatice	Praha
1908/09	25	7	0	0	0	0	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
1909/10	26	3	1	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1910/11	28	3	0	0	0	1	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1911/12	22	4	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1916/17	3	0	0	1	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1917/18	11	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1918/19	13	3	0	0	0	0	0	12	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
1919/20	20	9	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
1931/32	30	4	0	0	1	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1932/33	25	4	0	0	0	1	0	10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1933/34	26	7	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1934/35	26	3	0	0	0	0	0	13	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1938/39	20	6	0	1	0	0	0	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1939/40	27	3	0	0	0	0	1	17	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
1940/41	53	7	0	0	0	0	0	21	2	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	1	1
1941/42	25	3	0	0	0	0	0	16	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
1945/46	7	1	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
1946/47	14	4	0	0	0	0	0	9	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1947/48	18	7	0	0	0	0	0	24	1	4	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
součet	419	78	1	2	1	2	1	189	6	9	1	1	1	4	1	1	1	3	1	1	1

Poznámka: oranžově označeny sousední okresy, zeleně okresy, ve kterých sídlili ústavy zahrnuté do vzorku.

Příloha 42: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Příbram

Zdroj: viz příloha 22

Příloha 43: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Kladno

Zdroj: viz příloha 23

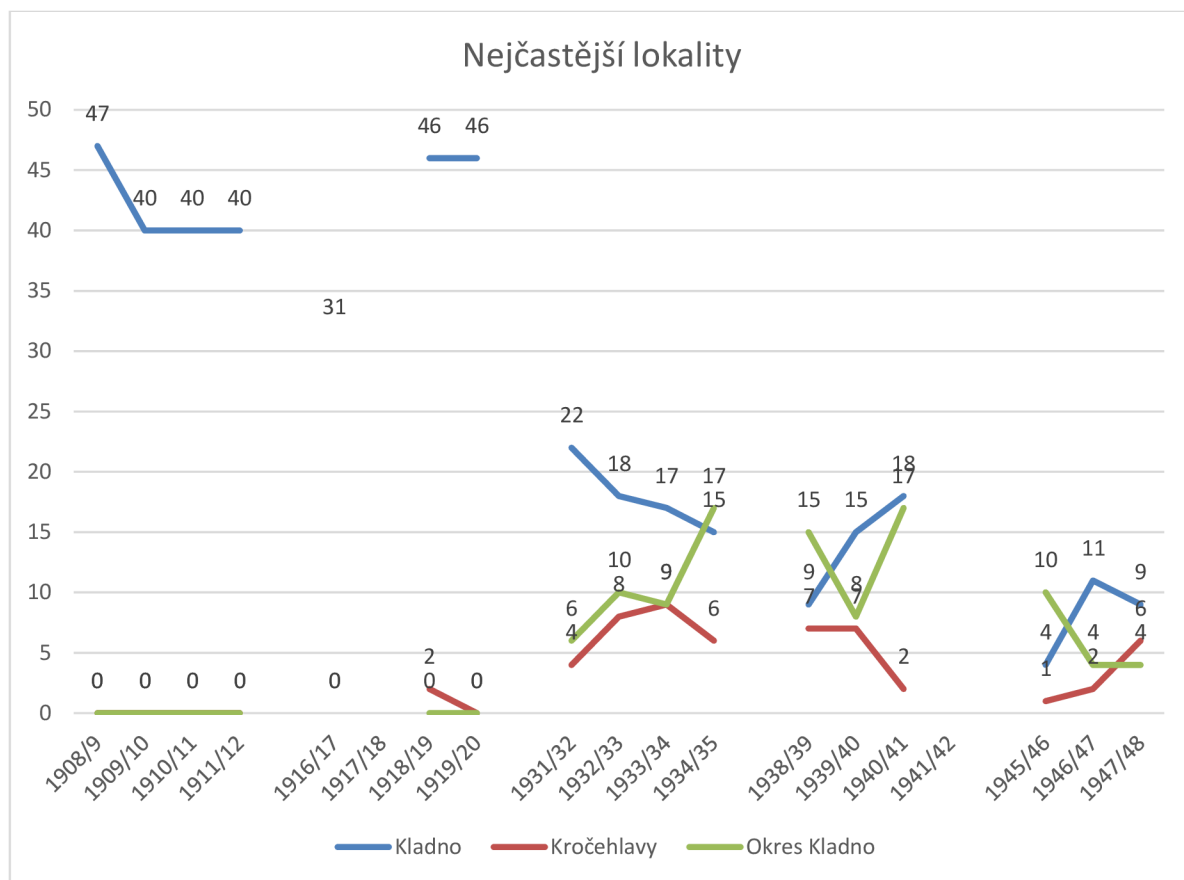
školní rok	Kladno	Dřív	Dubí	Hnidousy	Kročehlavy	Motýčín	Rozdělov	Újezd pod Kladnem	Vrapice	okres Kladno	okres Praha-západ	okres Mělník	okres Rakovník	okres Litoměřice	okres Karlovy Vary	okres Pelhřimov	okres Žďár nad Sázavou	okres Česká Lípa	okres Chrudim	okres Rychnov n. Kněžnou	Praha
1908/9	47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1909/10	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1910/11	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1911/12	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1916/17	31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1917/18*																					
1918/19	46	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1919/20	46	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1931/32	22	0	2	0	4	0	0	1	0	6	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
1932/33	18	1	1	1	8	0	0	0	0	10	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1933/34	17	0	1	0	9	2	0	0	1	9	0	0	5	0	1	0	0	0	0	0	0
1934/35	15	0	0	0	6	1	2	0	0	17	1	1	2	0	0	1	1	1	0	0	0
1938/39	9	1	2	0	7	0	1	2	1	15	1	0	2	1	0	0	0	0	1	0	0
1939/40	15	0	0	4	7	0	0	0	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1940/41	18	1	1	3	2	1	2	1	0	17	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
1941/42																					
1945/46	4	0	0	0	1	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1946/47	11	0	0	0	2	0	0	0	0	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1947/48	9	1	0	0	6	1	1	0	0	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
součet	428	4	7	8	54	6	6	4	2	100	5	3	12	1	1	1	1	1	1	1	3

* Třídní výkazy se nedochovaly

Poznámka: oranžově označeny sousední okresy.

Příloha 44: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Kladno

Zdroj: viz příloha 23

Příloha 45: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku Kutná Hora

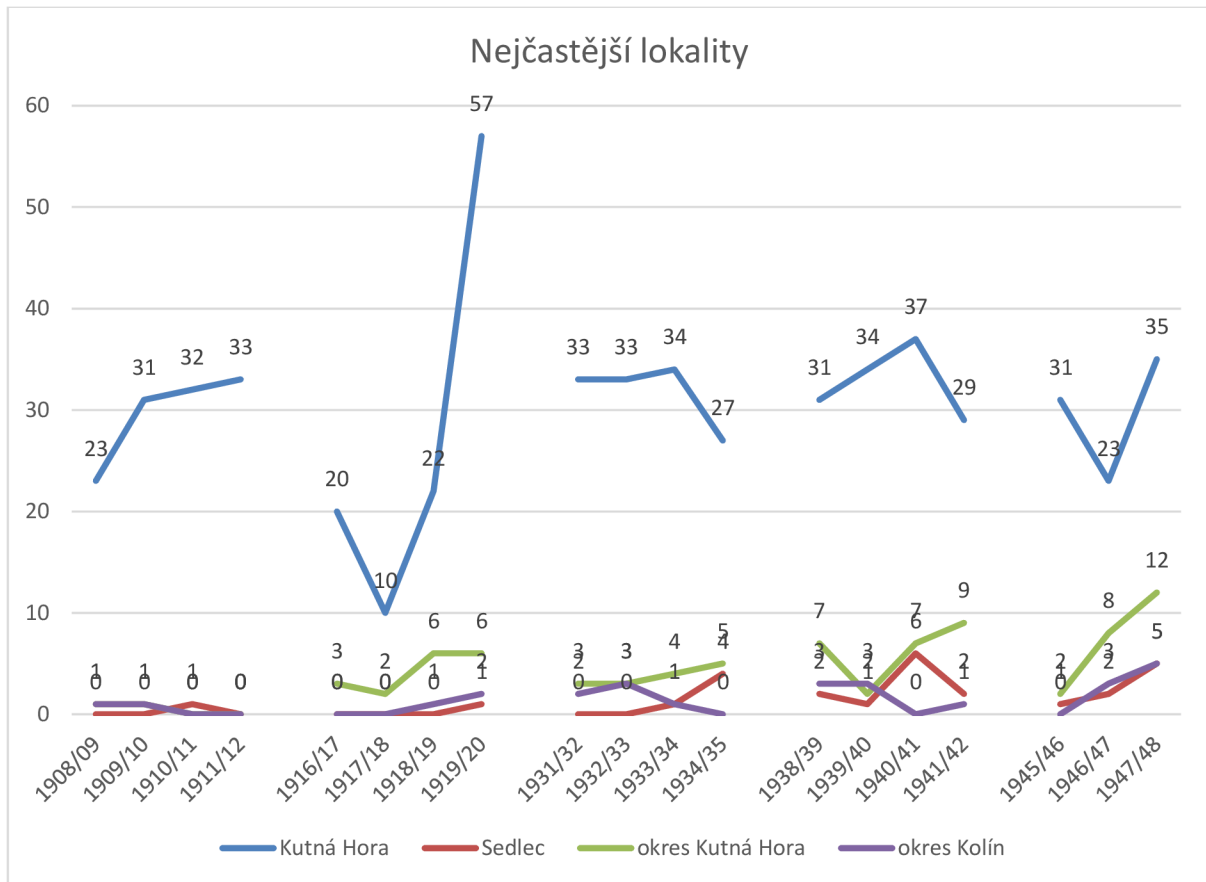
Zdroj: viz příloha 24

školní rok	Kutná Hora	Kaňk	Malín	Sedlec	okres Kutná Hora	okres Kolín	okres Havlíčkův Brod	okres Benešov	okres Mělník	okres Žďár nad Sázavou	okres Nymburk	Praha
1908/09	23	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
1909/10	31	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
1910/11	32	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1911/12	33	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1916/17	20	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0
1917/18	10	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
1918/19	22	0	0	0	6	1	0	0	0	0	0	0
1919/20	57	0	1	1	6	2	0	0	0	0	0	0
1931/32	33	1	0	0	3	2	0	0	1	0	0	0
1932/33	33	1	0	0	3	3	0	0	0	0	0	0
1933/34	34	2	0	1	4	1	1	0	0	0	0	0
1934/35	27	0	1	4	5	0	1	0	0	1	0	0
1938/39	31	0	0	2	7	3	0	1	0	0	0	1
1939/40	34	0	0	1	2	3	0	0	0	0	1	0
1940/41	37	1	1	6	7	0	0	0	0	0	0	0
1941/42	29	2	0	2	9	1	0	0	0	0	3	0
1945/46	31	0	2	1	2	0	0	0	0	0	0	0
1946/47	23	0	0	2	8	3	2	0	0	0	1	0
1947/48	35	2	2	5	12	5	1	0	0	0	0	0
součet	575	12	7	26	81	26	5	1	1	1	5	1

Poznámka: oranžově označeny sousední okresy.

Příloha 46: Graf – Nejčastější bydliště dozoru Kutná Hora

Zdroj: viz příloha 24

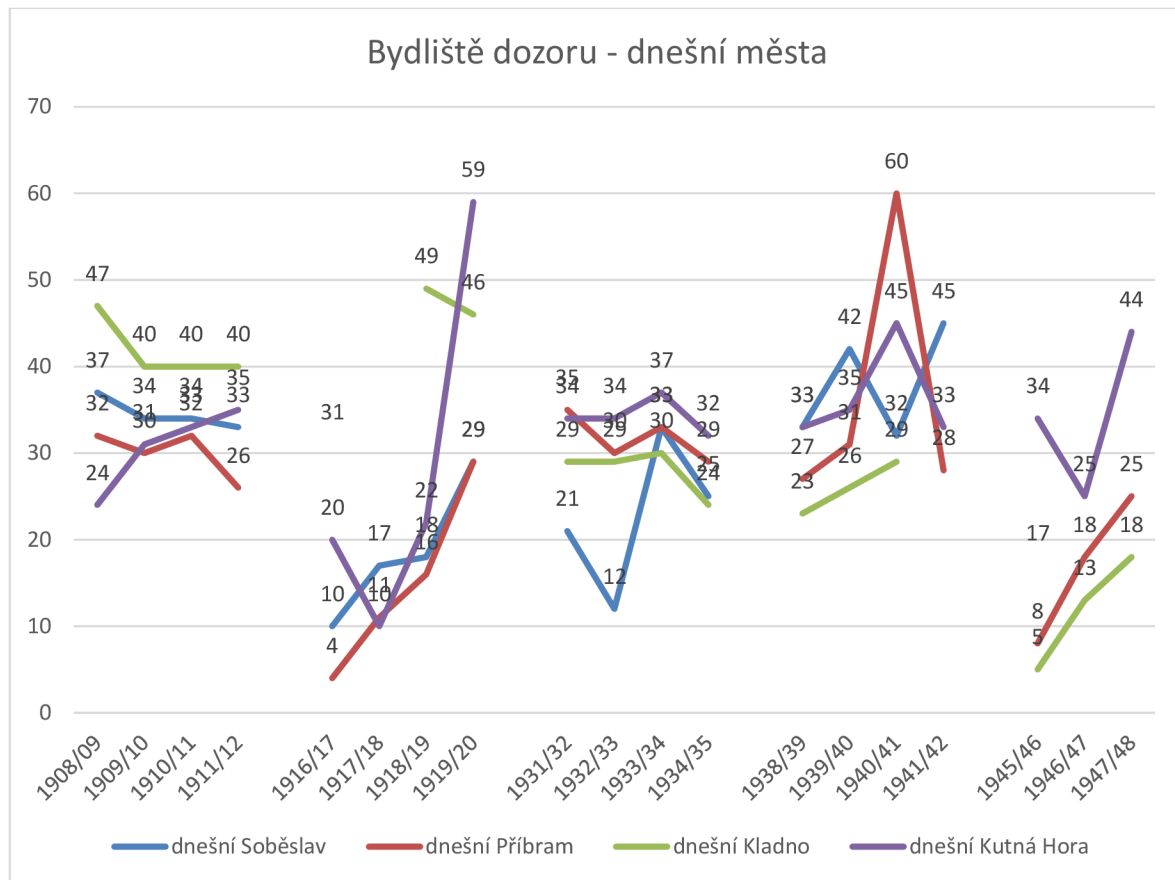
Příloha 47: Bydliště dozoru studentů 4. ročníku shrnutí

Zdroj: viz příloha 13

školní rok	dnešní Soběslav	okres Tábor	ostatní Soběslav	neuveдено Soběslav	dnešní Příbram	okres Příbram	ostatní Příbram	dnešní Kladno	okres Kladno	ostatní Kladno	dnešní Kutná Hora	okres Kutná Hora	ostatní Kutná Hora	neuveдено Kutná Hora
1908/09	37	3	0	0	32	8	1	47	0	0	24	1	1	0
1909/10	34	0	0	0	30	5	0	40	0	0	31	1	1	0
1910/11	34	1	0	0	32	6	0	40	0	0	33	0	0	0
1911/12	33	9	0	0	26	4	0	40	0	0	35	0	0	0
1916/17	10	7	1	16	4	5	0	31	0	0	20	3	0	0
1917/18	17	8	0	12	11	3	1				10	2	0	4
1918/19	18	14	0	0	16	12	4	49	0	0	22	6	1	1
1919/20	29	14	0	1	29	7	2	46	0	0	59	6	2	0
1931/32	21	15	1	3	35	4	1	29	6	5	34	3	3	1
1932/33	12	17	12	0	30	10	1	29	10	1	34	3	3	0
1933/34	33	12	1	0	33	7	0	30	9	6	37	4	2	0
1934/35	25	19	1	0	29	13	2	24	17	7	32	5	2	0
1938/39	33	11	2	2	27	13	0	23	15	5	33	7	5	0
1939/40	42	15	2	0	31	17	1	26	8	1	35	2	4	1
1940/41	32	39	12	2	60	21	7	29	17	2	45	7	0	0
1941/42	45	20	30	0	28	16	2				33	9	4	0
1945/46	17	11	3	0	8	5	1	5	10	0	34	2	0	0
1946/47					18	9	1	13	4	2	25	8	6	0
1947/48					25	24	7	18	4	1	44	12	6	0
součet	472	215	65	36	504	189	31	519	100	30	620	81	40	7

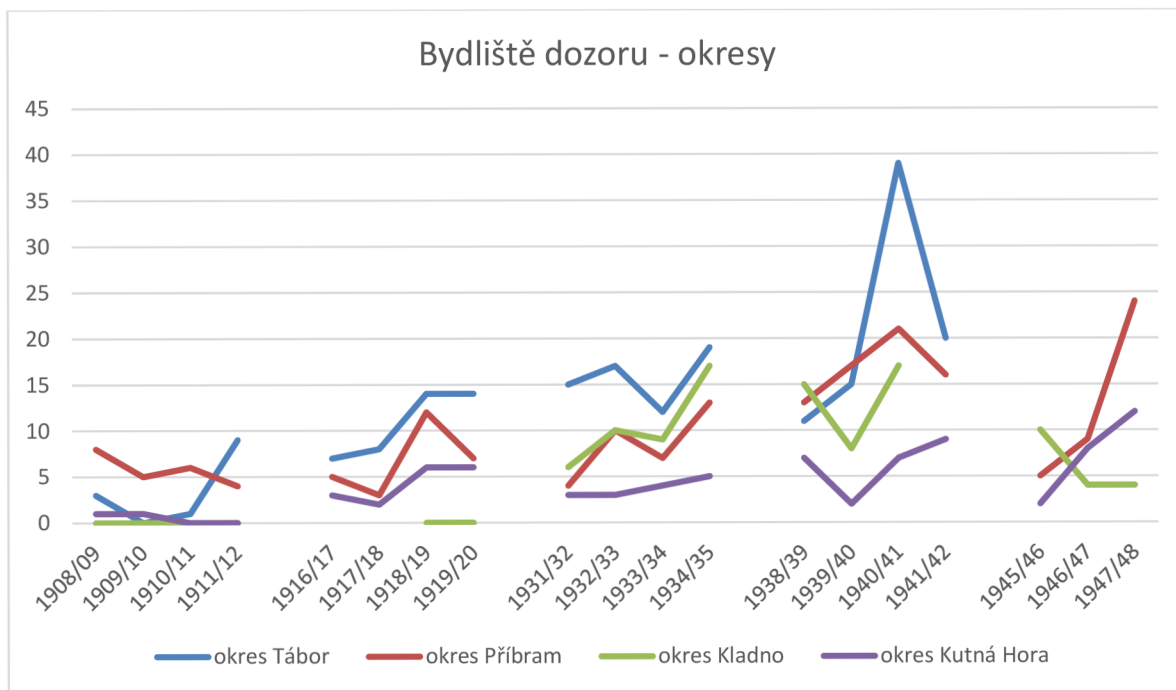
Příloha 48: Graf – Bydliště dozoru studentů 4. ročníku – dnešní města

Zdroj: viz příloha 13

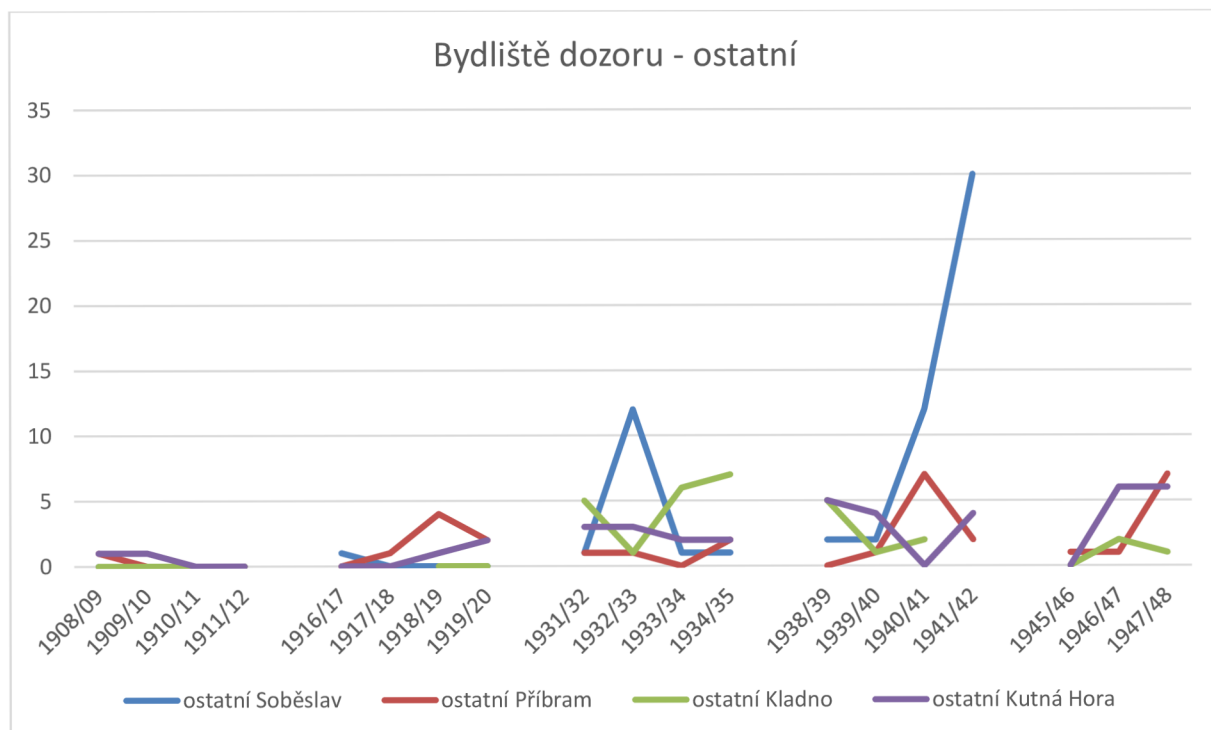
Příloha 49: Graf – Bydliště dozoru studentů 4. ročníku – okresy

Zdroj: viz příloha 13

Příloha 50: Graf – Bydliště dozoru studentů 4. ročníku – ostatní lokality

Zdroj: viz příloha 13

Příloha 51: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Soběslav

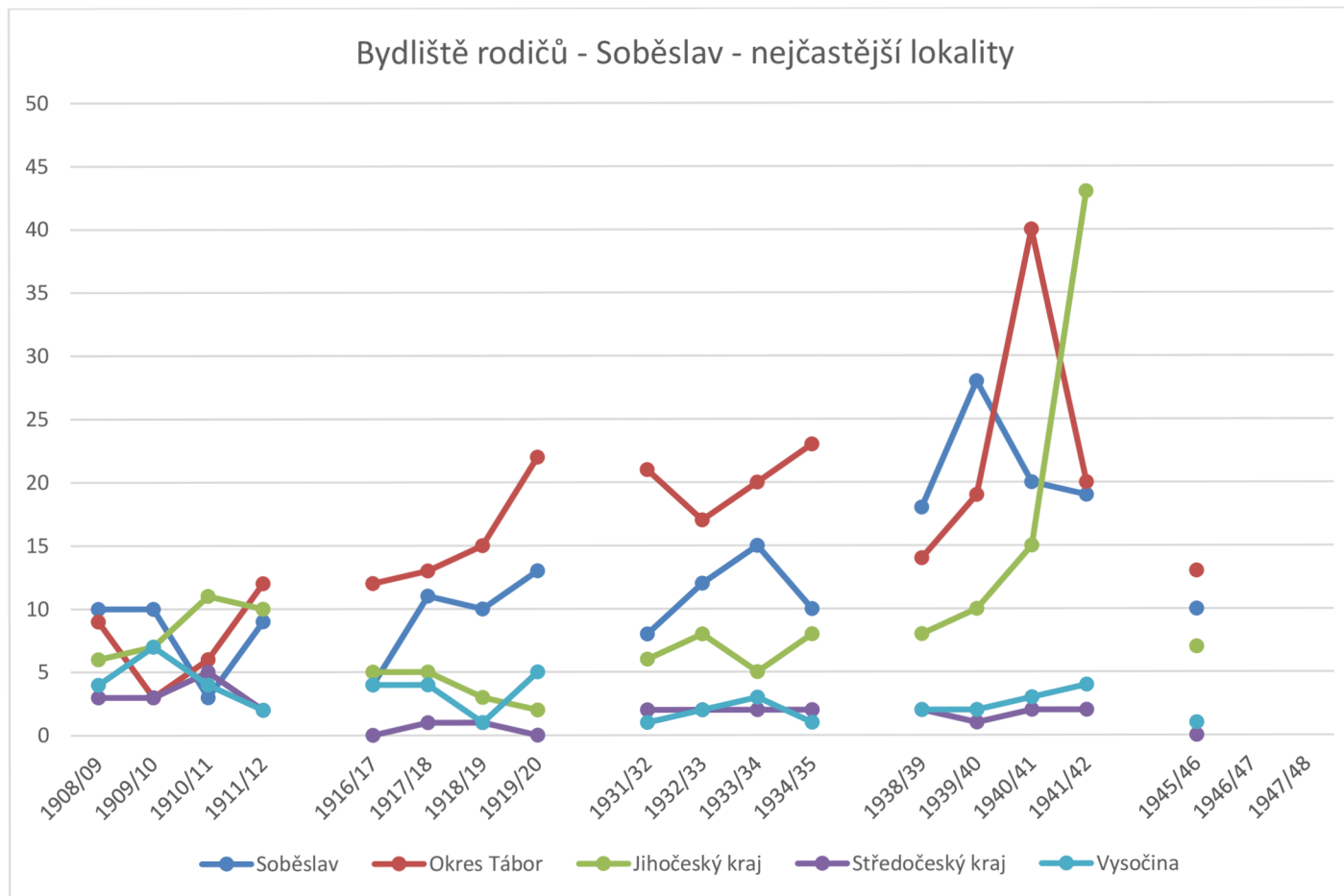
Zdroj: viz příloha 21

školní rok	Soběslav	Chlebov	Nedvědice	Okres Tábor	Okres Příbram	Okres Kutná Hora	Okres Kladno	Praha	Jihočeský kraj	Jihomoravský kraj	Karlovarský kraj	Královéhradecký kraj	Liberecký kraj	Moravsko-Slezský kraj	Olomoucký kraj	Parubický kraj	Plzeňský kraj	Středočeský kraj	Ústecký kraj	Vysočina	Zlínský kraj	Mimo ČR	neuvedeno
1908/09	10	0	2	9	2	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	1	3	3	0	4	0	0	0
1909/10	10	1	0	3	1	0	0	0	7	0	0	0	1	0	0	0	0	3	1	7	0	0	0
1910/11	3	2	0	6	0	0	1	0	11	0	0	0	0	0	0	1	1	5	0	4	1	0	0
1911/12	9	0	1	12	1	1	0	0	10	0	0	0	1	0	0	3	0	2	0	2	0	0	0
1916/17	4	1	1	12	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4	0	1	5
1917/18	11	1	0	13	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	4	0	0	1
1918/19	10	0	0	15	1	0	0	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
1919/20	13	0	0	22	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	1
1931/32	8	1	0	21	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	1	0	0
1932/33	12	0	0	17	0	0	0	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0
1933/34	15	0	0	20	0	0	0	0	5	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3	0	0	0
1934/35	10	1	0	23	0	0	0	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0
1938/39	18	1	0	14	1	0	0	1	8	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	1
1939/40	28	0	0	19	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	1	0
1940/41	20	0	0	40	0	0	0	3	15	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3	0	0	2
1941/42	19	0	0	20	1	1	0	2	43	3	0	0	0	0	0	0	0	2	0	4	0	0	0
1945/46	10	0	0	13	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
1946/47																							
1947/48																							
součet	210	8	4	279	7	2	1	7	159	5	0	0	2	0	0	6	4	30	2	50	2	2	10

Pozn: Do Jihočeského kraje není zahrnut okres Tábor, je uváděn samostatně. Do Středočeského kraje nejsou zahrnuty okresy Kladno, Kutná Hora, Příbram, které jsou samostatně.

Příloha 52: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Soběslav – nejčastější lokality

Zdroj: viz příloha 21

Příloha 53: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Příbram

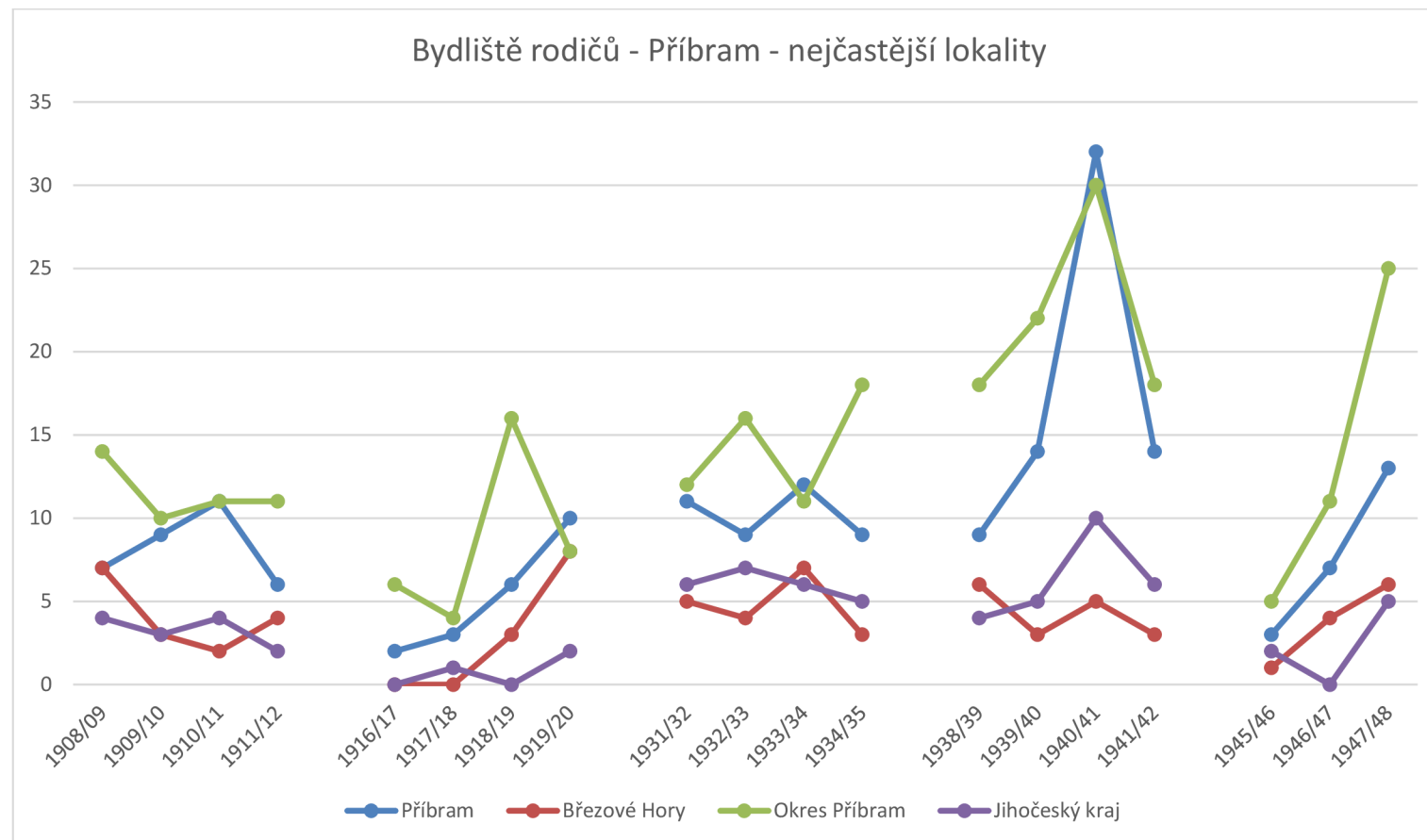
Zdroj: viz příloha 22

školní rok	Příbram	Brod	Březové Hory	Bytíz	Jerusalém	Jesenice	Kozičín	Lazec	Orlov	Zavřítice	Zdabohř	Žežice	Okres Příbram	Okres Kutná Hora	Okres Kladno	Okres Tábor	Praha	Jihočeský kraj	Jihomoravský kraj	Karlovarský kraj	Královéhradecký kraj	Liberecký kraj	Moravsko-Slezský kraj	Olomoucký kraj	Pardubický kraj	Plzeňský kraj	Středočeský kraj	Ústecký kraj	Vysočina	Zlínský kraj	Mimo ČR	neuvedeno	
1908/09	7	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	0	1	1	0	4	0	0	0	0	0	0	0	3	2	2	0	0	0	0	
1909/10	9	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0	1	1	1	3	0	0	0	0	0	0	0	2	4	0	0	0	1	0	
1910/11	11	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	4	4	0	2	0	0	0	
1911/12	6	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	4	1	0	0	0	0	
1916/17	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	
1917/18	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	4	1	0	0	0	0	
1918/19	6	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	2	0	0	0	0	0	
1919/20	10	0	8	1	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	3	3	0	2	0	0	0	
1931/32	11	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	0	3	6	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	
1932/33	9	0	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	16	0	0	0	1	7	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	
1933/34	12	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	6	0	0	0	0	1	0	1	2	0	0	0	0	0	0	
1934/35	9	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	0	0	0	1	5	1	0	1	0	0	0	1	1	3	0	1	0	0	0	
1938/39	9	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	0	0	1	2	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1939/40	14	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	22	0	0	1	0	5	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0	
1940/41	32	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	30	0	0	0	2	10	0	0	0	0	0	0	1	3	3	0	2	0	0	0	
1941/42	14	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	0	0	0	0	6	1	0	0	0	0	0	1	3	0	0	0	0	0	0	
1945/46	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	
1946/47	7	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	3	0	0	0	0	
1947/48	13	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	25	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	1	5	1	0	0	0	0	
součet	187	0	74	1	0	0	0	0	0	0	1	0	266	0	4	5	10	72	3	1	2	0	1	0	4	34	40	10	7	0	1	1	

Pozn: Do Jihočeského kraje není zahrnut okres Tábor, je uváděn samostatně. Do Středočeského kraje nejsou zahrnuty okresy Kladno, Kutná Hora, Příbram, které jsou samostatně.

Příloha 54: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Příbram – nejčastější lokality

Zdroj: viz příloha 22

Příloha 55: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kladno

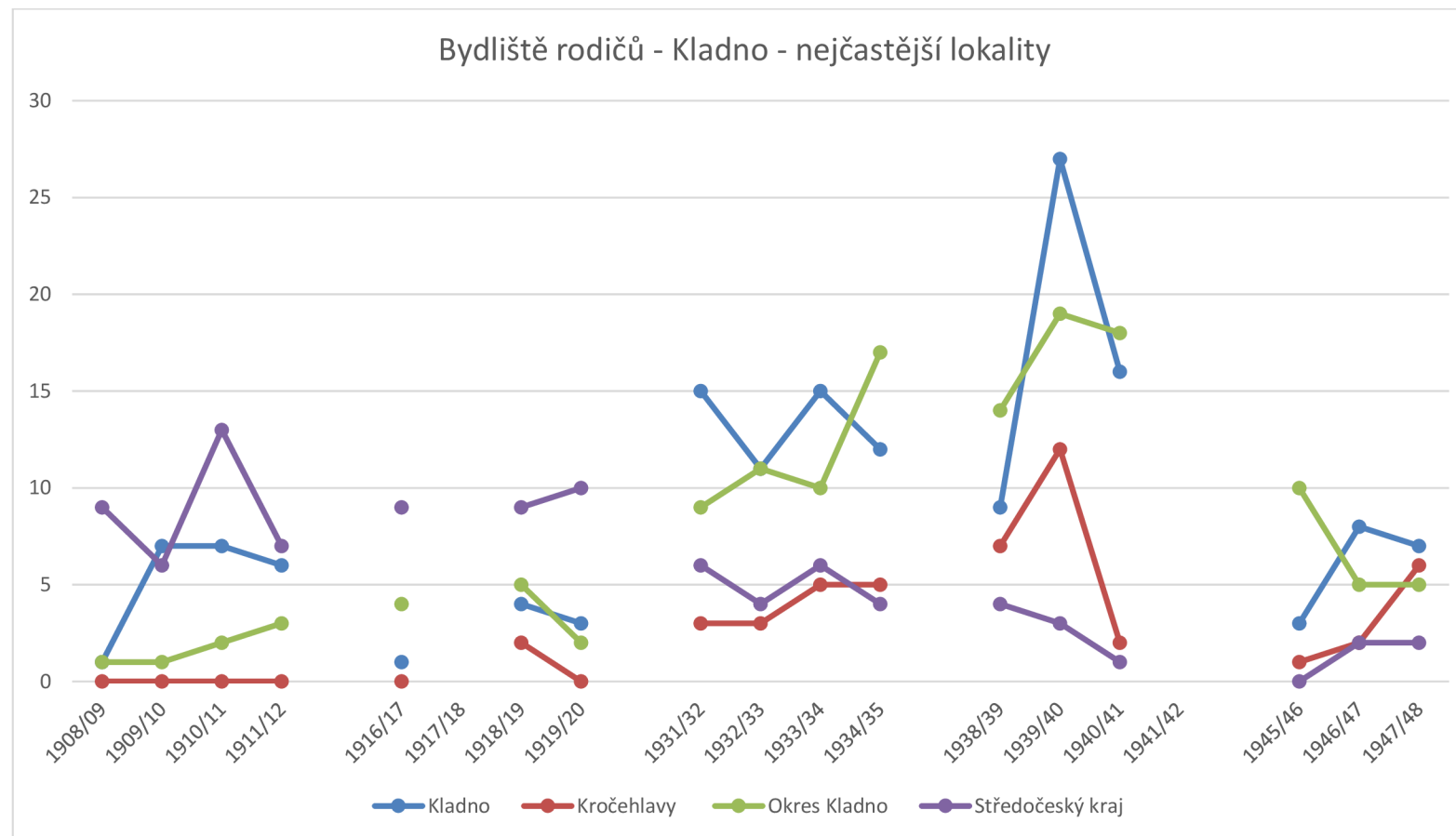
Zdroj: viz příloha 23

školní rok	Kladno	Dřív	Dubí	Hnidousy	Kročehlavy	Motýčín	Rozdělov	Újezd pod Kladnem	Vrapice	Okres Kladno	Okres Kutná Hora	Okres Příbram	Okres Tábor	Hlavní město Praha	Jihočeský kraj	Jihomoravský kraj	Karlovarský kraj	Královéhradecký kraj	Liberecký kraj	Moravsko-Slezský kraj	Olomoucký kraj	Pardubický kraj	Pízeňský kraj	Středočeský kraj	Ústecký kraj	Vysočina	Zlínský kraj	Mimo ČR
1908/09	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	5	0	5	2	5	0	4	1	0	1	2	4	9	2	3	0	0
1909/10	7	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	3	4	1	0	1	2	1	1	1	4	6	2	3	1	1
1910/11	7	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	2	2	1	0	2	1	0	1	0	4	13	2	1	0	0
1911/12	6	0	0	0	0	0	1	0	0	3	0	1	0	3	0	2	0	5	1	2	0	0	1	7	2	3	1	2
1916/17	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	6	0	1	0	0	0	1	2	0	0	0	1	9	0	6	0	0
1917/18																												
1918/19	4	0	0	0	2	1	0	0	0	5	0	5	1	3	2	1	0	3	2	0	1	3	2	9	2	3	0	0
1919/20	3	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	1	2	2	1	3	0	4	4	0	0	3	5	10	1	4	0	0
1931/32	15	0	1	0	3	0	0	1	0	9	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	6	1	1	0	0
1932/33	11	1	0	1	3	0	0	0	0	11	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	1	2	0	4	1	0	1	1
1933/34	15	0	1	0	5	2	0	0	1	10	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	6	2	0	0	0
1934/35	12	0	0	0	5	1	1	0	0	17	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1	1	4	0	2	0	0
1938/39	9	1	2	0	7	0	1	2	1	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	1	0	0	0
1939/40	27	0	0	3	12	0	0	1	0	19	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3	1	1	0	0
1940/41	16	1	1	3	2	1	2	1	0	18	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
1941/42																												
1945/46	3	0	0	0	1	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
1946/47	8	0	0	0	2	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1
1947/48	7	1	0	0	6	0	1	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0
součet	152	4	5	7	48	5	6	5	3	136	4	19	4	27	11	13	3	22	14	3	7	14	23	95	20	27	3	5

Pozn: Do Jihočeského kraje není zahrnut okres Tábor, je uváděn samostatně. Do Středočeského kraje nejsou zahrnuty okresy Kladno, Kutná Hora, Příbram, které jsou samostatně.

Příloha 56: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kladno – nejčastější lokality

Zdroj: viz příloha 23

Příloha 57: Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kutná Hora

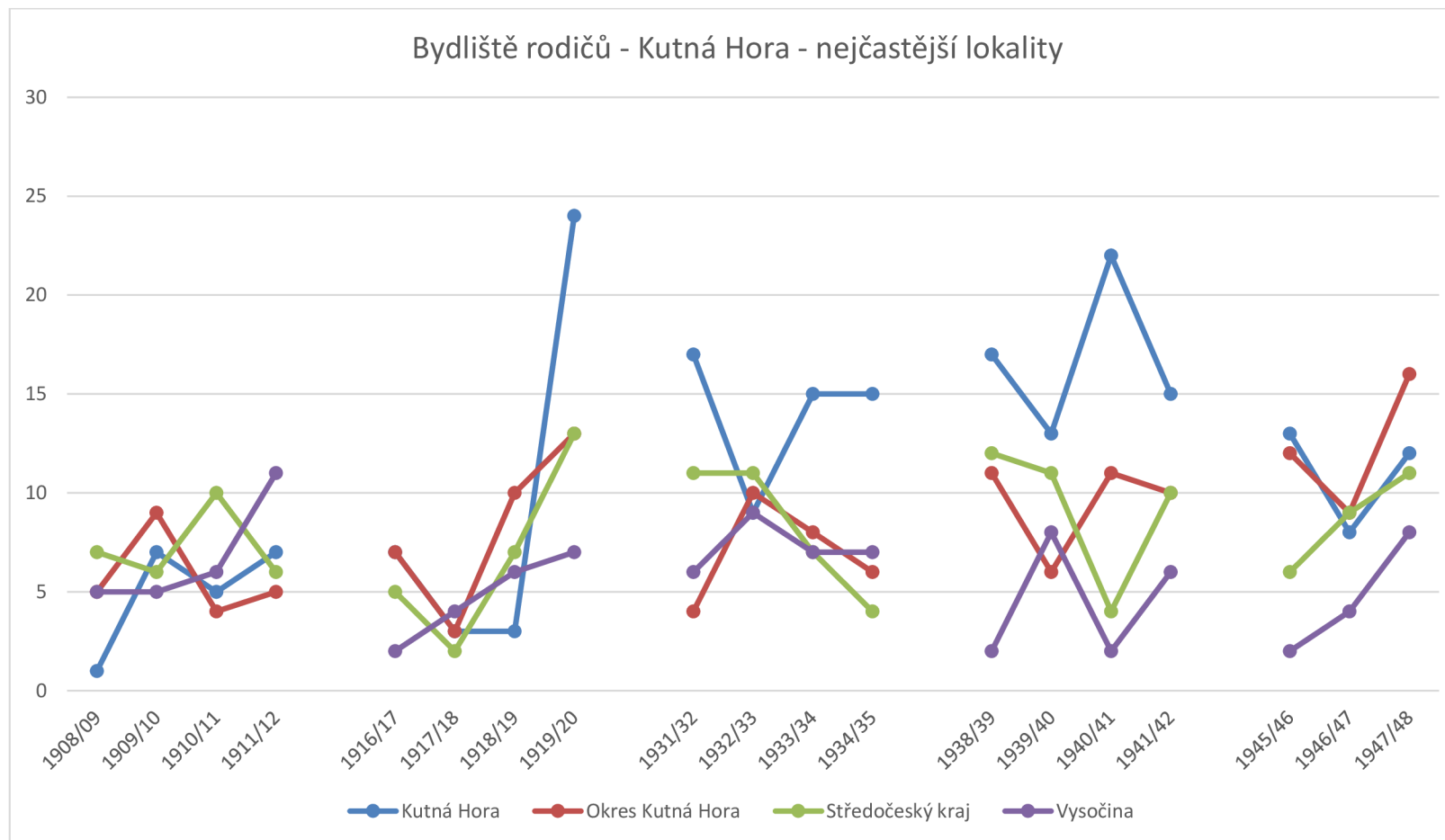
Zdroj: viz příloha 24

školní rok	Kutná Hora	Kaňk	Malín	Něškaredice	Perštejnec	Poličany	Sedlec	Okres Kutná Hora	Okres Kladno	Okres Příbram	Okres Tábor	Praha	Jihočeský kraj	Jihomoravský kraj	Karlovarský kraj	Královéhradecký kraj	Liberecký kraj	Moravsko-Slezský kraj	Olomoucký kraj	Pardubický kraj	Plzeňský kraj	Středočeský kraj	Ústecký kraj	Vysočina	Zlínský kraj	Mimo ČR	neuvedeno
1908/09	1	0	0	0	0	0	0	5	0	1	0	0	1	0	0	2	1	0	0	2	0	7	0	5	0	1	0
1909/10	7	0	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	2	0	0	1	1	0	0	2	0	6	0	5	0	0	0
1910/11	5	0	0	0	0	0	1	4	0	1	1	0	2	0	0	1	1	0	0	0	0	10	0	6	0	1	0
1911/12	7	2	0	0	0	0	0	5	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	6	0	11	0	0	0
1916/17	7	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	5	0	2	0	0	0
1917/18	3	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	4	0	0	1
1918/19	3	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	7	0	6	0	0	1
1919/20	24	0	1	0	0	0	1	13	0	0	0	1	2	1	0	4	0	0	0	0	0	13	0	7	0	0	0
1931/32	17	1	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	11	0	6	0	0	0
1932/33	9	1	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	9	0	0	0
1933/34	15	2	0	0	0	0	0	8	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	7	0	7	0	0	0
1934/35	15	0	1	0	0	0	3	6	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	4	0	7	0	0	0
1938/39	17	0	0	0	0	0	1	11	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	2	0	0	0
1939/40	13	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	11	0	8	0	1	1
1940/41	22	1	1	0	0	0	5	11	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	4	1	2	0	0	0
1941/42	15	2	0	0	0	0	1	10	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0	6	0	0	0
1945/46	13	0	2	0	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	6	0	2	0	0	0
1946/47	8	0	0	0	0	0	0	9	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	2	1	9	3	4	0	0	0
1947/48	12	2	2	0	0	0	3	16	0	0	0	1	1	0	1	1	1	0	0	2	0	11	1	8	0	0	0
součet	213	11	7	0	0	0	15	159	1	2	4	9	12	3	1	13	9	1	2	14	2	152	5	107	0	3	3

Pozn: Do Jihočeského kraje není zahrnut okres Tábor, je uváděn samostatně. Do Středočeského kraje nejsou zahrnuty okresy Kladno, Kutná Hora, Příbram, které jsou samostatně.

Příloha 58: Graf – Bydliště rodičů studentů 4. ročníku – Kutná Hora – nejčastější lokality

Zdroj: viz příloha 23

Příloha 59: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Soběslav

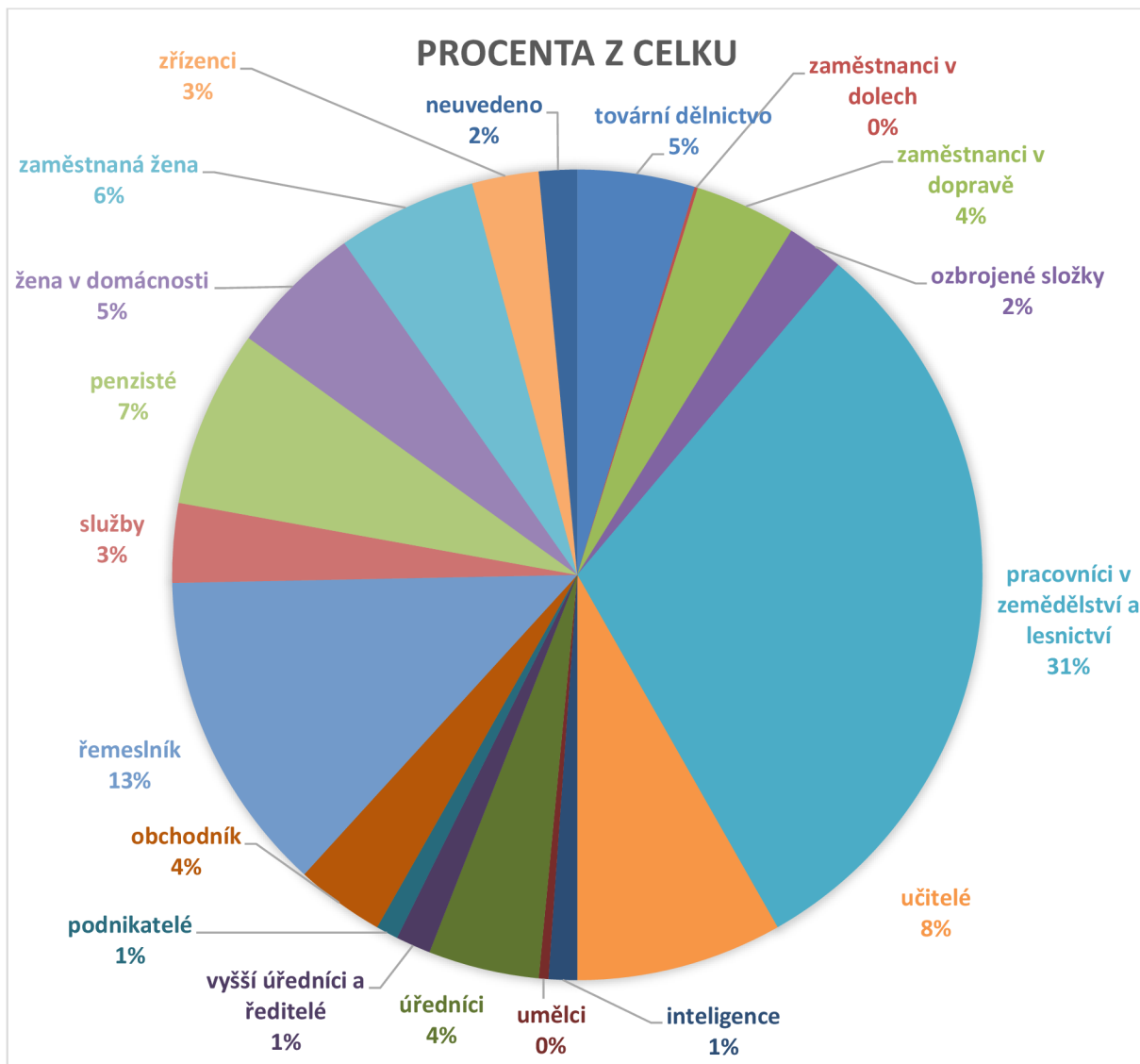
Zdroj: viz příloha 21

Školní rok	tovární dělnictvo	zaměstnanci v dolech	zaměstnanci v dopravě	ozbrojené složky	pracovníci v zemědělství a lesnictví	učitelé	inteligence	umělci	úředníci	vyšší úředníci a ředitelé	podnikatelé	obchodníci	řemeslník	služby	penzisté	žena v domácnosti	zaměstnaná žena	zřizenci	neuvedeno
1908/09	2	0	1	0	15	2	0	0	2	0	1	4	4	5	1	1	1	1	0
1909/10	0	0	0	1	11	4	0	0	1	1	0	0	7	1	1	5	1	1	0
1910/11	2	0	1	0	14	6	0	0	1	0	1	0	5	1	0	1	3	0	0
1911/12	0	0	1	0	21	2	1	0	1	0	1	2	3	1	2	1	6	0	0
1916/17	2	0	2	0	17	2	0	0	0	0	0	0	5	0	0	1	0	0	5
1917/18	1	0	0	0	13	6	0	0	0	1	0	3	9	2	1	0	0	0	1
1918/19	0	0	0	2	17	3	0	0	1	0	1	1	1	1	2	2	1	0	0
1919/20	2	1	1	3	10	5	0	1	3	0	0	1	7	0	2	3	3	1	1
1931/32	1	0	0	0	16	4	1	1	1	0	0	0	4	1	1	2	3	5	0
1932/33	1	0	0	0	10	2	0	0	1	3	0	4	11	0	4	1	2	2	0
1933/34	2	0	2	0	18	4	1	0	1	1	1	0	4	2	4	1	5	0	0
1934/35	3	0	2	1	17	2	0	0	1	0	0	0	3	1	3	5	6	1	0
1938/39	3	0	2	3	11	4	1	0	2	0	0	2	3	3	4	4	2	3	1
1939/40	2	0	3	2	13	2	1	0	4	0	2	2	5	1	11	6	2	5	0
1940/41	4	0	5	2	16	11	3	1	9	2	0	3	7	3	9	3	3	1	3
1941/42	9	0	9	2	15	5	1	0	7	3	0	6	17	2	10	5	4	0	0
1945/46	3	0	3	2	8	1	0	0	0	0	0	0	7	1	1	1	2	1	1
1946/47*																			
1947/48*																			
součet	37	1	32	18	242	65	9	3	35	11	7	28	102	25	56	42	44	21	12

* Třídní výkazy se nedochovaly

Příloha 60: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Soběslav

Zdroj: viz příloha 21

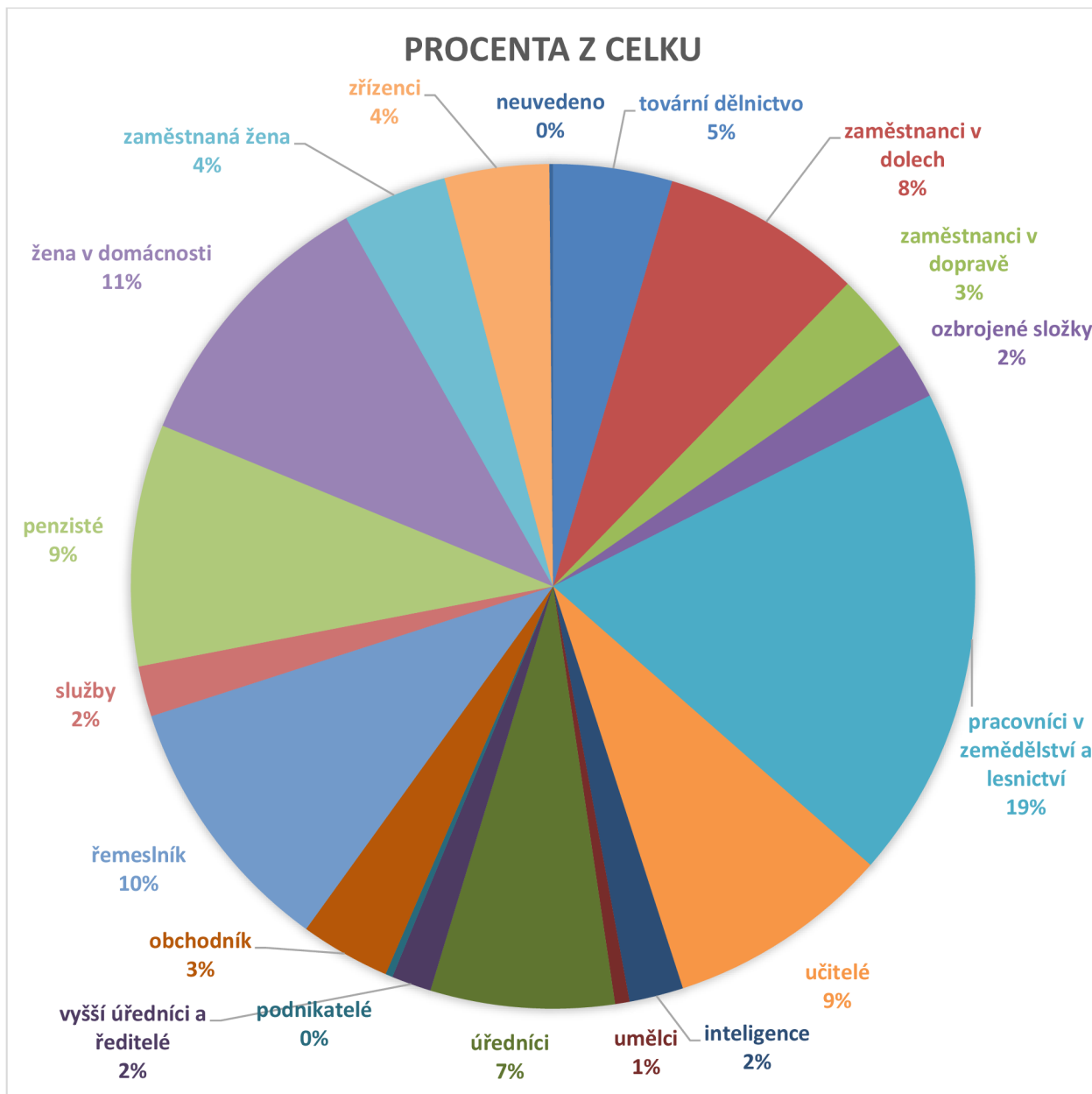
Příloha 61: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Příbram

Zdroj: viz příloha 22

Školní rok	tovární dělnictvo	zaměstnanci v dolech	zaměstnanci v dopravě	ozbrojené složky	pracovníci v zemědělství a lesnictví	učitelé	inteligence	umělci	úředníci	vyšší úředníci a ředitelé	podnikatelé	obchodník	řemeslník	služby	penzisté	žena v domácnosti	zaměstnaná žena	zřizenci	neuvedeno
1908/09	1	8	0	2	11	4	0	0	0	0	0	0	6	1	2	5	1	0	0
1909/10	1	6	0	1	9	1	0	1	1	1	0	1	7	1	4	0	0	1	0
1910/11	2	6	1	0	7	3	0	0	2	0	0	0	6	2	4	3	1	1	0
1911/12	1	5	1	0	6	3	1	0	0	0	0	1	3	1	2	4	2	0	0
1916/17	0	2	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0
1917/18	0	2	0	0	1	4	0	0	2	0	0	1	3	0	0	0	1	1	0
1918/19	1	5	0	2	5	3	1	0	4	0	0	0	3	0	2	6	0	0	0
1919/20	1	9	0	0	7	3	0	0	3	0	0	0	4	0	5	5	0	1	0
1931/32	3	0	0	0	9	1	1	0	1	1	1	2	4	0	8	5	1	3	0
1932/33	1	1	1	1	9	2	1	0	3	2	0	3	4	1	4	7	1	0	0
1933/34	3	1	0	0	9	1	3	1	3	0	0	0	1	2	6	6	4	0	0
1934/35	0	0	2	2	6	6	3	0	5	2	0	3	5	0	4	4	2	0	0
1938/39	5	2	0	0	4	4	0	0	2	0	0	2	4	0	6	3	4	4	0
1939/40	3	1	1	0	10	6	0	1	4	0	0	1	5	2	1	6	4	3	1
1940/41	3	1	3	2	18	8	3	0	8	3	1	2	7	4	9	8	3	5	0
1941/42	2	0	5	0	9	5	1	1	3	2	0	5	2	0	4	4	1	2	0
1945/46	1	1	0	2	2	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	3	0	0
1946/47	1	2	2	1	4	3	1	0	3	0	0	3	3	0	1	0	0	4	0
1947/48	4	4	5	2	10	3	0	0	7	0	0	1	4	0	4	8	1	3	0
součet	33	56	22	16	137	62	15	4	51	11	2	25	73	14	67	77	29	29	1

Příloha 62: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Příbram

Zdroj: viz příloha 22

Příloha 63: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Kladno

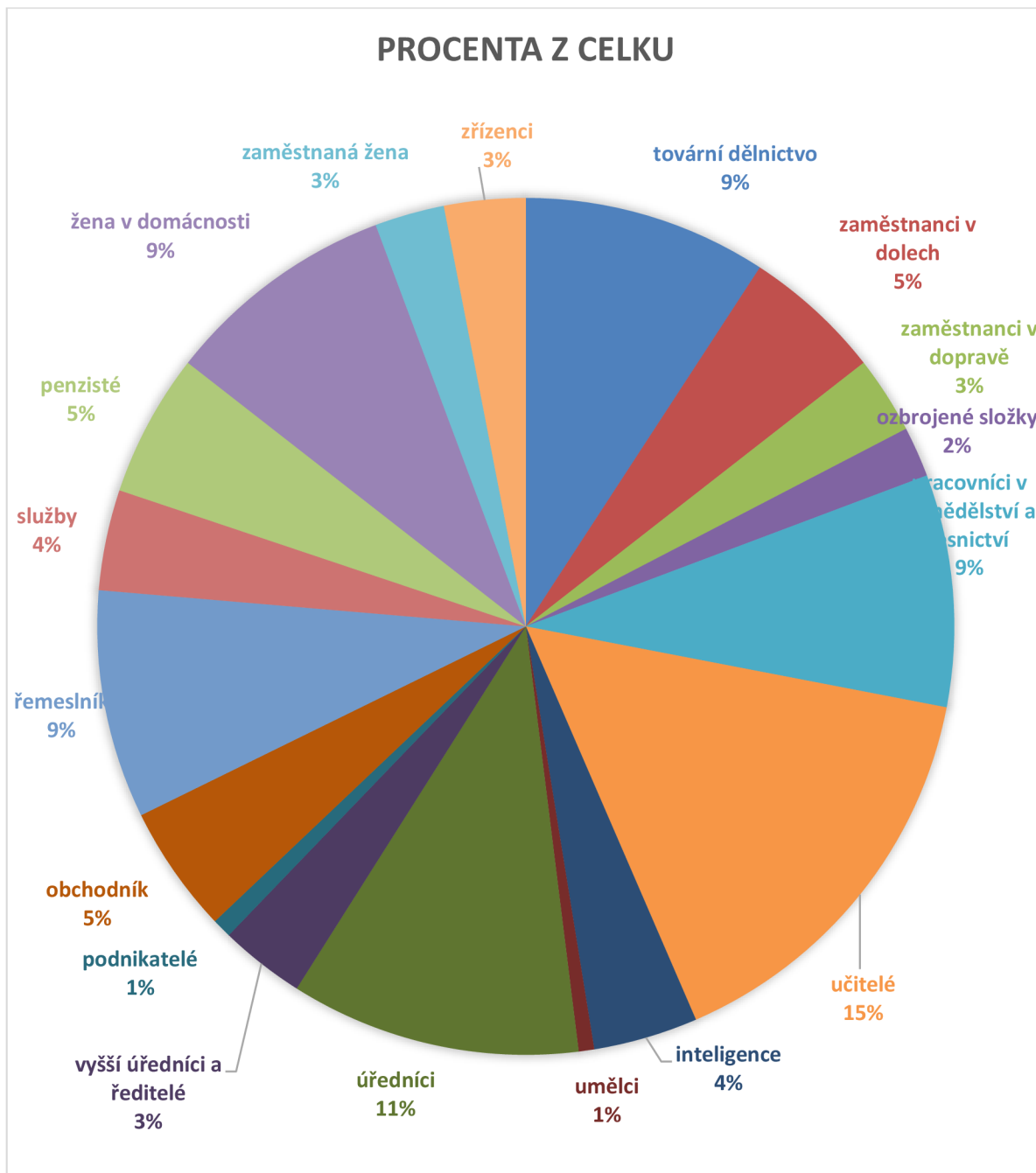
Zdroj: viz příloha 23

Školní rok	tovární dělnictvo	zaměstnanci v dolech	zaměstnanci v dopravě	ozbrojené složky	pracovníci v zemědělství a lesnictví	učitelé	inteligence	umělci	úředníci	vyšší úředníci a ředitelé	podnikatelé	obchodník	řemeslník	služby	penzisté	žena v domácnosti	zaměstnaná žena	zřízenci
1908/09	0	1	0	0	16	10	0	1	2	2	0	0	2	0	1	8	3	1
1909/10	0	0	0	0	2	9	1	0	1	2	1	4	6	4	2	7	0	1
1910/11	1	1	1	2	5	10	4	0	2	3	1	3	2	3	1	0	0	1
1911/12	0	0	1	0	4	12	2	1	4	2	2	3	3	3	1	1	0	1
1916/17	0	0	0	0	0	12	3	0	3	0	0	3	6	0	0	4	0	0
1917/18*																		
1918/19	0	0	1	3	2	13	4	0	6	3	0	5	3	2	0	6	1	0
1919/20	2	3	3	0	7	10	0	0	5	2	0	6	2	2	1	3	0	0
1931/32	5	1	1	1	2	8	3	0	9	0	0	2	4	0	0	2	0	2
1932/33	4	2	1	1	3	3	0	0	4	2	0	0	6	3	4	4	2	1
1933/34	4	7	3	0	4	3	2	0	4	0	0	1	5	1	1	6	2	2
1934/35	8	3	1	1	6	5	0	0	3	1	0	2	3	2	5	5	3	0
1938/39	10	4	3	0	4	3	0	0	4	2	0	0	1	0	5	2	2	3
1939/40	8	4	0	3	3	4	3	0	6	1	1	1	9	2	10	10	1	5
1940/41	11	7	3	1	2	2	2	0	7	1	0	2	3	1	2	0	2	2
1941/42																		
1945/46	2	2	1	0	0	0	0	2	3	0	0	0	0	1	2	1	1	0
1946/47	1	0	0	0	0	2	3	0	6	0	0	1	1	1	2	0	0	2
1947/48	7	1	1	1	0	0	0	0	6	1	0	0	3	1	0	1	1	0
součet	63	36	20	13	60	106	27	4	75	22	5	33	59	26	37	60	18	21

* Třídní výkaz se nedochoval.

Příloha 64: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Kladno

Zdroj: viz příloha 23

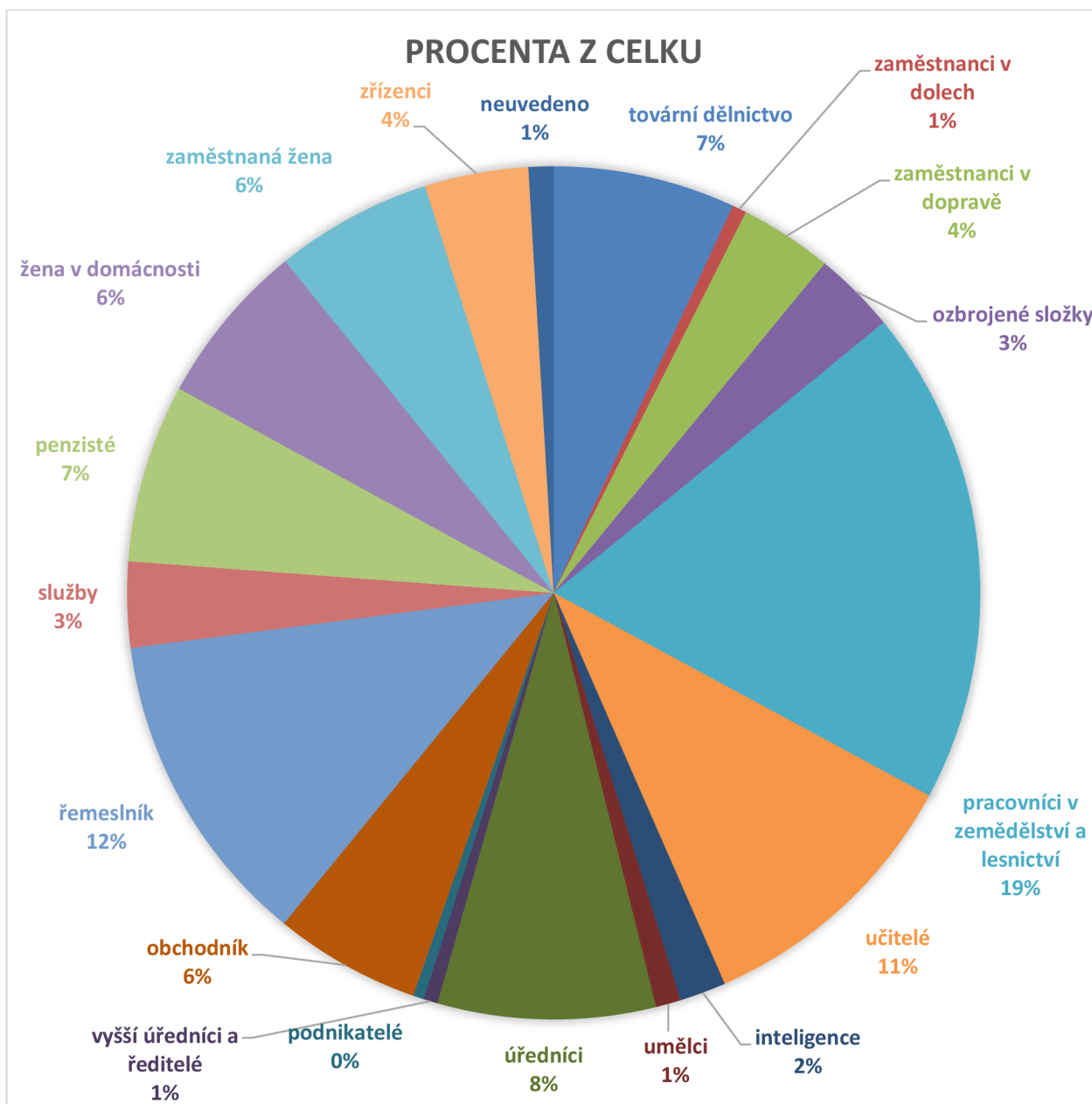
Příloha 65: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – Kutná Hora

Zdroj: viz příloha 24

Školní rok	tovární dělnictvo	zaměstnanci v dolech	zaměstnanci v dopravě	ozbrojené složky	pracovníci v zemědělství a lesnictví	učitelé	inteligence	umělci	úředníci	vyšší úředníci a ředitelé	podnikatelé	obchodník	řemeslník	služby	penzisté	žena v domácnosti	zaměstnaná žena	zřizenci	neuvedeno
1908/09	0	1	0	0	7	4	1	0	2	0	1	2	3	0	4	0	0	1	0
1909/10	1	0	0	0	8	4	1	0	2	0	0	4	7	0	4	1	0	1	0
1910/11	0	1	0	0	11	2	0	0	1	0	1	2	9	4	1	1	0	0	0
1911/12	4	0	0	0	7	4	0	0	2	0	0	1	10	0	1	3	3	0	0
1916/17	0	0	0	0	8	4	0	0	0	0	0	2	2	0	2	3	1	1	0
1917/18	0	0	0	0	4	6	0	1	0	1	0	2	0	0	0	0	1	0	1
1918/19	2	0	2	0	5	6	1	0	0	0	0	1	6	1	0	0	4	1	1
1919/20	3	0	1	3	13	11	4	0	7	0	0	3	8	2	2	6	2	1	1
1931/32	1	0	1	3	6	2	0	1	2	1	0	1	5	2	2	6	6	2	0
1932/33	3	0	3	0	9	4	1	0	5	1	0	1	5	1	1	1	3	2	0
1933/34	4	0	2	0	9	1	3	1	3	0	0	2	7	5	1	3	1	1	0
1934/35	0	0	2	4	5	2	1	1	4	0	0	1	3	1	2	3	7	1	2
1938/39	6	0	0	2	7	6	0	1	5	0	0	4	6	0	2	1	2	3	0
1939/40	6	0	1	0	7	4	0	0	3	0	0	2	3	1	3	2	3	6	1
1940/41	5	0	4	0	4	6	0	0	4	0	0	7	6	0	8	3	3	2	0
1941/42	6	0	4	0	12	1	0	1	1	0	1	2	2	1	8	5	0	2	0
1945/46	1	0	2	6	4	4	0	0	7	1	0	0	2	2	2	2	2	1	0
1946/47	5	1	1	3	2	3	0	1	5	0	0	2	3	1	3	3	3	2	1
1947/48	4	1	3	2	11	4	1	0	8	0	0	2	2	3	4	3	3	2	0
součet	51	4	26	23	139	78	13	7	61	4	3	41	89	24	50	46	44	29	7

Příloha 66: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku procenta z celku – Kutná Hora

Zdroj: viz příloha 24

Příloha 67: Povolání rodičů studentů 4. ročníku – srovnání ústavů (součet a procenta)

Zdroj: viz příloha 13

ústav	tovární dělnictvo	zaměstnanci v dolech	zaměstnanci v dopravě	ozbrojené složky	pracovníci v zemědělství a lesnictví	učitelé	inteligence	umělci	úředníci	vyšší úředníci a ředitelé	podnikatelé	drobní živnostníci	ekonomicky neaktivní	zaměstnaná žena	zřizenci	neuvedeno
Soběslav součet	37	1	32	18	24	65	9	3	35	11	7	15	98	44	21	12
Soběslav procenta	5	0	4	2	31	8	1	0	4	1	1	20	12	6	3	2
Příbram součet	33	56	22	16	13	62	15	4	51	11	2	11	14	29	29	1
Příbram procenta	5	8	3	2	19	9	2	1	7	2	0	15	20	4	4	0
Kladno součet	63	36	20	13	60	10	27	4	75	22	5	11	97	18	21	0
Kladno procenta	9	5	3	2	9	15	4	1	11	3	1	18	14	3	3	0
Kutná Hora součet	51	4	26	23	13	78	13	7	61	4	3	15	96	44	29	7
Kutná Hora procenta	7	1	4	3	19	11	2	1	8	1	0	21	13	6	4	1

Příloha 68: Graf – Povolání rodičů studentů 4. ročníku – srovnání ústavů (procenta)

Zdroj: viz příloha 13

